ДИМО КИСЬОВ

Събрани съчинения

Том 20

Писателят в Каварна

Сборник

София, 2018

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

Том 20

ПИСАТЕЛЯТ В КАВАРНА

СБОРНИК

София – 2018

Том/Книга	Наименование на произведението	Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ I	**©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ**				Стр. А4, средно 1800 зн.
1	**Козирог**	Автоб.	Мемоар.	677	в 2 Тома, 3 Части
1А	**Автобиографична книга**	Автоб.	Мемоар.	65	1987
2	**Сребърната чешма**	Роман	Съвр.-ист.	300	
3	**Да убием енотовидно куче!**	Роман	Съврем.	238	
4	**Сънят на професор Техникус**	**Повест**	**Фантаст./**	107	**/Фейлетонна**
5	**Долината на авлигите/**	Роман	Съврем.	236	**Скици от едно лято/**
6	**Светилището на Залмоксис/ /Долината на божурите/**	Повест	Дет.юн.	104	**Книга за деца и старци/**
7	**Магическият конник** /За кан Тервел/	Роман	Историч.	176	**CD- проф.В.Бешевлиев, 1966**
8	**Севастът от Урвич**	Повест	Историч.	107	ц.И.Шишман/севаст Огнян
9	**Борисин/ - Древно-съвременна смехория**	Комедия	Фарс	64	**/Залмоксис**
10	**Тъй вярно!**	Роман	Воен.мем	200	
11	**Офлаг-8**	Сборник	Воен.мем		**CD-Реценз., Откъс,1958-1959**
11_1	Пленникът от Дам-1	Роман		227	Печат.изд. 1958; 1966
11_2	Отливът	Роман		215	Печат.изд. 1959
11_3	Офицер на Негово Величество	Автоб.	Мемоар.	109	Печат.изд. 2001
12	**Романи за обществото и индустрията**	Сборник	Съврем.		/1943-1974/
12_1	Щастието не идва само	Роман		355	Печат.изд. 1960
12_2	Времената се менят от нас	Роман		204	1974
13	**Алиген** /И ние спортувахме/	Роман	Дет.юнош.	183	Печат.изд. 1968; 1974
14	**Романи за спорта**	Сборник			
14_1	Никола Петров-Най силният човек на века	Роман	Биограф.	181	Печат.изд. 1972; 1978
14_2	Тежки юмруци	Роман	Съврем.	230	Печат.изд. 1971
15	**Сценарии и пиеси - Военно-мемоарни**				
	Офлаг - 8	Лит. сцен.		67	
	Тъй вярно!	Сценар.		54	
	Пленници	Пиеса		70	
16	**Пиеси - "Богомили"**	Пиеси	Историч.		
	Апокрифна хроника за императора...	Пиеса		85	Алекси и Василий врача
	Василий - Драматична новела	Рад.-пиес.		22	
	Василий - Радио-пиеса /45 мин./	**Аудио-CD**			БНР, Радио-театър, 1986
17	**Пиеси - Исторически**	Сборник			
	Борил	Пиеса		68	
	Князът на Карвуна	Пиеса		64	
	Призраци в старата баня	Пиеса	Легенда	64	
	Амира	Пиеса	Рецитал	49	За Каварн. въстание-1877
	Дучов кръст	Радио	Пиеса	20	
18	**Откраднването на Дионис**	Роман	Съвр.-ист.	241	Печат.изд. 1977
19	**Еретици**	Роман	Историч.	212	Печат.изд. 1996
20	**Писателят в Каварна**	Сборник	Съвр.-ист.		
	Хижа над морския бряг	Очерк		41	
	Добротица		Историч.	9	Незавършено произведение
	Каварна	Очерк	Съвр.-ист.	40	Печат.изд. 1979
	Карвунска Хора	Очерк	Съвр.-ист.	68	Печат.изд. 1981
	Из "История на град Каварна"	Сборник	История	58	Печат.изд. 1984
	Научна сесия за Каварн. въстание	Изследв.	Историч.	11	Печат.изд. 1977 /Скан./
	Чиракман-Карвуна-Каварна	Сборник	Историч.	20	Печат.изд. 1982 /Скан./
	Археолог	Докум.	Археол.	52	1976-1977 /Скан./

Том/Книга	Наименование на произведението		Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ II	**©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ**					**РАННА РЕДАКЦИЯ**
21	**Адмирал Ушаков/**		Роман	Историч.	208	**/Битката при Калиакра**
22	**Кладата**		Роман	Богомили	169	
23	**Нашата махала**		Роман	Воен.мем	262	
24	**Необикновена екскурзия**		Роман	Съвр.-ист.	247	Печат.изд. 1969
25	**Лирика 1941-1947г.**				62	/Скан./
26	**Сребърната чешма**		Сборник	Морски	90	9-Разказа и една новела
27	**Другата диплома**	Пиеси-сц.	Сборник	Съврем.		За строителство
	Замъкът на нашите мечти		Пиеса		82	
	Божурите ще цъфнат отново		Сценарий		85	
	Дворец на слънцето		Пиеса		73	
28	**Богомили**	Пиеси	Сборник	Историч.		
	Еретици		Пиеса		47	
	Еретикът		Пиеса		48	
ВСИЧКО: СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 29 ТОМА /33 КНИГИ/						

Съставители: Райна Стефанова Кисьова (1921-2013); Веселин Димов Кисьов

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.

КАВАРНА /1979/ *5*

КАРВУНСКА ХÒРА /1981/ *34*

ИСТОРИЯ НА ГРАД КАВАРНА /1984-1987/ *80*

Том 1 - „КАВАРНА ОТ ДРЕВНОСТТА ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО”:

— М*естоположение и природна среда* *82*

— *Каварненското въстание през 1877 година* *88*

НЕИЗВЕСТНА ПОЕМА ЗА КАВАРНЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ – „*Черкезките кланета в градеца Каварна и в околните му гръцки села”* *111*

Хижа над морския бряг */Очерк/* *136*

Добротица 159

Моите книги – *„Необикновена екскурзия”,* *175*
„Откраднато на Дионис”

Нови сведения за Каварненското въстание 1877г. 180
/Научна сесия, Каварна, 1977г./

Каварненското въстание 191
/Сборник Карвуна-Каварна-Чиракман/

АРХЕОЛОГ – Ръководител на археологически разкопки в местност „Чиракман”: *Дневници – м.юли, 1976г. и 1977г.* 211

КАВАРНА[1]

[1] *Димо Кисьов - КАВАРНА, изд. „Медицина и физкултура", София, 1979г. /със съкращения/;* Jus autor, Sofia, 1979; 914—Б

КАВАРНА

Град Каварна е разположен на южното добруджанско крайбрежие. Център е на богат черноземен район със силно развито селско стопанство. Наследник на древния полис Бизоне, на средновековната крепост Карвуна, градът има многовековно минало и е обект на системни археологически проучвания. Многократно разрушавана и отново съграждана, Каварна за последен път е била изпепелена при мъжествената й съпротива по време на Освобождението от османско робство.

Д о б р у д ж а!

Златната, древната... земя, тъпкана от конете на диви орди, бранена и завладявана с огън и секири, земя, оскверняване и благославяна. Същата, която някога гостоприемно посрещна славяни и българи — земята наша първородна...

К а в а р н а!

Свидна нейна рожба. Град връстник на човешката история. Град, оцелял през бурните хилядолетия, за да ни разкаже славното си минало, да ни покаже суровата хубост на своето крайбрежие, да ни се похвали с новата премяна на възроденатa си младост.

ГЕОГРАФСКИ БЕЛЕЖКИ

Град Каварна е разположен в южната част на Добруджа в богат черноземен район. Градът се намира на платото — морето отстои на два километра южно от него. В живописния крайбрежен район на Каварненския залив се намира курортната част на града: хотели, ресторанти, плажът, минералните бани, морската спортна база и пристанището.

Името Каварна за пръв път се среща през XV в. Специалистите са на различни мнения за произхода му. Предполага се че, произлиза от Карбона, както са го наричали италианските търговци, тъй като през пристанището му са изнасяли дървени въглища. Така го е отбелязал генуезецът Пиетро Висконти в своята мореходна карта от 1318г. Като Каварна, Гаварна или Карнава се среща и в други портулани от XV и XVI в.

Най-вероятно е името Каварна да произлиза от Карвуна. «Карвунската земя» се споменава в грамотата на цар Иван Асен II, дадена през 1230г. на дубровнишки търговци. Тази форма на името се отбелязва в един епиграфски паметник от с.Аксаково, Варненско, от средата на XIVв., а се среща и в апокрифния ръкопис от XIв. «Сказание на пророк Исая».

"Аз (Исай) чух глас, който ми рече: Исае, иди на запад от най-горните страни на Рим, отлъчи третата част от куманите, наречени българи, и засели земята Карвунска, която опразниха римляни и елини..."

В патриаршеския списък от 1325г. името Карвуна е предадено като Карвона. Така то фигурира и в историята на Йоан Кантакузин.

Каварна е бързо развиващ се град. През 1880г. населението му е било 1479 души, а при преброяването през 1975г. той вече е с 12 892 жители.

Шосейни пътища свързват Каварна с Добрич и с Варна, както и с граничните пунктове за Румъния, Кардам и Дуранкулак.

От града по широк асфалтиран път се отива до Каварненския залив. Пътят се спуска по гъсто залесената ***Долина на авлигите***[2] (*Каварненския дол*) и стига до плажа, около който е изградена курорт-ната зона. В залива се влива малка рекичка, започваща непосредствено до града, която близо до морето се слива с поток, идващ от ***Долината на пастирите***[3] (*Кочбунар*).

---

[2] *©1977 "Долината на авлигите", наименование дадено от Д.Кисьов - среща се за първи път в книгата му "Откраднването на Дионис» (Том 18 от настоящите Събрани съчения) - Бел. Съст.*

[3] *©1977 "Долината на пастирите", наименование дадено от Д.Кисьов - среща се за първи път в книгата му «Откраднването на Дионис» - Бел. Съст.*

На двеста—триста метра от морето блика извор с минерална вода, която лекува чревни и кожни заболявания. Изворът е каптиран и дава топла вода за спортния басейн, както и за душовете в минералната баня.

Морският бряг в района на Каварна е висок и стръмен. Съставен е от варовикови скали, чиито форми постоянно се изменят от морския прибой. Брегът е осеян с пещери, няма пясъчна ивица и достъпът към морето е труден. Единствено южно от Каварна морето е лесно достъпно благодарение на двете долини. Те дълбоко се врязват в брега и по тях може постепенно да се стигне до тихия, запазен от ветровете залив. Това благоприятно разположение е било използвано от древността.

Долините разделят високия бряг и оформят три живописни възвишения: *Чиракман* (на тюркски — светилник, кула със светлина), *Зеления нос* (Чаирборун) и *Дяволския рид* (Шейтанбаир). От залива тези местности изглеждат като планински върхове и може би затова известният турски пътешественик Евлия Челеби, обходил черноморския бряг през XVIIв., пише:

"Всички сгради (на Каварна) са направени при планината. На морския бряг се намират само житните складове и изворите за сладка вода — друго нищо няма..."

Каварненският залив е сравнително спокоен и при най-силните бури. От северните ветрове го пазят Калиакра и Зеления нос, а от южните — Чиракман, който някога е стигал до 300-400 метра навътре в морето, но през втората половина на Iв. пр.н.е. част от него се е срина-нала при земетресение.

Климатът на Каварна е, общо взето, по-мек от този на вътреш-ността, което се дължи на черноморското влияние с неговия по-влажен и по-топъл въздух. Средната януарска температура в района е над 0^0C. При среден годишен валеж от около 500мм на лятото се падат само 149мм. Горещото слънчево лято с прохладни вечери, слабите ветрове и малкото валежи през първата половина на есента, както и все още топлото море, дават възможност на почиващите да използват курорта по-продължително време.

СТРАНИЦИ ОТ МИНАЛОТО

Районът на Каварна е бил обитаван от човека още от палеолита. Отначало той е живеел в крайбрежните пещери, в които се намират кремъчни оръдия, а след като е опитомил някои животни и се е научил да обработва земята, се е разселил навред по плодородното Добруджанско плато.

Откритите от археолозите погребални дарове, оръдия на труда, украшения и ритуални предмети ни разкриват, че в четвъртото хилядолетие пр.н.е. в земите на днешна Североизточна България вече е живеело обществено организирано население със самобитна култура и религия с култ към Слънцето.

Това е автохтонното население на нашите земи, далечните ни прародители траките, за които пръв ни съобщава Омир в своята *«Илиада»*. След него траките се споменават в произведения на древногръцките поети и философи, а по-обширно за тях говорят древните историци и географи Хекатей, Херодот, Тукидит, Ксенофонт, Страбон и др. От техните сведения и от намерените от археолозите предмети историците съдят за обществения живот, за богатата материална и духовна култура на нашите предци. Останките от тракийски селища и стотиците надгробни могили около Каварна свидетелстват, че траките са населявали и този район. (По време на чокойската власт, на Дяволския рид е намерена изящно изработена от злато конска амуниция, която сега се намира в *Британ музеум*).

Удобният Каварненски залив, пазен от непристъпни стръмнини, както и низината с обилна сладка вода привлекли вниманието на мегарските гърци и през Vв. пр.н.е., заедно с жителите от тракийското селище Бизоне, те създали тракийско-елински полис (град—държава) върху платото на нос Чиракман.

Страбон, Помпоний Мела и Плиний ни известяват, че градът е просъществувал докъм втората половина на Iв. пр.н.е., когато катастрофално земетресение го погребва в морето.

За съществуването на изчезналия полис може да се съди от една разкрита от археолозите обществена сграда на Чиракман, разположена върху 200м^2, иззидана от добре обработени каменни квадри, чиито основи са широки 135 см. Сградата е била засипана от свлечени при земетресението земни маси.

Намерените от този период различни монети — гръцки, скитски, от Понтийското царство и др., метални украшения и статуетки, луксозна фирнисова керамика и хиляди печати на производители на амфори, с които се е транспортирало вино и зехтин, дават представа за широкия търговски обмен на местните жители с градовете на Елада и Егейските острови, на Мала Азия и земите северно от Дунав.

Тесните икономически връзки между гърци и траки, осъществявани предимно чрез черноморските градове—колонии, един от които е бил и Бизоне, са спомагали за взаимно културно влияние между двата народа. Общите интереси са налагали мирни отношения и двете страни се оказвали естествени съюзници, бранейки се от нашествията на перси, македонци и по-късно на римляните.

Походът на Дарий е бил неуспешен, но във втората половина на IVв. пр.н.е. Бизоне е бил превзет от войските на Александър Македонски. След неговата смърт, за периода 323—281г. пр.н.е., градът е бил владян от Лизимах, един от наследниците на Александър Македонски.

Освободил се от опеката на македонските управители, Бизоне е бил заплашен от нов силен враг — Рим. В 72г. пр.н.е. Марк Лукул предприел разбойнически набег по Западното Черноморие и оплячкосал богатите му градове. Понтийският цар Митридат VI Евпатор безуспешно се мъчил да обедини всички елински колонии до Западното Черноморие срещу засилващия се Рим. В началото на Iв., след продължителна съпротива, Бизоне заедно с цялата тракийска земя бил завладян от римляните.

По време на римското владичество населението на Бнзоне, което и след катастрофалното земетресение, изглежда, е живеело върху платото на осакатения нос, било преселено в низината при залива. Градът се превръща в открито пристанище. По склоновете на Чиракман и на Зеления нос се издигат вили, изкопават се хранилища за стоки, построяват се вълнолом, баня, обществени сгради и храм на Юпитер Долихен.

Навярно по това време в склона на Зеления нос, непосредствено до плажа, са издълбани пещерите—складове с вкопани в пода им долиуми за съхраняване на зърнени храни. Тези земни складове не са добре проучени и надрасканите по стените им букви и знаци не са разчетени.

В пластовете на римския Бизоне се откриват основите на солидни сгради, отломъци от мраморни статуи, римски монети, строителна и битова керамика, каменни саркофази, метални изделия и статуетки от теракота. Там е открита и бронзова оброчна ръка на Рея (богинята на земята), стиснала с два пръста сферичка, върху която е кацнала колебливата богиня на победата Виктория. Върху дланта на Рея е изобразен синът й Юпитер Долихен. В едната си ръка той размахва двойна брадва, а в другата — боздуган. Не липсва и любимата птица на всемогъщия бог — орелът, а също и клонката с нарове, символ на плодородието.

След превземането на Рим от вестготите (410г.) остава да съществува само източната част на империята — Византия. Още в ранните години на своето съществуване тя води борба с напиращите от север племена, и Бизоне отново се "изкачва" на стръмния Чиракман. По това време се построяват крепостни стени, обществени и жилищни сгради, работилници, складове и християнски храмове. Въпреки взетите защитни мерки, през VII в. славяните и българите превземат крепостта, установяват се в нея и навярно те я наричат Карвуна, защото в писмените източници на следващите векове вече не се споменава Бизоне.

От 1971г. се водят методични археологически разкопки върху платото на Чиракман — проучват се предимно "културните" пластове на Средновековието. Разкрити са и се реставрират западната крепостна стена — византийска и българска, обществени и жилищни сгради, църкви и голяма едно-абсидна три-корабна базилика.

Намерените земеделски сечива, оръжия, рибарски пособия, много животински кости ни говорят, че българското население през Средновековието се е занимавало със земеделие и скотовъдство, а местната керамика, тежестите за станове, късовете от необработено желязо, шлака, металните изделия и инструменти допълват, че селището е било занаятчийски център с особено силно развита трапезна керамика тип "сграфито". От друга страна, монетите и отломъците от вносна керамика, украшения и стъклени изделия ни разказват за чуждите страни, които са търгували с Карвуна. След научна обработка голяма част от намерените предмети са предадени за съхранение и експониране в *Градския исторически музей*.

През XIV в. феодалите Балик, Добротица и Иванко са владеели Добруджа, отцепена от царството на Иван—Александър. По време на своето деспотство, Балик изпраща най-малкия си брат Добротица на помощ на Ана Савойска и сина й Йоан V Палеолог срещу узурпатора на цариградския трон Йоан Кантакузин. Вече като самостоятелен деспот, Добротица присъединява към владенията си Варна и крепостите Емона и Козяк (дн. Обзор), създава военен флот и с него респектира силната Генуа, рицарите на Амедей Анжуйски — Зеления граф, турските нашественици и Византия. Той се е намесвал и във вътрешните работи на Трапезундската империя — имал е намерение да отстрани Комнините и да възкачи на престола своя зет Михаил, син на византийския император Йоан V Палеолог.

Умен държавник и ловък дипломат, Добротица е предусещал турската опасност за Балканите и е подпомагал борбата на Византия срещу нахлуването на варварските орди. Останалите балкански владетели не са разбирали това и изтощените им от постоянни войни и

междуособици народи скоро стават плячка на османлиите. В края на XIV в. пада Търновското царство, след него — Видинското, а после и Добруджанското княжество не може да издържи напора на малоазиатските нашественици. Стените на Карвуна са разрушени, градът е опожарен и оплячкосан.

С похода на Владислав Варненчик срещу турците в 1444г. се възражда надеждата за свобода. Населението избива турския гарнизон и предава крепостта на християнските воини. И това е последното сведение за цъфтящия някога средновековен град. Историческите източници нищо не споменават за живота на населението му през петвековното робство. Само песните и легендите разказват за тежката му робска съдба. Знае се, че и под турско владичество градът е бил населен предимно с българи, а турците, циганите, татарите и гърците са били малцинства. И още нещо: че до 1652г. Каварна е продължавала да бъде седалище на екзарх, пряко подчинен на Цариградската патриаршия...

Пет века варварска експлоатация, духовен гнет и невежество властват над поробената българска земя. Турските феодали се нуждаят от роби, които да обработват подарените им от султана добруджански имения и затова след XVI в. обеднялото и изстрадало население на Чиракман било изселено на платото, където се намира днес Каварна.

Разкритите средновековни некрополи на Чиракман категорично доказват, че до падането на Карвуна под турско робство, а и до XVII в. на Чиракман е живяло население с антропологически белези, в които са застъпени трите основни компонента, влезли в етногенезиса на българския народ: траки, славяни и прабългари. Тези характерни белези носи и сега населението на Каварненския край, както и всички, които населяват българските земи.

През време на османското робство каварненци орат земята на бейовете, пасат стадата им, но не забравят миналото и вярата си. И когато през 1829г. Дибич Забалкански нахлува със своя казашки отряд в България, те всячески го подпомагат. Великите европейски сили се

обявяват против победоносния поход на руския пълководец и го принуждават да се изтегли в страната си. Уплашени от турското отмъщение, хиляди българи го последват. Голяма част от населението на Каварненския край се преселва в Бесарабия и Украйна. Техните потомци и сега живеят в южните райони на Молдова, в Одеската област на Украйна и наброяват около 160 000 души.

В обезлюдената земя се настаняват преселници от Балкана — Котел, Габрово, Севлиево, от Вайсал — Одринско, и други селища на вътрешността.

КАВАРНЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

В юлските дни на 1877г., в разгара на Освободителната Руско-турска война, нова османска варварщина разтърсва Европа, още не забравила зверствата в Перущица, Клисура и Батак. Този път погледите на чуждестранните кореспонденти са насочени към Каварна, непознатия до вчера крайбрежен градец, който е решил да докаже на света, че не само по българските балкани, а и в равна Добруджа живеят храбреци, готови да пролеят кръвта си за своята поробена родина. И то по време, когато цялата Османска империя е във война с Русия, когато мощна турска армия се е разположила в Хаджиоглу Пазарджик (дн. Добрич) само на петдесет километра от Каварна, когато по всички друмища на Добруджа снове въоръжен до зъби аскер и по полетата вилнее фанатизираният башибозук...

XIV армейски корпус, командван от генерал А.Е.Цимерман, вече е форсирал Дунава и се е установил на линията Черна вода—Кюстенджа със задача да ангажира неприятелските сили, съсредоточени в укрепения четириъгълник Русе—Шумен—Варна—Силистра (едва след падането на Плевен той получава заповед за решително настъпление на юг). Разбитите черкезки орди, които са защищавали Северна Добруджа, побягват към Варна и озверени заради поражението си, заедно с присъединилите се към тях башибозуци (турци, татари и цигани) започват да ограбват, безчестят и избиват мирното българско население. Превръщат на пепелища селата Шабла, Гяур Суютчук (дн. Българево), Ючгюбенлик (дн. Могилище), Гявур куюсу (дн. Гурково), чието население се стича в Каварна. На 8 юли (нов стил) градчето било обкръжено от три хиляди черкези и башибозуци.

Осланяйки се на постигнатото между двете воюващи страни споразумение да не се закача мирното население, каварненци поискали помощ от каймакамина в Балчик. Такава не им била дадена и те, след като отнели оръжието на каварненските турци, повечето от които напуснали града, решили сами да се защищават, докато пристигне руска помощ. Отбраната организирали Абаджи Петър, Жечо Крачитала,

П.Х.Тодоров, Терзи Никола, Папазоглу Димитър и други смелчаци, а общата команда поел Андрей Василев—Амирà.

Предните отбранителни позиции били разположени в лозята, като каменните дувари били пробити за стрелба. Каварненци и придошлите селяни се събрали във Вароша (християнската махала), преградили улиците с коли, превърнали по-яките къщи в малки крепости, а училището — в команден пункт. Жени, деца и старци леели куршуми, виели фишеци, а мъжете, въоръжени с кремъклийки пушки, пищови, ятагани, брадви и вили, заели позициите в лозята. Всички дюкяни били разтворени и стоките им били разпределени между нуждаещите се. Всичко станало общо и градът се превърнал в едно голямо и задружно семейство. Амира и неговите помощници ободрявали защитниците и им вдъхвали надежда, че казаците ще пристигнат всеки миг. Навсякъде свирели гайди и кавали, пеели се възрожденски песни...

Четиринадесет дни каварненци денонощно се готвели за отбрана, а изумените от дързостта им черкези не смеели да ги нападнат. Ограбвали само къщите в изоставените махали и зорко охранявали единствената чешма, от която градът се снабдявал с вода, затова защитниците били принудени да ползват няколкото бунара.

Неочакваното непокорство на гяурите разтревожило каймакамина в Балчик и на 22 юли той изпратил в Каварна един юзбашия с няколко заптиета, уж за преговори между каварненци и черкезките главатари. В конака били призовани водачите на защитниците, но народът усетил клопката и пратил други лица — каварненските първенци Терзи Димитър, Константин Панайотов, Димитър Керанов и Петър Паличора.

"Преговорите" се състояли в това, че черкезите поискали да им се наброят веднага хиляда турски лири и да им се предадат водачите, в противен случай щели "да превърнат града на прах и пепел". Каварненските представители заявили, че трябва да се посъветват със съгражданите си, но техният колеблив отговор дотолкова разярил черкезите, че те започнали да ги бият и секат с ножовете си. Макар и ранен, Димитър Керанов успял да се прехвърли през прозореца и да се

провикне, че ги избиват. В същия миг каварненци започнали да стрелят по конака и избили или ранили мнозина от черкезките главатари.

След това започнало настъплението на черкезите. Защитниците хладнокръвно ги изчакали да се приближат, открили огън и убили мнозина от тях. Атаката била отбита, черкезите помислили, че в града има руснаци и побягнали, а българите започнали да превързват ранените и да попълват редиците си.

Неколцина от останалите в Каварна турци издали на черкезите, че в града няма руснаци и ги насочили към слабите места на отбраната. Някъде, поради липса на достатъчно оръжие, каварненци проявили хитрост, като по дуварате подредили калпаци и до тях — остени вместо пушки. Черкезите превзели тези позиции и започнали да палят къщи, но скоро били изтласкани от резервното ядро, начело с Амира.

По-късно и черкезите се изхитрили: събрали скитащия се полето добитък и прикрити зад него се приближили към предните позиции. Каварненци били принудени да стрелят по собствените си животни, които побеснели от страх връхлитали и разстройвали отбраната. Черкезите успели да навлязат в града и започнали да избиват останалите в крайните къщи тежко болни и стари хора. Битката се водела вече по улиците и дворовете. Озверените черкези колели беззащитните старци и жени, а малките момичета отвличали.

Нощта сложила край на това ужасно клане. Уплашени да не би руснаците да ги издебнат, черкезите се оттеглили към гората на Батова, а водачите им отишли в Хаджиоглу Пазарджик да съобщят за загубите си на командващия тамошните войски. Те представили каварненци за "комити" и успели да изпросят две оръдия, с които смятали да разрушат училището, където се били укрепили най-смелите защитници.

Горящият отвсякъде град и липсата на вода принудили мнозина да напуснат Каварна и под прикритието на нощта да се укрият в крайбрежните пещери и в още неожънатите ниви. Останали най-храбрите да защищават ранените и тежко болните.

Сутринта, с подновяване на черкезките атаки, в Каварненския залив хвърлили котва турските броненосци «Едрин» и «Измид» с египетски войници, изпратени да обуздаят черкезите. Балчишкият телеграфист Еранос Ераносян, без знанието на каймакамина и със съдействието на началника на Бургаската телеграфо-пощенска станция Христаки Григоров, успял да извести по телеграфа чуждестранните представители в Цариград за злодействата на черкезите в Каварна. Представителите остро протестирали пред Високата порта и принудили правителството да изпрати помощ на каварненци. Докато египетските войници слизали на брега, черкезите продължили да избиват населението, напълно ограбили града и го подпалили. С броненосците пристигнали балчишкият каймакамин и телеграфистът Еранос, който още със стъпването му в Каварна бил убит от черкезите заради "доноса" му.

Малцината оживели защитници на Каварна, заедно с други техни събратя по съдба, успели да се доберат до руските войски и под водачеството на Амира образували конна чета. Отначало те действали самостоятелно в тила на турската войска, прекъснали телеграфната връзка между Варна и Хаджиоглу Пазарджик и успели да пленят голям транспорт с храни и добитък. По-късно доброволческата чета под командването на капитан Радович се превърнала в разузнавачески отряд на XIV армейски корпус, който водил успешни сражения и успял да вдигне във въздуха железопътната линия при с.Гебедже, Варненско. Амира бил награден с руски медал за храброст.

На 4 февруари 1878 година части на I донска казашка дивизия освободили Каварна. Останалите живи жители с неописуема радост посрещнали дългоочакваните си освободители и въпреки, че те самите нямали къде да се подслонят, предоставили незасегнатите от пожара къщи за лазарет на ранените руски войници.

Каварненското въстание и варварските жестокости на черкезите са описани от чешкия кореспондент Йозеф Холичек в *«Илюстрована хроника на източната война»*, излязла през 1877г. Статията му за кръвопролитията в Каварна е поместена под различни редакции във

вестниците *«Покрок»*, *«Посел от Прага»*, *«Политика»*, *«Броусек»* и др. Героичната съпротива на каварненци е възпята от Д.К.Крахтоглоу в поема от хиляда и триста стиха, издадена през 1878г. в Атина. Константин Иречек, посетил Каварна през 1884 година, пише в своя пътепис «Пътувания по България»: *"... Със своите големи улици и стари, сенчести орехи зад каменните стобори (Каварна) отдалеч прави приветливо впечатление, но вътре е пълно с развалини от катастрофата в 1877г. Тогава (градът) бил съвършено пленен и изгорен от черкезите".*

След Освобождението каварненци постепенно възстановили своя разрушен град с ново и голямо за онова време строителство. Този подем обаче е възпрепятстван от войните, в които е хвърлена страната.

След катастрофалните за България войни, страните победителки подаряват Южна Добруджа на кралство Румъния.[4] Отново робство. Българският език е забранен, читалищата и училищата са закрити. Чокоите изпращат цинцарски банди да тероризират населението — стремят се към денационализация.

През 1940г. каварненци с възторг посрещат освобождението си от чокойско робство, но поредният несполучлив политически ход на царското правителство помрачава радостта им. Отново България е свързана с губеща Германия. Пак мобилизация, пак реквизиции, нищета и експлоатация.

Съпротивителното движение дава свидни жертви. Загиват с геройска смърт Георги Сотиров, Сава Ганчев, Дончо Стойков и много други комунисти и ремсисти.

На 8 септември 1944 г. каварненци посрещат с хляб и сол маршал Толбухин.

[4] *В периодите 1913–1916 и 1918–1940 г. Южна Добруджа е била под чокойска власт*

Просвета, изкуство и култура

След дълги борби с фанариотите, през 1869 година каварненци успяват да издействат султански ферман за откриване на българско училище. За пръв негов учител бива назначен йеромонах Евстрати Рилски.

Град Каварна е с дългогодишни културни традиции. Народното читалище «Съгласие» (основано през 1882г.) развива разностранна културно—просветна дейност. Библиотечният му фонд се състои от над 50 000 тома.

Читалището притежава модерна театрална зала, където се изнасят спектакли. В нея редовно гостуват театри и др., изнасят концерти изтъкнати оркестрови и хорови състави от града и страната.

В Каварна е построен модерен летен кинотеатър и киносалон, обзаведени и съоръжени с модерна техника.

Градският исторически музей е гордост на каварненци. В него са събрани хиляди експонати, които разказват за многовековната история на Каварна.

Архитектура, паметници

Сегашният град е бил два пъти опожаряван, така че най-старите му сгради датират от края на миналия век. Оцеляла е сградата, където се е помещавало някогашното килийно училище. Съхранени са някои по-представителни къщи. Църквите «Свети Георги» и «Света Богородица» привличат вниманието на гостите на града с интересните си дърворезби и икони. Край пътя за морето, непосредствено до града, се намира каменна турска баня, строена през XV век.

Каварненци тачат подвига на героичните си деди по време на Каварненското въстание през 1877 година и в тяхна памет са издигнали величествен паметник.

КУРОРТЪТ КАВАРНА

Той се намира на два километра южно от града, в низината край морето, където се събират двете долини.

Открай време край залива бликат студените струи на Чиракманската чешма и на друга — *Сребърната*, наречена така заради някогашен надпис гравиран върху сребърна плочка. Някой си султан хвалел "животворната, подмладяваща и разхубавяваща" вода на чешмата, "дар на аллаха на сухата добруджанска земя".

Връзката с града се осъществява с редовна автобусна линия и с маршрутни таксиметрови коли.

Курортът на Каварна няма блясъка на «Златни пясъци», «Слънчев бряг» и «Албена». Той е скромен, гостоприемен и предлага на посетителите си две сенчести долини, тих залив, старовремски складове със средновековни улички, своя живописен бряг с неподправена романтика и бурно минало.

ТУРИСТИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАЙОНА НА КАВАРНА

Калиакра

Тук Добруджа дръзко е протегнала двукилометрова ръка, за да запази морската шир от злия северен вятър. Средновековните мореплаватели са нарекли носа Калиакра — Хубав нос, защото гостоприемно е приютявал корабите им в тихия си залив. В древни времена носът се е наричал *Тиризис* по името на племето тиризи, живяло между кробизите и гетите. Римляните са го назовавали *Акре* (нос) и *Акре кастелум* (носът крепост), а българите — *Калицерка*. Из документите по време на турското робство се среща като *Калера—бурун, Геларе, Килагра, Челигра,* а кой знае защо и *Гюл—град*. Може би по скалите на носа да са цъфтели рози!...

Седемдесетметровият, почти отвесен скален бряг на носа, от дълбока древност е бил оценен като недостъпна естествена крепост и

затова археолозите разкриват на тясното му плато много останки от сгради и крепостни стени, издигнати от траки, римляни, византийци, българи и турци. Многобройните пещери на носа са били използвани за съхраняване на продукти и боеприпаси.

Историческите сведения за Калиакра се преплитат с легенди. Знае се, че първите владетели на носа са били траките, а през IVв. пр.н.е. е бил завладян от войските на Александър Македонски. Древногръцкият географ и историк Страбон твърди, че един от неговите наследници — Лизимах, е криел златото си в пещерите на Калиакра.

Римляните оценили достойнствата на носа от стратегическа и търговска страна — мъчнопревземаем, с тих залив, възел на важен сухопътен и морски път, укрепили го и прокарали водопровод. В началото на VI в. Акре кастелум е бил една от твърдините на Виталиан, вдигнал на бунт спомагателните варварски отряди на провинция Скития (днешна Добруджа) срещу император Анастасий.

Никой не знае колко пъти крепостта е била разрушавана от варварите, но археологичните разкопки показват, че това се е случвало многократно още от втората половина на II век по времето на Византия, до превземането на крепостта от Аспарух.

Липсват сведения за крепостта по време на Първото българско царство, за нея се споменава през Второто българско царство и я виждаме отбелязана по портуланите на чуждестранните търговци. През втората половина на XIVв. Калиакра е една от твърдините на Добруджанското княжество.

Легендата разказва, че крепостта Калицерка не се е предала лесно на османлиите. Българите се съпротивлявали докрай, затова и наказанието на победителя било жестоко. Цялото мъжко население било прекарано под нож, а жените — отведени в робство. Но четиридесет девойки предпочели смъртта пред прегръдките на неверниците, сплели косите си и заедно се хвърлили в морето. После всяка нощ изскачали от дълбините, за да отмъщават на поробителите! Съвременният паметник увековечава легендарния им подвиг.

Мрак забулва Калиакра през петвековното робство. Надеждата за освождение просветва в българите, когато на 31 юли 1791г. в нейния залив руският адмирал Ушаков победил турската флота, командвана от калудан—паша Хюсеин. С тази победа свършила и Руско-турската война от 1787—1791 г.

Калиакра е исторически и природен резерват, туристически обект от национално значение. Хиляди български и чуждестранни туристи го посещават и се наслаждават на неповторимата гледка към морето и към стръмния, осеян със скалисти заливчета добруджански бряг. Посетителите на Калиакра могат да се запознаят с миналото й от експонатите в малкия музей[5] и да се нахранят в най-голямата пещера на древната крепост, в която има ресторант с тераса и подземен бар.

[5] *По-подробни сведения за Калиакра могат да се получат от очерка на Г. Джингов "Калиакра", изд. „Комитет по туризма към МС", София, 1974г.*

Русалка

Раздробеният на малки островчета залив Тауклиман — Птичият залив, е наречен така заради многото и разнообразни птици, които гнездят в крайбрежните му скали.

Деветнадесетметровата скална стена преграждa малък полуостров, където днес се е разположил курортът «Русалка».

Пак древно селище, пак крепост с още неустановено от историците име. Местност, обитавана от траки, елини, римляни, византийци, а ако се съди по намерената керамика тип "сграфито", селището е съществувало и през XI—XIVв.

Яйлата

Яйла на тюркски значи високо пасбище. Тази красива крайбрежна местност се намира на 18 км североизточно от Каварна. Това е половин-километрова тераса, врязана в стръмния бряг, трудно достъпна откъм сушата и морето.

Този дивен кът на Черноморието, по който личат следи още от пещерния човек, не е проучен достатъчно от археолозите и само легендите ни връщат към миналото му.

Ония каменни стъпала на платото не са ли водели към храм на ранно-тракийския бог Дарзала? Молейки го за дъжд и плодородие, траките изпращали "пратеници" до него, като ги хвърляли върху острията на копията... Древните летописци твърдят, че само духът на Залмоксис успял да се завърне в своето тяло, след успешно "пратеничество" до бога на слънцето. Затова Залмокоис бил избран за негов жрец, а по-късно и самият той бил обожествен...

Скалните гробове по Яйлата са известни на историците — те са на християни отшелници. Малката крепост, кацнала върху ръба на морската бездна, е ранно-византийска. Как се е наричала тя е още загадка.

Пирати или мирни рибари са живели на Яйлата? Виждат се останки от техните домове, върху които са поникнали подивели смокини, лози, орехи и череши. И хиляди божури...

Съществува легенда, че уж на Яйлата се бил родил Орфей. Всеки знае, че Орфей е родопчанин. Но легендата не се предава. Нямало по-поетично място на света от Яйлата, та затова Орфей се бил родил в нея. Тук птиците и морският прибой го научили да свири и да пее. Тук той си бил направил лира от рогата на сърндак и когато възмъжал, тръгнал по света да възпява чудесата на Дионис...

И друга местна легенда се опитва да ни смае. На Яйлата бил прекарал последните си дни римският поет Овидий, заточен в Томи от император Август. В действителност, приятелите на Овидий са го измъкнали от Томи с кораб, но корабът потънал при буря. А легендата е категорична — корабът не е потънал, а се е вмъкнал в залива на Яйлата и Овидий е бил укрит от местното население. Когато поетът умрял, погребали го на Яйлата и върху гроба му поставили мраморна плоча.

Яйлата е ценен паметник на културата, който би трябвало по-сериозно да се изследва и охранява.

Гостите на Каварна могат да направят близки излети и извън района на града:

Балчик — античният Круной и Дионисополис, основан преди двадесет и пет века. Град с богато и бурно минало, за което разказват експонатите на градския исторически музей. Особено развлекателен за туристите е Дворецът на румънската кралица, изграден в източен стил по време на чокойската власт.

«Албена» е модерен и оригинално застроен курорт, в залив с широка пясъчна ивица. Край «Албена» се намира устието на река Батовска, обгърнато от лес, в който живеят много диви животни и птици.

Каварна

Каварна е бързо развиващ се черноморски град, отстоящ на 60 км от Варна и на 54 км източно от Добрич.

Името му се среща за пръв път през XV в. Специалистите са на различни мнения за неговия произход, но най-вероятно е то да произлиза от Карвуна.

Градът е разположен на високото Добруджанско плато и от него по 2-километров асфалтиран път се отива до Каварненския залив, където е разположена курортната зона. Морският бряг в този район е висок и стръмен. Съставен е от варовикови скали, чиито форми постоянно се изменят от морския прибой. Единствено южно от Каварна морето е лесно достъпно благодарение на две долини, които се врязват дълбоко в брега и по тях може постепенно да се стигне до морето. Това благоприятно разположение е било използвано от дълбока древност.

Удобният Каварненски залив, пазен от непристъпни стръмнини, както и обилната сладка вода в низината привлекли вниманието на мегарските гърци и през V в. пр.н.е. заедно с тракийското селище Бизоне те създали тракийско-елински полис върху платото на н.Чиракман. *Страбон, Помпоний Мела* и *Плиний* ни известяват, че градът е просъществувал докъм втората половина на I в. пр.н.е., когато катастрофално земетресение го погребало в морето.

За съществуването на изчезналия полис може да се съди от разкритата обществена сграда на Чиракман, разположена върху 200м^2, построена от добре обработени каменни квадри.

Намерените от този период монети, метални украшения и статуетки, луксозна фирнисова керамика и хиляди дръжки с печати на производители на амфори дават представа за широкия търговски обмен на местните жители с градовете на Елада и на Егейските острови, на Мала Азия и земите отвъд Дунав.

По време на римското владичество населението на Бизоне, което и след катастрофалното земетресение, изглежда, е живеело върху платото на осакатения нос, било преселено в низината при залива. С името Бизоне градът е отбелязан на карта на Западното

Черноморие, нарисувана върху параден щит, намерен при разкопките на римската крепост *Дура Европас* на р. Ефрат.

В пластовете на римския Бизоне са открити основите на солидни сгради, отломъци от мраморни статуи, римски монети, строителна и битова керамика, каменни саркофази, метални изделия и теракотни статуетки, както и бронзовата оброчна ръка на Рея, стиснала между палеца и показалеца сферичка, върху която е кацнала колебливата богиня на победата Виктория. Върху дланта на Рея е изобразен синът й Юпитер, с прикачено му от малоазиатските легиони име Долихен.

В ранните години на Византия градът отново бил «изкачен» на Чиракман и ограден с яка крепост, която по-късно използвали и българите.

След падането на България под ударите на малоазиатските турци крепостта загубила своето значение, но българското население продължило да живее в нея близо 2 века, когато изцяло било преселено на мястото, където сега се намира Каварна.

Населението в Каварна по време на османското робство се състояло предимно от турци и българи, но българите били доминиращата част и чрез своите първенци ръководели цялостната дейност на селището, Патриотичният дух и националното съзнание на каварненци дали красноречив израз във въстанието, което те вдигнали срещу поробителите през лятото на 1877г. След героична защита начело с *Андрей Василев — Амирà*, мнозина от тях загинали от черкезки ятаган сред пепелищата на родните си домове. Малцината оживели заедно с други техни събратя по съдба успели да се доберат до руските войски и под водачеството на Амирà образували конна част, която правела смели набези в тила на врага и му нанасяла тежки загуби[6].

Днес Каварна е благоустроен и красив град.

Начело на духовния живот в града стои, както и в миналото, *образцовото народно читалище «Съгласие»*, което неуморно развива най-разнообразна културно-масова дейност. За младежите в селищна-

[6] *За по-големи подробности вж. «Каварна», Д. Кисьов. С., "Мед. и физк.", 1979.*

та система е изграден модерен *спортен комплекс*, включващ стадион, голяма закрита спортна зала и плувен басейн с олимпийски размери, с минерална вода.

Гостите на града могат да отседнат в хотел «*Добротица*», да отдъхнат в градския парк, да посетят *Градския исторически музей*, да разгледат паметниците на културата — оригиналната стара *каменна чешма* и *турската баня*, построена през XV в.

Курортната зона се намира на 2 км южно от града, в низината край морето. Там са преустроеният и разширен *плаж, минералната баня, базата за воден спорт*, *казино «Чайка»* и т.н.

На югозапад от Каварна, на живописния бряг под с.*Топола*, е втората курортна зона на града, където е изграден и се разширява курортен комплекс за отдих, за международен туризъм и автомобилен спорт с паркинг в къмпингова обстановка за повече от 5000 леки коли. В курорта е построена 3-километрова асфалтирана писта за автомобилни състезания, които могат да се наблюдават от брега, висок 70 м, като от «птичи поглед».

На 2,5 км североизточно от Каварна се намира парк с буйна и разнообразна растителност, разположен на площ над 700 дка — чудесно място за отдих на трудещите се и на гостите на града. Той се обитава от много фазани, сърни и друг дивеч. Тук е построена първата в Добруджа *туристическа хижа «Добруджанка»*, която може да приюти 40 туристи по всяко време на годината.

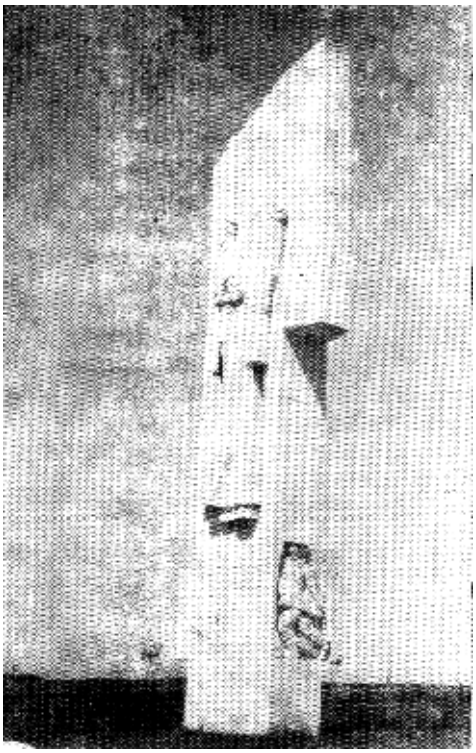
Теракота от Бизоне

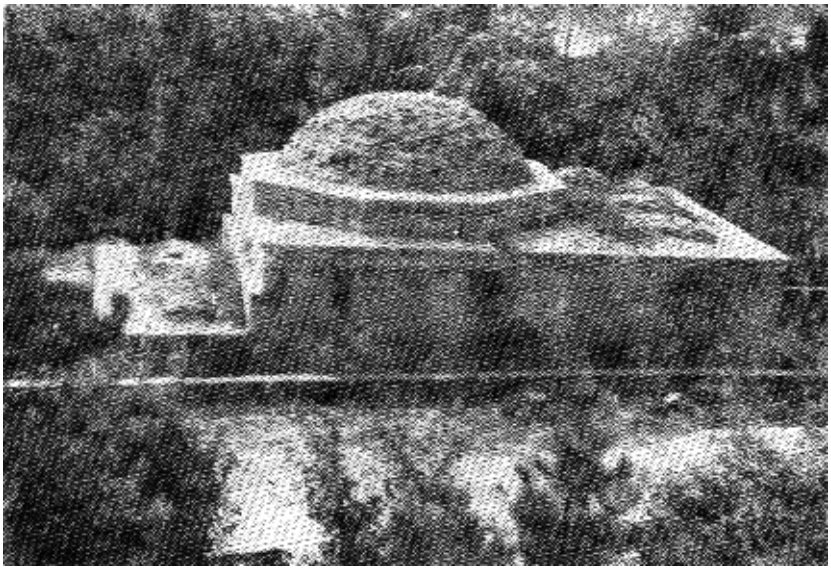
Бронзова оброчна ръка — Бизоне, III в.

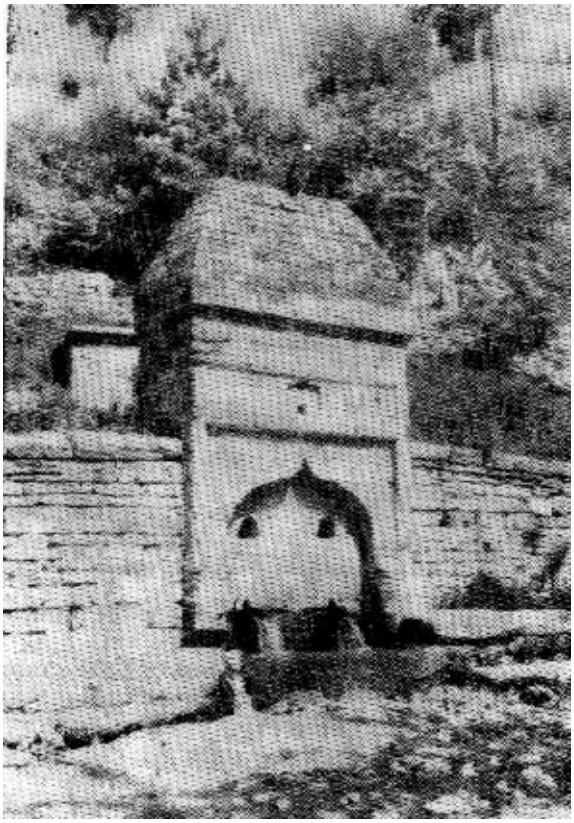
Средновековна костна скулптура XIII — XIV в.

Паметник на загиналите в Каварненското въстание през 1877г.

Турска баня от XV в.

Стара чешма /"Сребърната"/ в „Долината на авлигите"

БИБЛИОГРАФИЯ

Боев, П. Произход на населението на Добруджа по най-новите антрологични данни; в.«Факел», бр.13 и 15, 1975.

Джингов, Г. Калиакра; Комитет по туризма към МС, 1974.

Динев, Л. и К. Мишев България — кратка география, с. 301, «Наука и изкуство», 1974.

Иречек, К. Пътувания по България, с.903—904, «Наука и изкуство», 1974.

История на България, т. 1, с.228 — 244, «Наука и изкуство», 1961.

Китов, Г. Ранновизантийска крепост в летовище «Русалка» на Черно море, в сп.«Паметници на културата» с.3—15, 1971.

Кратка българска енциклопедия, т. II стр.570, БАН, 1964.

Кузев, А. Един средновековен гръцки надпис от с. Аксаково, Варненско; «Известия на варненското археологическо дружество», кн. XII, с.77—80, 1961.

Мирчев, М., Г. Тончева и Д. Димитров. Бизоне—Кравуна. «Известия на варненското археологическо дружество», кн.XIII, с.21—109, 1962.

Мутафчиев, П. Избрани произведения, т. II, с.104—130, «Наука и изкуство», 1973.

СЪДЪРЖАНИЕ

Географски бележки
Страници от миналото
    Каварненското въстание
Каварна днес
    Транспорт и съобщения
    Просвета, изкуство и култура
    Архитектура, паметници и градоустройство
Курортът Каварна
Туристически обекти в района на Каварна
    Калиакра
    Русалка
    Яйлата
Библиография

КАРВУНСКА ХÒРА[7]

[7] *Димо Кисьов, КАРВУНСКА ХОРА – Изд. „Медицина и физкултура", София, 1981г. /със съкращения/*; c/o Jus autor, Sofia, 1 9 8 , 914—Б

Най-северната част на Дунавската хълмиста равнина, заключена между Черно море и Дунав, зад линията Силистра — р.Батова, в някои средновековни български документи се е наричала Карвунска хòра.

Авторът, макар и накратко, опирайки се на резултатите от археологически проучвания, разказва за географското разположение и природните особености на тази земя.

Книжката е предназначена за широк кръг читатели и ще допринесе много за популяризирането на миналото на Добруджанския край.

Карвунска хо̀ра (Карвунска земя) — така се нарича в някои средновековни български документи най-северната част на Дунавската хълмиста равнина, заключена между Черно море и Дунав, отвъд линията Силистра — р.Батова.

За гърците тя е Скития, при римляните — провинция Малка Скития (Скития минор), във византийските извори се среща като Стохълмие, а турците я кръстили Земята на Добротица и оттам Добруджа, с което име е останала до днес.

МАЛКО ГЕОГРАФИЯ

Добруджа се състои от 3 физико—географски единици: *Дунавски бряг, Добруджанско крайморско крайбрежие и Централно добруджанско плато*, високо от 250 до 350м. Приморска Добруджа е почти равнинна и е слабо наклонена на северозапад. Тя е изпълнена със суходолия и льосовата й покривка е по-цялостна. Западната част на Добруджанското плато е по-неравна и е разчленена от долините на реките *Суха, Казалък, Сеновец, Крапинец* и притоците им.

В геоложко отношение Добруджа представлява плоско наслоена земя с почти хоризонтално разположени пластове, леко наклонени на север и изток.

Черноморският бряг е слабо разчленен, особено в северната си част, и е изграден от *льосовидни* скали, които потъват под морските води. На юг от Шабла той става висок, почти отвесен, образуван от *твърди сарматски варовици* и *конгломерати с червена окраска*, дължащa се на железните окиси, съдържащи се в глината, която запълва скалните пукнатини. От Каварна до долината на р.Батова брегът е изграден от сарматски *мергели*, *пясъчници* и *варовици*, които белеят отдалеч.

Почвите на Добруджа са с разнообразен състав, като най-разпространени са *черноземните дълбоки* почви. Характерни са и ерозивните почви, които покриват суходолията. В най-ниските си части, в долините на реките, се срещат *алувиално—ливадни* и *торфени* почви.

Недрата на Добруджа съдържат *нефт*, *природен газ*, *черни въглища* и някои *метални руди*.

Климатът е *умерено континентален*, като в приморска Добруджа се отличава с малко валежи през лятото и есента поради липса на циклонална дейност над Черно море. Топло лято, студена зима, умерени валежи с максимум през лятото и минимум през зимата са характерните особености на климата във вътрешността на Добруджа.

Средната годишна температура на платото е 10,2°C и е с 1,9°C по-ниска от средногодишната на страната.

Интензивната селскостопанска дейност е причина за изчезването на голяма част от естествената флора и заменянето ѝ със стопанско полезни растителни видове. Горската растителност е намаляла значително, а степната е на изчезване. Изкуствените насаждения, извършени преди години, разнообразяват монотонния добруджански пейзаж, но са недостатъчни да повлияят на климата. От тревистите видове се срещат *житнякът, гороцветът, репеят, конският босилек, пелинът, перуниката и степният божур.*

Типични степни животни са гризачите — *европейският лалугер*, *обикновеният хомяк* и *заекът*, а от хищниците — *лисицата, пъстрият и степният пор, белката* и отново появилият се край блатистите места *чакал*.

Птичият свят е по-разнообразен, особено по крайбрежието на Дунав и Черно море. Все още могат да се видят дроплата, бухалът и орелът.

А как е изглеждала нявга Добруджа? Дали винаги е била безбрежна степ, както обикновено си я представяме? Древните автори рядко описват природата и ние разчитаме предимно на археолозите (донякъде те успяват) да нарисуват пейзажа, сред който са живели нашите предци. Суходолията са били реки. Затова разказват разкопките на многобройните изчезнали селища край тях. Дебелите дъбови и брястови дъски, от които са били сковани ковчезите на покойниците, живели през средните векове, подсказват че в Добруджа е имало гори. В запазени остатъци от храната им са намерени кости от елен, глиган, мечка, сладководни риби, парченца от миди. Установи се, че в почти всички средновековни постройки главният строителен материал е бил дървото. По портуланите (мореходни карти) на венецианските и генуезките търговци едно добруджанско морско пристанище е наречено *Карбона* (въглища). С такова име италианците са кръщавали пристанищата, откъдето се изнасяли дървени въглища.

Дали само те са превърнали горите на Добруджа на въглища или безбройните номадски нашественици са ги опожарили, за да открият паша за конете си? Или това зло са сторили овчарите по време на османското робство, та след Освобождението Добруджа представлява безводна степ? Всички. И победители, и победени, в продължение на векове са изсичали и опожарявали горите й, пресушавали са изворите й — изменяли са нейния климат, превръщали са я на пустош.

При социализма тази изстрадала земя оживя. Наистина по всичките й хоризонти се шири орна земя, но тук—там, предимно около селищата и курортните зони, се появиха оазиси от изкуствено засадени горски площи, а по нивите — тесни залесителни пояси с надежда да предпазят посевите от злите зимни и летни суховеи. Изворите не бликнаха отново, суходолията си останаха сухи, но мощни помпи започнаха да изсмукват скрилата се в дълбочините вода и да напояват жадната добруджанска земя.

Днес благодарение на изградените от социализма електроцентрали всеки добруджански дом е електрифициран и водоснабден. Отдавна е забравена миризливата газена лампа, отдавна вече не се чува провлаченият глас на водопродавача. А някогашните дълбоки кладенци, пред които хора и животни чакаха с часове, за да утолят жаждата си, сега вече са етнографски паметници.

ЕКСКУРЗИЯ ИЗ МИНАЛОТО

Когато пътуваме из Добруджа и се радваме на нейния напредък, когато от кораба се възхищаваме на неповторимата красота на брега й, когато почиваме край ласкавите й морски вълни, дишаме лекия й въздух и събираме слънчеви лъчи, ние сме длъжни да опознаем тази гостоприемна земя. Ако поне малко вникнем в богатата й и бурна история, тя ще ни стане по-близка и ще я обикнем повече. Защото ако се гордеем с древността и славата на рода си български, можем да кажем, че преди повече от 1300 години България се е родила в Добруджа.

Нека накратко да видим какви спомени е запазила човешката памет и какви материални доказателства за историята си е съхранила тази земя.

В най-стари времена я наричаха Скития и в нея живееха траки

Жалко, че траките, чиято кръв, характер и образ малко или много сме наследили, не са имали писменост, за да ни разкажат нещо повече за себе си, а за тях научаваме от чуждите автори — гърци и римляни, които в повечето случаи ги описват враждебно. Според тези автори тракийският народ бил най-многоброен след индийския, но не представлявал особена сила, защото не бил обединен в една държава. Траките били многоженци, отглеждали хубави коне и пиели неразредено вино... Сведенията, оставени от *Омир, Херодот, Ксенофонт, Страбон, Плиний, Тукидит* и други, са тенденциозни и противоречиви. От тях може да се създаде впечатление, че траките били буйни, свадливи, свободолюбиви и несговорни. Но колкото и да се мъчели да ги подценяват древните автори, навсякъде в историята на техните страни се е появявала силна тракийска войска или някой изключителен трак: цар, който да ги смае с гордата си осанка, с пищна колесница и златни доспехи; гладиатор-трак, който да поведе след себе си онеправданите роби и с тях да разтресе Римската

империя; овчар с необикновена сила и воля, роден в неизвестно село между Дунав и Черно море, да стане римски император. И на само цар *Рез*, *Спартак* или *Максимин Трак* са изиграли блестящо своята роля на историческата сцена. Това са сторили още хилядите знайни и незнайни царе и племенни вождове, чиито надгробни могили стърчат из земите отсам и отвъд Хем, чиито бойни колесници, воински доспехи, изящни съдове и украшения откриваме навред погребани в земята — безценни културни съкровища, удивлявали със своята изящна, високохудожествена изработка не само древния, но и съвременния свят.

Но да не упрекваме само чуждестранните автори, загдето не са ни разказали достатъчно за траките. Вина имат и нашите историци, които до преди няколко десетилетия твърде малко обръщаха внимание на тракийското наследство и лишаваха българския народ от един важен период на неговата законна история — било поради научна безпомощност, било поради политическо късогледие «измитаха» Мизия и Тракия от античното й население и заселваха «на чисто» прабългари и славяни. Не се помъчиха сериозно да вникнат в сложния процес при формирането на българската народност и позволиха на тракийската ни кръв да изтече в историята на други народи.

Само обективното, лишено от тесен шовинизъм отношение на нашата наука дава възможност на поколения специалисти да надникнат по-дълбоко в историческите извори, да изтръгнат тайните, скрити от векове в земята и да започнат да реставрират онова огромно платно, което са рисували от първите дни на човечеството най-старите ни прадеди — траките.

В Скития *гетите* населявали най-северната й част. *Тиризите (тризите)* заемали територията около н.Калиакра. *Кробизите* владеели централното плато и черноморското крайбрежие някъде до Одесос (Варна).

Тези тракийски племена вероятно още през каменната епоха са обитавали безбройните пещери по черноморския бряг, издигали са наколни жилища из езерата край Дунав и морските лагуни. Те са

оставили и «културните» пластове на множество селищни могили през каменно-медната епоха — съвременници на *Критската, Егейската* и *Микенската* култура. Те вече са имали железни оръжия, когато ахейците още въртели бронзови мечове пред Троя. Те са строели храмове на Слънцето, чиято топлина и светлина са обожествявали. Те са издигали яки крепости против нашествениците и заради тях гръцките колонизатори нарекли морето ни черно и негостоприемно. Пак те по-късно се размислили и допуснали гърците на своя бряг заради търговските си интереси.

В 650 г. пр.н.е. граждани на Милет основали *Истрия* (при дн. Караисуф в Румъния), а 100 години по-късно — *Одесос* (Варна) и *Томи* (Констанца). По това време йонийците сложили основите на *Круни* (Балчик) и *Калатис* (при дн. Мангалия в Румъния), а мегарците заедно с жителите на тракийското селище *Бизоне* създали тракийско-елинскси полис върху платото на н.*Чиракман* на Каварненския залив.

Тесните икономически връзки между гърци и траки, осъществявани предимно през черноморските градове-колонии, спомагали за взаимното културно влияние между двата народа. Общите интереси налагали мирни отношения и двете страни били естествени съюзници, бранейки се от нашествията на скити, перси, македонци, а по-късно и на римляни.

От внесената керамика и от печатите на производителите върху дръжките на амфорите, срещащи се в изобилие по черноморския бряг и във вътрешността на Добруджа, личи че гръцките колонии са помогнали да се развие широк търговски обмен. Вносът се състоял от маслинено масло, вино, фина керамика, платове, оръжие, накити. Траките изнасяли добитък, сушено месо, кожи, млечни произведения, пчелен мед, големи количества зърнени храни и не на последно място — роби.

Доскоро се твърдеше, че корабоплаването по Черно море в ония времена се е осъществявало само от гърците, но подводните археологически експедиции напоследък доказаха с находки, че траките са мореходствали в период, по-ранен от гръцката колонизаиия.

През IV в. пр.н.е. нахлулите в Добруджа скити образували свое царство, спомен от което остава името *Скития.*

Походът на *Дарий* срещу скитите бил неуспешен, но през втората половина на IV в. пр.н.е. войските на *Александър Македонски* завладели целия Балкански полуостров. След смъртта му, за периода 323 — 281 г. пр.н.е. Скития била подчинена на *Лизимах* — един от неговите пълководци и наследници.

Освободила се от опеката на македонските управители, Скития била заплашена от нов силен враг — Рим. В 72г. пр.н.е. *Марк Лукул* предприел разбойнически набег по Западното Черноморие и оплячкосал богатите му градове. Понтийският цар *Митридат IV Евпатор* безуспешно се мъчил да обедини елинския свят срещу нарастващата мощ на Рим. В 46г. от н.е. Скития след продължителна съпротива заедно с цялата тракийска земя била завладяна от римляните и превърната в провинция *Малка Скития.*

Малка Скития

Рим не е притежавал духовната и материалната култура на елините и траките, но бил войнолюбив, строг и делови. Завладял Европа, Африка и Мала Азия, той с векове налагал волята си над поробените народи и под демагогския лозунг, че брани световния мир, експлоатирал и жестоко наказвал всяко тяхно непокорство. Железните му легиони пазели границите на обширната империя. Настанени в Малка Скития, те се предвождали от *дукс* (губернатор), чието седалище било ту в *Новиодунум*, ту в *Томи*. Триреми и галери с оковани върху пейките роби—гребци кръстосвали Дунав и Черно море, доставяли на робовладелчески Рим необходимото за един богат и спокоен живот. Рим изсмуквал всичко от стария елинистичен свят и полагал основите на нова култура.

Черноморските полиси слизали от непристъпните си места в равнината и се превръщали в тържища на римските търговци. Всеки легион създавал около седалището си и гражданско селище. Населе-

нието на Малка Скития било принуждавано да строи пътища за бързо и удобно придвижване на римските войски; издигало крепости и вили за римските робовладетели, пътни станции с таверни за римските куриери, търговци и бирници. Върху тракийските светилища се извисявали храмове на римски богове и обожествени императори. Тракийският бог на слънцето и на всички изкуства *Дарзала*, преименуван от гърците на *Аполон*, бил забравен. Бащата на боговете гръмовержецът *Зевс* вече не се занимавал с интимните историйки на своето олимпийско семейство. Дадено му било новото име *Юпитер* и той бил «задължен» да се грижи за благоденствието и сигурността на Рим. По-късно т.нар. войнишки императори ще смъкнат цивилната му тога, ще му навлекат позлатена броня, ще пъхнат в десницата му двуостра секира, а любимият му орел, който в прастари времена се бе осмелил да кълве дроба на титана *Прометей*, откраднат от римските легиони злобно ще разкъсва всеки народ, надигнал се да извоюва своята свобода.

Докато елините естествено предавали своята култура на народите, с които влизали в досег, Рим чрез строго администриране се стремял да романизира победените от него страни, като при това да остави народите им безправни граждани на империята.

Многобройните крепости не само по границите, но и във вътрешността на Малка Скития показват, че Рим не се бранел само от чужди нашественици, а и от собствения си народ. Некрополите красноречиво разказват кой как е живеел по онова време: практичният римлянин не закопавал скъпи жертвени дарове заедно с покойниците, както правели елините и траките. Но все пак знатният римлянин бил погребван в каменен саркофаг и за негова прослава и увековечаване на името му майстори изработвали надгробни стели с образа му и бездарни поети «сглобявали» по някой стих в негова памет. На тези стихове сме благодарни, защото ни дават сведения за професията, титлите и богатството на умрелия.

А траките, без онези, които сътрудничели с римляните, били полагани направо в земята след своята смърт и намирали вечен покой

сред няколко необработени камъка и излязъл от употреба съд, изработен грубо от непресята глина. Монетни находища, луксозна керамика и предмети на изкуството археолозите откриват в крепостите, където живеели римските военачалници и администратори.

Император *Теодосий* разделил Римската империя на две: *Западна* — със столица Рим, която бързо започнала да се варваризира, за да прекъсне съществуването си и началото на V в., и *Източна* — наречена по-късно Византия, със столица Константинопол, която продължила да съществува още 10 века до покоряването й от малоазиатските турци.

От IV в. и балканските провинции на Византия започнали да се варваризират. В 378г., по времето на император *Константин*, в Малка Скития нахлули *вестготите* и я държали под свое подчинение близо половин век. През 447г. нахълтали *хуни*, последвани от *прабългари* и *славяни*. След смъртта на *Атила* в северната част на Малка Скития се настанили, под водачеството на *Ирник, скири* и *алани*.

Прабългарските и славянските нахлувания продължили и през VI в., а във втората му половина нашествия предприели и *аварите*. Напразно император *Юстиниян* (527—565г.) се мъчел да отбие набезите на племената от север, като издигал нови крепости и подсилвал съществуващите. В началото на VII в. много от тях престанали да съществуват — *Тресмис, Залдапа, Томис, Тропеум Траяни, Диногеция, Новиодунум, Арбиум, Истрос, Дионисополис, Бизоне*. През втората половина на VII в. Малка Скития била завзета от *славяните*, но все още се подчинявала на Византия.

След завладяването на Кубратова България от *хазарите,* част от народа й, предвождан от *Аспарух*, живял известно време в Бесарабия, след което преминал Дунав, установил се в Малка Скития и построил защитен вал срещу Византия на линията *Черна вода — Кюстенджа*. Българите не били чужди на славяните — преди установяването им на Балканския полуостров те живеели по едни и същи места и заедно участвали в походите на Атила. При това, като една от ръководещите сили в хунския племенен съюз, а по-късно и със собствен държавен

строй в т.нар. *Велика България на Кубрат,* те имали административен опит, дисциплинирана и добре обучена войска, подчинена на една централна власт — *ханската*. Напуснали отдавна своя подвижен номадски начин на препитание и сключили съюз между отделните родове, българите създали общество, годно за отседнал живот, преминали Дунав и се установили в Малка Скития вече не за плячка, а за завоюване на земя — на постоянна земя.

Славяните, които в обществено и в духовно отношение били по-близки с българите, отколкото с владеещите ги ромеи, безспорно подпомагали Аспарух да осъществи намеренията си. След голямата му победа над Константин IV в 681г., те отстъпили на българите населяваната от тях Малка Скития, източната част на Мизия и станали доброволни поданици на основаната от хан Аспарух нова държава — България.

В хронографията си западния хронист *Сигеберт* съобщава:

„*От този момент трябва да се отбележи царстването на българите".*

И от „този момент" Малка Скития престанала да съществува, като географско и административно понятие в летописите на Византия, но заради името й векове наред византийските летописци ще наричат българите, а и всички племена, които ги нападат от север, скити, за да оръкат още повече и без това оръканата от хронистите средновековна история.

Карвунска хора

По време на Първата българска държава липсват сведения как се с наричала Добруджа, но тя била прабългарска до IX в., както ни показват археологическите сондажи и редовни разкопки на много селища от този период. Навярно земята, на която Аспарух започнал да организира своята държава, била цитадела на прабългарския еле-

мент в нея, хранилница на тюркски традиции, обичаи и език, чиито следи се запазили и през Второто българско царство.

При едно нахлуване на печенегите през втората половина на XIв. византийският хронист *Скилица* нарича днешна Добруджа *Сто-хълмие* — дали заради хълмистата й част на юг от делтата на Дунав или заради многобройните тракийски надгробни могили, не се знае. Но днешното село *Могилище* от Каварненската селищна система някога било именувано от турците *Юзгюбенлик — Сто могили*.

В апокрифа *«Видение Исаево»* пак от XI в. се казва:

„Исай, възлюблени мой пророче, отиди на запад от горните страни на Рим, отлъчи третата част от куманите, наречени българи, и насели земята Карвунска (с тях), която я напуснаха римляните и елините".

Навярно авторът е живял по време на куманските нашествия и поради сходство в езика причислявал българите към куманските племена.

Карвунската земя се споменава и в грамотата на цар *Иван Асен II*, дадена през 1230г. на дубровнишките търговци.

В един патриаршески списък от 1235г. името Карвуна е предадено като *Карвона*. Така то фигурира и в историята на *Йоан Кантакузин*.

Генуезецът *Пиетро Висконти* е отбелязал в своята мореходна карта от 1318 г. Каварненския залив като *Карбона*.

В други портулани от XV и XII в. в този район има пристанище с имена *Карнава, Гаварна, Каварна*. Тогавашната лоция и примитивни измервателни уреди не са могли да определят точното местонахождение на посетените от италианските мореплаватели пристанища, а и объркването на имената при преписването на портуланите ги превръща в ребуси за разгадаване.

Колкото и абсурдно да изглежда, античната картина на Добруджа е далеч по-ясна, отколкото тази на Средновековието. Ние доста знаем за гръцките колонни — полиси по черноморския бряг. Римляните са ни оставили точни карти на пътищата, пътните станции

и селищата на Малка Скития, а още не можем със сигурност да кажем дали на дунавския остров Пъкуйюл луй Соаре (Румъния), свързан с българската история, се е намирала крепостта Вичиня или там е бил издигнат *Малък Преслав*? Дали Костенец е сегашната *Констанца, Обрущица — Исакча, Тулица — Тулча*?

Да се надяваме, че отговор не само на тези въпроси, но и на други, важни за нашето минало, ще ни дадат още неоткрити документи и преди всичко археологическите проучвания.

Някои учени от преди Втората световна война, ръководени не от науката, а от политиката на своята страна, използвайки празнините на писмените извори за нашето минало, ги изпълвали изкуствено със своя история. Тъй като заглавието на тази глава ни задължава да запознаем читателя с Карвунската хора, която е свързана предимно с т.нар. Добруджанско княжество, съществувало през XIV в., ще съобщим само за неудачния опит на иначе ерудирания румънски историк *Йорга* да причисли това княжество към румънската история, а владетелите му *Балик, Добротица* и *Иванко* да провъзгласи за власи.

Времената се измениха коренно и лъжепатриотичните прийоми на историци вече не могат да се прилагат в изследването на историята на двата народа. Българският и румънският народ трябва да знаят какво са вършели предците им, за да не повтарят техните грешки, да се вдъхновяват от светлите страници на миналото си.

Но историята на един народ, колкото и славна да е била, не може да осигури светло бъдеще, ако самият народ не си го изгради сам. А това той ще постигне чрез взаимно сътрудничество във всички области на човешката дейност преди всичко със своите съседи. Защото историята на балканските държави, особено средновековната, независимо от величието или нищожеството на различните техни владетели, е така народно споена и така категорично изявена срещу духовното и политическото насилничество на Византия и Османската империя, че всяка игра на национализъм и самоизтъкване на историческата сцена е не само ненужно, но и вредно. Разбира се, нещата не бива да се заглаждат в ущърб на историческата наука.

Историците трябва да спорят, да се оборват, ако грешат, но само в интерес на истината.

Историята на Карвунската хора трябва да се допълни и изгради от български и румънски специалисти, тъй като сега северната й част се владее от Румъния, а южната — от България. От интерес за историческата наука са проучванията и в двете части на Добруджа да се извършват от смесени българо—румънски археологически експедиции, но тъй като това засега се извършва едностранно, ще се базираме предимно на онова, което е проучено в Южна Добруджа.

Скития, Малка Скития, Стохълмие, както и Добруджа са изяснени имена на земята, за която говорим. Но защо тя се е наричала *Карвунска*, все още има спор между историците и езиковедите. Може би е взела името от главния си град *Карвуна*, а може би и след известна еквилибристика на думи от стар тюркски произход да се окаже, че е «*земя на десет крепости*». Обаче освен за Карвунската хора ние знаем и за *Крънската, Боруйската, Прилепската, Охридската* и други «хори» със съответни централни градове. От това следва, че Карвуна е съществувала като град и е била център на съответната област. Възниква въпросът: къде се е намирала тя?

Константин Иречек смята, че Карвуна и Карбона са имена на един и същ град, и базирайки се на някои италиански портулани, го поставя при Балчик. Заради авторитета му доста историци се съгласяват с него. Наистина на Балчишкото плато се намира византийска крепост, навярно разрушена през V или VI в. и оттогава невъзстановявана. На *Джени баир* до Балчик има следи от средновековно селище, но площта му е твърде малка, за да бъде построен на него централен град като Карвуна. А и думата *джени* (генуезец на турски) подсказва, че може би там е съществувало някакво селище на генуезки търговци. Тезата да се търси Карвуна на височината над с.Кранево засега е неубедителна, тъй като там още не са предприети проучвания.

Най-вероятно е *Карвуна* да се е намирала в м.*Чиракман*, на 2 км южно от Каварна. Тази местност в древността е била нос, който през втората половина на I в. пр.н.е. се сринал в морето, като унищожил намиращия се върху него гръко—тракийски полис *Бизоне*. По време на римското владичество Бизоне се простирал в низината под Чиракман и бил свободно пристанище. Навярно през IV или V в. той отново се «качил» на непристъпния и висок Чиракман. Яките му каменни стени отбивали атаките на нашествениците някъде докъм VI или VII в., когато били сринати. До това време защитниците му на няколко пъти ги възстановявали. След превземането на крепостта от славяните или българите Бизоне вече не се споменава, но стените му били «закърпени», подсилени с контрафорси и преградени откъм равнината с характерния за българите вал. Крепостта съществувала и през двете български царства и след превземането й от турците в края на XIV в. населението й продължило да живее в нея до XVI в., когато било прехвърлено на платото, където основало днешния град Каварна.

Чиракман (*Чирагман*) е тюркска дума и означава фар. Може да се предполага, че тук в миналото е имало някакво светлинно съоръжение за ориентиране на корабите, а ако приемем думата в преносното й значение, можем да я тълкуваме като «място, откъдето се излъчва светлина».

От проучванията, направени от румънски археолози преди 1940г., от варненски археолози през 1953г. и при редовните разкопки, които се извършват на Чиракман от 1972 г. всяко лято от Археологическия институт при БАН съвместно с Градския музей-Каварна, бяха открити крепостни съоръжения, сгради и обилен материал, потвърждаващ трайното присъствие на българите в укрепеното селище. Беше открита и се реставрира голяма християнска базилика — трикорабна с една абсида, както и други постройки със солидни основи.

Материалите от интересуващата ни епоха — XIV в., са многобройни и разнообразни: оръжия, метални предмети и занаятчийски

инструменти, битова и художествена керамика, изпълнена с техника «сграфито», златни и сребърни украшения. Намерените монети от Иван Александър, Иван Шишман, Добротица и Венеция напомнят за интензивния търговски живот през този период. Многолюдността на населението се потвърждава от двата некропола, разкрити извън крепостта, които все още се проучват и ежегодно поднасят по някоя изненада — било със смесването на езически и християнски особености при ритуала на погребенията, било с изкуствената деформация на някой череп — характерен белег за «благородството» в старотюркските народи, било с многобройните кръгли ями между гробовете, чието предназначение не е разяснено.

Сведенията, получени от некрополите показват, че населението, живяло на Чиракман през средните векове, е с антропологически белези, в които са застъпени трите основни компонента, влезли в етногенезиса на българския народ — траки, славяни, прабългари. Тези характерни белези носи и сега населението в Добруджа, както и всички, които населяват българската земя.

Археологическите разкопки на Чиракман се водят прецизно, но бавно, тъй като за работна ръка се използват ученици през лятната ваканция. Но и онова, което е разкрито, е достатъчно, за да докаже съществуването на средновековен български град върху непристъпния висок 80 м черноморски бряг, заемащ около 25 дка площ, ограден с яки каменни стени, който не може да бъде друг освен Карвуна. Този град е бил седалището на болярина *Балик* — основателя на т.нар. *Добруджанско княжество*, което за по-голяма независимост било откъснато от Търновската и причислено към Цариградската патриаршия, начело с екзарх, чието седалище било в Карвуна. След превземането й от турците, екзархията се преместила в Каварна и съществувала до 1625 г., когато била причислена към Варненската епархия. С това може да се обясни защо преките потомци на Добруджанското княжество — т. нар. *гагаузи*, въпреки българския си произход, съзнание и бит, без да знаят гръцка дума, се гърчеели и се

придържали към Цариградската църква преди Освобождението, пък и по-късно, когато Южна Добруджа била под чокойско владичество.

Гагаузкият въпрос, макар и несъществен от политическа и обществена гледна точка, тъй като в България едва ли има няколко хиляди души, които си служат с този втори език след българския, все пак поддържа любопитството на учените и немалко е писано по него.

Според антрополога д-р П. Боев

„... гагаузите представляват метисна (смесена) група между голямата европеидна и монголоидна раса с преобладаване на европеидните белези. Монголоидните примеси се изразяват в строежа на тялото и на лицето. Телата на гагаузите са брахимоформни в повечето случаи сравнително къси крайници при по-дълго тяло."

Д-р Боев смята, че монголоидните си белези гагаузите са наследили от прабългарите, а е възможно и от узите, които били асимилирани, но *„при положение, че узите са имали същите расови типове, както прабългарите."*

Според някои руски учени, гагаузкият език принадлежи към *югозападната* (*огузка*) група на тюркските езици, в която влизали азърбейджанският, турският и тюркменският език. Към нея се причисляват и «умрелите» езици — хазарски, прабългарски и др. Съществува хипотези, че гагаузите са потомци на печенеги, узи и кумани, и друга, че те са българи, които, обратно на т. нар. помаци, са заговорили на турски, за да запазят християнската си вяра. И едната, и другата хипотеза не отричат особеността на гагаузкия език — синтаксис, твърде много различаващ го от строежа на турския език и неговия значителен пласт от славянобългарски взаимствания.

Антропологическите и етнографските проучвания показват (както и самочувствието на гагаузите за «истински българи»), че гагаузите не са отделна етническа група. Това те не веднъж са доказвали и с факти от историята. При походите на Русия през XVIII и XIX в. срещу Турция те изцяло са подкрепяли руските войски, смятайки ги, както и целият български народ, за братя освободители. Заради активни действия срещу турците по време на похода на *Дибич*

Забалкански през 1828—1829 г. от страх да не бъдат наказани от турците заради своето непокорство, много гагаузки български семейства последвали изтеглилите се руски войски и се заселили в Бесарабия и в Одеска област. И до днес потомците им живеят в Молдова, Украйна и Средна Азия и наброяват около 175 000 души. Те носят български имена и по бит и по народностни традиции по нищо не се различават от живеещите в Русия българи, чиито деди по време на османското робство са напуснали родните си места.

Ако по-внимателно проследим средновековната история на нашето Северно Черноморие, можем да направим извода, че гагаузите са българи, «припомнили» езика на прадедите си по време на византийското робство под влияние на заселените от *Алекси I Комнин* узи в Добруджа и постоянно преминаващите през тези земи печенеги и кумани. Това «припомняне» на тюркския език не е изключено да се е дължало и на прабългарските остатъци, доминиращи при формирането на българската народност на населението в Добруджа.

Друг въпрос, който вълнува историците и често се смесва с местоположението на Карвуна, е: коя е била столицата на Добруджанското княжество? Политическата обстановка при краткото му съществуване се сменяла често. Тя е диктувала къде да бъде столицата на владетеля. Сигурно Карвуна е била твърдината, от която боляринът Балик е ръководел своите владения. На тази крепост се е уповавал, когато се отцепил от Търновското царство. След разширяването на княжеството на юг до н.Емине, навярно деспотът Добротица си е избрал за седалище Варна — град с яки стени и удобен пристан. Изтласкани от турците на север, войските на деспот Иванко никъде не могли да намерят по-сигурно убежище от крепостта *Калицерка* (*Калиакра*). Това твърди и баварският рицар *Шилтбергер*, участвал в Никополската битка през 1396 г.

Добруджанското княжество

Не се знае кога точно е създадено Добруджанското княжество, но неговото съществуване навярно води началото си след царуването на *Георги I Тертер* (1280—1292 г.) по време на татарските нашествия, възглавявани от *Ногай*. Тогава българската държава започнала да се разпада — *Видин* станал център на княжество, начело с деспот *Шшиман,* а *Средногорската област* — княжество на болярина *Смилец*. По всяка вероятност Георги Тертер владеел само средната и източната част на Дунавска България.

В този тежък период, когато всъщност Ногай е бил владетел на страната, за търновския трон се борели родовете на най-силните боляри — Смилец, Тертер и Шишман. Надделял *Теодор Светослав* (1300—1322 г.), който убил зет си Чока — наследник на Ногай, възкачил се на българския престол и дори присъединил към царството си владенията му отвъд Дунав: *Южна Бесарабия до Днепър*, както и *Крънското деспотство*.

След смъртта на Георги II Тертер — син на Теодор Светослав, който царувал само 1 година, болярите решили да присъединят Видинското княжество към Търновското царство по мирен начин и избрали за цар деспота му *Михаил Шишман* (1320—1330 г.). Той се оженил за вдовицата на Теодор Светослав, *Теодора Палеолог*, и така се сродил с династията на Тертеровци. А тъй като Теодора била внучка на Иван Асен II, за по-голям авторитет прикачил към името си и Иван Асен.

Това сродяване не по кръв едва ли задоволило потомците на Тертеровци. Те се отдръпнали в своите владения в Източна България в очакване на подходящ момент да се отцепят от царството. И такъв момент настъпил. Михаил Шишман решил да присъедини към царството си и южните български земи, провъзгласили се сами за самостоятелни по време на татарските нашествия, но сръбският княз *Стефан Дечански*, който се домогвал към тях, разбил войската му и го убил. На българския престол седнал синът на Михаил Шишман —

Стефан и започнал да провежда просръбска политика. За да се освободят от сръбското влияние, болярите направили преврат и за цар избрали отново представител на Шишмановия род — ловешкия деспот *Иван Александър* (1331—1371 г.). Тогава «пренебрегнатите» Тертеровци откъснали Карвунската земя от Търново и я провъзгласили за самостоятелно деспотство.

Нямаме сведения дали Иван Александър не е опитвал да присъедини със сила отнетата му земя (феодалната разпокъсаност била присъщо явление в тази епоха). Но от намерените в Карвуна негови и на сина му Иван Шишман монети, а и от някои съгласувани политически ходове, може да се предположи, че Търновското царство и Добруджанското княжество са живеели в мир.

А може би Иван Александър е бил и «гузен», загдето не по съвсем законен начин е седнал на българския престол или не е искал да дразни привържениците на Тертеровци в страната? Това не се знае. Може да си спомним само, че когато *Асен I* станал български цар, брат му *Петър* отишъл да управлява земите покрай Черноморието заедно с Провадия и Велики Преслав. И Иван Асен II обръщал особено внимание за издигането на Карвунската земя.

Не бива да забравяме и предположението на проф.В.Златарски, който смята българите *Борил* и *Герман* — съветници на император *Никифор Вотаниат* и претенденти за Цариградския престол, и които *Ана Комнина* нарича «скити», за прадеди на *Асен, Петър* и *Калоян*. Поразмислим ли се върху тези факти, ще си обясним «огорчението» на боляра Балик и това, защо се възпротивил срещу избирането на Иван Александър за български цар.

Фактите са оскъдни, но логичната връзка между тях може да ни обясни откъде и с какви сили братята Асен и Петър са извоювали свободата на своя народ от ромейско иго и са сложили основите на Второто българско царство.

Ясен отговор на тези предположения ще ни дадат веществените доказателства, скрити в крепостите и в селищата на Карвунската земя.

Засега ние знаем, че боляринът Балик — архонтът на Карвуна, е първият владетел на Добруджанското княжество. В 1346 г. Императрица *Ана* се обърнала за помощ към него. Под предводителството на братята си *Добротица* и *Тодор* той й изпратил 1000 конника. Двамата братя успели да извоюват от претендента за Цариградския престол *Йоан Кантакузин* гръцките градове по Тракийското черноморско крайбрежие. За награда императрицата дала на Добротица за жена дъщерята на великия си дукс (адмирал) *Алекси Апокавк* и го назначила за главнокомандващ на всички сили срещу Кантакузин. Но поради своята неопитност братята били разбити от Кантакузин при *Силиврия*. Тодор се завърнал с останалите живи войници в Карвуна, а Добротица отишъл в Цариград, където въпреки неуспеха си бил посрещнат добре — дали му титлата «деспот» и го назначили за комендант на крепостта *Мидия* на Черно море. От тази крепост той правел набези и безпокоял войската на Кантакузин.

През 1347 г. Кантакузин превзел Цариград, помирил се с Ана и разделил императорската власт със сина й *Йоан V Палеолог*. На следващата година той превзел Мидия, но не наказал Добротица, а го включил към редовете на видните византийци.

Най-големият възход на Карвунското княжество бил по времето на *Добротица* (1367—1386 г.). Не се знае още дали той е наследил Балик или другия си брат Тодор, чието име след битката при Силиврия вече не се споменавало, но започнал властването си и разширил земите си, когато Търновското царство изпаднало в крайно тежко положение.

През 1366г. турците завзели Тракия, а султан Мурад преместил столицата си от *Бруса* в Одрин и навлязъл в Мизия. Иван Шишман му станал васал и се сродил с него, като му дал сестра си *Тамара* за жена. В същата година маджарите превзели *Бдин* (*Видин*) и пленили брат му цар Иван Страцимир. Уплашен от засилилата се експанзия на турците, император Йоан V Палеолог отишъл в Буда, за да води преговори с папата чрез маджарския крал за кръстоносен поход срещу турците. Преговорите се проточили заради верски въпроси — папата

се стремял да наложи католицизма и на Изток, и затова майката на императора, Ана, помолила своя племенник *Амадей VI Савойски*, наречен *Зеления граф*, за помощ срещу заплашващите Цариград турци, а и срещу Иван Шишман, който задържал сина й Йоан във Видин и не го пускал да премине през земите си за Цариград (императорът се страхувал да не попадне в ръцете на турските пирати, ако се завърне по море).

За да принуди българския цар да пусне Йоан, Амадей VI Савойски предприел наказателен поход по Българското Черноморие, превзел и оплячкосал градовете *Созопол, Анхиало, Несебър*, крепостите *Емона* и *Козяк* (при дн. Обзор) и обсадил *Варна*, но не успял да я превземе. Иван Шишман бил принуден да пусне императора, но този негов несполучлив политически ход срещу Византия му отнел черноморските градове Созопол, Анхиало и Несебър.

След похода на Амадей политическата обстановка се сменила. Добротица, изглежда, използвал недоволството от временната протурска политика на Иван Шишман и превърнал полу-зависимото дотогава от Търново Карвунско княжество в самостоятелно деспотство с насока към Цариград. И за да затвърди още повече положението си, той оженил своята дъщеря за един от четиримата сина на император *Йоан V Михаил*, отделил църквата си от Търновската патриаршия и я прикрепил към Цариградската. Като самостоятелен владетел започнал да сече и пари. Тази негова политика му дала възможност да приобщи към княжеството много български земи, «изпуснати» от ръцете на Шишман. През 1372г. под негова власт вече били *Варна, Козяк* и *Емона*. Границите на Карвунското княжество обхванали черноморския бряг от *Килия* при устието на Дунав до н.*Емине* заедно със земите около *Овеч* (Провадия), на северозапад цяла Добруджа до *Дръстър* (Силистра) и вероятно някоя област отвъд Дунав.

Добротица си създал авторитет на силен и мъдър феодал. Той съдействал за връщането на видинския цар Иван Срацимир от маджарско пленничество, създал силна войска и флот, сключил съюз

с Венеция и водил дългогодишна борба с Генуа за хегемония в Черно море. През 1374г. с военна сила Добротица се намесил в династичните борби във Византия, стремял се да свали Комнините от престола на т.нар. *Трапезундска империя* и да качи на него зет си Михаил. По това време Трапезунд бил морска и търговска сила, косвено подпомагаща турската експанзия, срещу която Добротица безкомпромисно се борел, предусещайки, както никой друг от балканските владетели, катастрофалните й последици.

През същата 1374г., дали заради неуспешния поход срещу Трапезунд или поради усложняването на династичните борби в самия Цариград, синът на Добротица Тертер убил своя зет Михаил някъде около Дръстър.

Интересно е да се разбере каква роля е играл Тертер в историята на Карвунското княжество. Дали с него се е повторила историята с видинския Срацимир?

Дали Добротица, както Иван Александър, не разделил своите владения между двамата си сина Тертер и Иванко и «обиденият» голям брат не превърнал областта си в самостоятелна държавна формация, както това направил Срацимир с Видинската област?

Имаме донякъде основание да мислим така не само от враждата на Тертер към зет си Михаил, когото убил, за да не пречи в домогванията му за наследството на деспотския трон, но и от монетите, които той сякъл, като се титулувал на тях деспот, ако действително те са негови, както твърди румънският професор *Петре Дякону*. Такива монети са намерени на дунавския остров Пъкуйюл луй Соаре, в Силистра, а и отвъд Дунав. Надписите на тях с гръцки букви и двуглавият орел — символ на Палеолозите, ни подсказват близките връзки на Тертер с Цариград и амбициите му за независимост не само към българското царство, но и към бащиното му княжество. Освен това той прикачил към собственото си име и онова любимо за византийските и българските средновековни владетели «Йоан» — титла, намекваща за божествения произход на владетеля. Това библейско «*Йоан*» на еврейски означава «*Бог се е смилил*».

Самостоятелното феодално владение, също според румънския историк, се опирало на Дръстър и на крепостта на остров Пъкуйюл луй Соаре и е обхващало земите на североизток до *Черна вода*, на запад до *Тутракан*, а възможно да се е простирало и северно от Дунав.

След смъртта на Добротица вече не се споменавало името на Тертер. Има вероятност след поемане на деспотството от Иванко той да е присъединил владенията си към Търновското царство, защото турският султан не от друг, а от цар Шишман искал да му предаде Дръстър след победния му поход през 1388 г.

Добротица бил наследен от сина си Иванко, който на 22.III.1387г. сключил мирен договор с Генуа. В преговорите участвали:

„... видните мъдри мъже Коста и Йолпани — посланици и специални довереници... на преславния и могъщ господар Иванко, син на приснопаметния преславен господар Добротица."

Същата година сръбският княз *Лазар* успял да сразi една турска армия. Султан Мурад започнал да се готви, за да отмъсти за поражението си, но Иванко и цар Шишман, въпреки че вече били негови васали, отказали да му изпратят помощ.

През 1388г. голяма армия под предводителството на *Али паша* нахълтала през източните проходи на Стара планина в Северна България и превзела Провадия и Шумен. Цар Шишман се принудил да проси мир. Нямаме сведения дали тогава или по-късно е паднало Карвунското княжество. За последен път Иванко се споменава през 1395г., но не се казва дали е бил още жив.

На 15.VI.1389г. (Видов ден) станала решителната битка между балканските народи и турците на *Косово поле*. *Сърби, хървати, бошняци, българи* и *власи* под общата команда на княз Лазар се изправили срещу армията на Мурад. Сърбинът *Милош Обилич* с измама убил султана, надявайки се да разстрои турската армия, но действието му предизвикало обратен ефект. Озлобените мюсюлмани под водачеството на *Баязид* — сина на убития султан, разбили

християнските войски, пленили и заклали водача им княз Лазар, Загубите и от двете страни били големи. Баязид, наречен вече *Илдъръм* (Светкавицата), с тази победа започнал своето царуване и се върнал в Одрин.

През 1390г., възползвайки се от войните на Баязид срещу Сърбия и България, влашкият войвода *Мирча* се настанил в Дръстър и в земите на Добротица, като се представил за техен господар. Но през следващата година Баязид си възвърнал тези владения и принудил Мирча да му плаща данък като васал.

В 1402г. Баязид бил победен от *Тимерлан* (*Тимур*) при *Ангора* и по време на борбите на синовете му за трона Мирча отново заел земите на Добротица, държал ги няколко години, докато новият султан *Мохамед I* не си ги възвърнал, опустошил цяла Влахия и я превърнал в турска провинция.

Добруджа

След като завзели Балканския полуостров, турците го разделили на административни области (*санджаци*), които в общи линии покривали завареното административно деление. И не случайно земите на Карвунското княжество попаднали в един санджак — *Силистренския*, в който влизала цяла Добруджа, Черноморското крайбрежие до Несебър заедно с градовете от вътрешността *Провадия, Карнобат* и *Ямбол*, а също и някои територии отвъд Дунав.

Всички крепости, които напомняли за ожесточената съпротива на българите, при превземането им били разрушени, а столиците, за да бъдат напълно заличени от паметта на поробения народ — сринати със земята. Ние ги откриваме чрез археологически разкопки едва след Освобождението. Такава е била съдбата на *Плиска, Велики Преслав, Карвуна*, отчасти на *Велико Търново* и *Видин*, а и на всички крепости — седалища на самостоятелни феодали.

Както варварските племена от запад разрушили Римската империя и след това с векове се мъчили да я възкресят под свое владичество, така и малоазиатските варвари след покоряването на Византия се стремели да завоюват земите, които тя владеела през своя разцвет. Турците усвоили византийската администрация и давали само турски имена на длъжностните й лица. В Османската империя отново всички победени народи били смятани за безправни роби, деленето на съсловия в самия турски народ било същото както във Византия и в другите балкански страни. Обаче за дивите чергарски племена не било възможно да усвоят похитената от тях балканска култура и затова владичеството преминало в духовен мрак, безпросветност и фанатична религиозна закостенялост.

Потомците на Добротица, превърнати в роби, трябвало да обработват земята на Добруджа, раздадена на «заслужили за исляма воини». Лишен от свои просветители, под непрекъсната угроза за живота, само вярата, езикът и традициите крепели народа да не изчезне. И надеждата му, че християнските народи някога ще го освободят от османския гнет.

И наистина след падането на България, унгарският крал *Сигизмунд* заедно със западни рицари, власи и остатъци от разбитата българска войска, предводителствана от сина на цар Шишман *Фружин* и от *Александър* — сина на бдинския цар Срацимир, предприел поход срещу турците, но бил напълно сразен от Баязид през 1396г. при Никопол.

Втори опит за освобождаване на балканските народи от османско иго направил младият полски крал *Владислав III*, наречен по-късно *Варненчик*. Войската му, съставена от поляци, маджари и чешки оръженосци, преминала при Оршова Дунав, опожарила Видин, превзела с пристъп Шумен и стигнала до черноморския бряг, където без съпротива паднали Калиакра и Каварна. На 10.XI.1444 г. се завързала известната битка при Варна, където Владислав бил убит, а войската му — разбита. Това бил последният опит на средновековното християнство да освободи България.

Започналите казашки набези по Добруджанския черноморски бряг през XVI в. вдъхнали нови надежди за освобождение. И векове наред всички погледи ще бъдат обърнати само на север, сърцата ще туптят в непрекъснато очакване на братския руски народ, на «Дядо Иван».

И наистина. Поела изцяло духовното наследство на България и на Византия заедно с двуглавия орел на последните цариградски императори, Русия единствена от всички европейски страни станала защитник и верен приятел на поробените балкански народи. Неведнъж възпрепятствана от великите европейски страни, тя упорито действала чрез дипломация и оръжие на юг, постоянно притискала Османската империя, отнела й териториите по Северното Черноморие, подпомогнала националните движения на Балканите и в решителната Руско—турска война през 1877—1878 г, дарила свободата и на България.

Добруджанци първи посрещнали преминалия при *Мачин* XIV Армейски корпус, командван от ген.*А.Е.Цимерман*, и с всички сили съдействали за изпълнението на възложената му от главното командване задача да неутрализира турските съединения, съсредоточени в укрепения четириъгълник Русе — Шумен — Варна — Силистра, докато главните сили на освободителната армия водят бой за завземането на Плевен и на старопланинските проходи.

В този преломен за българската история миг, каварненци вдигат въстание и с героично пролятата кръв и с пепелищата на опожарения си от черкезките пълчища град принасят жертвен дар за свободата на родината си.

След Освобождението в Добруджа настъпи стопански подем и относително благополучие, но в началото на века голяма част от селяните започват да губят имотите си, обедняват за сметка на големите земевладелци, които увеличават земята на своите чифлици. Поради конкуренция на световния пазар земеделските произведения се обезценяват, работещите без модерна техника стопанства са изправени пред крах, а бедното селско население, попаднало в ръцете

на капиталисти и лихвари, е разорявано. Започва процес на бързо диференциране на класите и пролетаризиране на малоимотните. Въведеният от правителството през 1900г. натурален десятък става причина за общо недоволство между селяните и довежда до въоръжен бунт срещу управляващата класа. Организатори са селата *Шабла* и *Дуранкулак*. При жестокото потушаване на това добруджанско селско въстание падат много жертви.

След катастрофалните за България войни, страните победителки подаряват Южна Добруджа на кралство Румъния. Отново робство. Българският език с забранен, читалищата и училищата закрити. Чокоите изпращат цинцарски банди да тероризират населението — румънското правителство прилага всякакви мерки за денационализация.

Чуждото подтисничество сплотява здраво народните маси около Добруджанската революционна организация (ДРО), която води непрестанна борба срещу поробителя за национално и социално освобождение.

През 1940 г. добруджанци с възторг посрещат освобождението си от чокойски гнет, но поредният несполучлив политически ход на царското правителство помрачава радостта им. България отново е свързана с губеща Германия, въвлечена е в лагера срещу прогреса. Пак мобилизации, пак реквизиции, нищета и експлоатация.

Съпротивителното движение дава скъпи жертви. Стотици прогресивни добруджанци са хвърлени в затвори и концлагери. Над равна Добруджа ляга тежък полицейски терор.

На 8.IX.1944 г. добруджанци посрещат с хляб и сол прославения съветски маршал Толбухин.

Добруджа днес е мощна, красива и чака някой да я възпее така, както нявга я възпя перото на влюбения в нея Йордан Йовков.

Добрич

Добрич е административният, стопанският и културният център на Южна Добруджа. Разположен е почти в средата на Добруджанското плато и отстои на 38км от Черно море и на 89км от р.Дунав. Градът е транспортен възел — осъществя връзка с всички селища от окръга с шосета и жп линия с вътрешността на страната и с Румъния през граничните пунктове Кардам и Дуранкулак.

До Освобождението от османско робство градът се наричал *Хаджиоглу Пазарджик*. В 1882г. е прекръстен на *Добрич*, от 1949г. носи името на прославения съветски маршал Толбухин, а след 1989г. е възстановено старото му име Добрич.

Градът лежи върху останките на ранно-византийско селище, прекъснало съществуването си навярно през IV—VII в, по време на опустошителните нашествия от север. По време на Първото и Второто българско царство той не бил възстановен и едва след падането на България под османско робство, върху римските развалини започнало да се сформира ново селище. През 1653г. турският пътешественик *Евлия Челеби* посетил града и в пътеписа си съобщава, че той е основан от някой си *Хаджиоглу* — един от военачалниците на Баязид. Селището се издига на важен кръстопът и става търговски център на района, затова навярно получило и второто си име *Пазарджик*.

Градът се развива като занаятчийски, търговски и земеделски център. До началото на XIX в. е бил населен с турци. Първите заселници българи са дошли от Източна България след руско—турските войни (1810, 1828, 1845 г.). След Кримската война в града се установили и преселнеци от Котел, Ичера, Жеравна и Търговищко. Постепенно българското население станало важен елемент в икономическия и културния живот на града.

През 1865г. д-р *Иван Богоров* пише, че градът е средище на котленските овчари, които идвали по тези места да пасат многобройните си овчи стада. Той споменава и за богатия пазар, за котленските кафтанджии, абаджии и бакали.

Тук е открито и *първото българско първоначално училище* (1844г.) и построена църквата «Св. Георги» (1864г.).

Градът развивал търговия със зърнени храни, ленено семе, дребен и рогат добитък, вълна, кожи и млечни произведения. В него живеели 12 000 жители.

След Освобождението Добрич запазил облика си на малък земеделско-занаятчийски град. Построяването на жп линия до него през 1910г. и продължението й през 1916г. до Меджидия (Румъния) дало силен тласък на стопанското развитие на града, особено в търговско отношение.

Добрич заедно с Южна Добруджа през периодите 1910—1916г. и 1918—1940г. попаднал в пределите на Румъния и в унисон с румънската денационализаторска политика бил наречен *Базарджик*.

Населението на Добрич винаги се е проявявало с будното си българско съзнание. То въоръжило *Тулчанската чета*, която се присъединила към четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, активно подпомагало и рамо до рамо се сражавало с руските бойци по време на руските походи и Освободителната война, в памет на която край града са издигнати три белокаменни паметника.

Гостите на Добрич могат да посетят Х*удожествената галерия, Драматичния театър «Йордан Йовков», Окръжния исторически музей*, къщите музеи на Йордан Йовков и Адриана Будевска, да се разходят в красивия парк с езерото.

«Албена»

Разположен на обширен морски залив, откъдето започва китната долина на р.*Батова* — древната *Геранея*, курортният комплекс «Албена» буди възхищение със своята оригинална архитектура.

«Албена» е рожба на Добрич (Толбухин) и е първото смело начинание и Добруджанският черноморски бряг да има свой голям курорт, което бе възнаградено с неочакван успех. Съчетанието на много слънчеви дни, на чисто море с 3-километрова плажна ивица със ситен пясък, хълмист бряг, покрит с разнообразна растителност и лозя, гора, и наред с природната красота — модерни удобства и всякакви развлечения — всичко това прави курортния комплекс «Албена» предпочитан от българските и чуждестранните посетители пред много други.

Гостоприемно отварят вратите си за приятелите на морето и на Добруджа многобройните хотели, ресторанти, увеселителни заведения и магазините от търговския център на комплекса.

За онези, които искат да почиват активно, туристическите агенции предлагат излети из страната и из някои от чуждестранните градове по Черноморието, а спортните центрове — ветроходни яхти, водни ски, коне и кортове за тенис.

С всяка измината година «Албена» се обогатява с нови хотели, със заведения за хранене и развлечения и завоюва името си на голям морски курорт не само у нас, но и в чужбина.

Шосеен път свързва «Албена» с жп гарата на Добрич и с жп гарата и летището на Варна.

Оброчище

Селото е разположено на изток от «Албена» по пътя за Балчик. В центъра му се намират запазена и консервирана гробница (*турбе*) и странноприемница (*имарет*) на турски манастир, който според *Феликс Каниц* след цариградския бил най-големият османски манастир на Балканския полуостров. Предполага се, че е построен от Сюлейман I в чест на отшелника *Хафуз Хагил баба* през XVIв.

Гробницата и страноприемницата са каменни сгради със седмостенна форма. Гробницата има предверие, гробно помещение и е покрита с купол. Върху вътрешните й стени са запазени стенописи в ориенталски стил.

Странноприемницата е без покривна конструкция — навярно е изгоряла. Запазен е само седмостенният комин на голямото огнище.

Константин Иречек предполага, че манастирът е построен с материал, взет от антични сгради, намиращи се при близкото село Църква, където е имало римска крепост.

Балчик

Балчик е разположен на добруджанския черноморски бряг на 44км северно от Варна и на 36км източно от Добрич. Основан преди 25 века като милетска колония, той се е наричал *Круной* (*Извор*), а по-късно е прекръстен на *Дионисопол*. Според *Псевдоскимнос* това име му е дадено, когато морето изхвърлило на брега статуята на Дионис.

Градският музей на Балчик е съхранил много археологически материали: монети, керамика, различни предмети и произведения на изкуството, разказващи за миналото на града. От епиграфските паметници може да се установи, че освен основното гръцко население в колонията са живели и траки и таврийци, преселени от Мала Азия.

Колонията водела интензивен живот и имала търговски връзки с много черноморски и средиземноморски градове, както и със Скития.

През време на римското господство Дионисополис постепенно западнал, особено след като първоначално дадените му привилегии като член на хексаполията (военният и религиозен съюз на шестте черноморски града) му били отнети.

Сведения за града се срещат до края на III в., а след това не се споменава нищо в писмените извори. Поради срутване на брега или за по-добра защита срещу варварските нападения, той навярно е бил изнесен на платото, при гробищата на днешния Балчик, където са разкрити руините на голяма ранно-византийска крепост.

На базата на някои италиански портулани и на мнението на Иречек се изгражда хипотезата, че някъде в околностите на Балчик се е намирала древната *Карвуна*. Досегашните археологически проучвания не ни дават основание да мислим, че селището е играело особена роля по време на Първата българска държава.

По време на османското робство Балчик е бил заселен предимно с турци и за пръв път с това име се споменава в турски източници от XVI в. То произхожда от «*бал*» — кал или тиня. Не е обосно-

вано мнението на някои историци, че името на града идва от това на Балик — владетел на средновековното Добруджанско княжество.

Изграден на фона на отвесни бели скали, Балчик примамва много туристи със своето красиво амфитеатрално разположение на сградите, с модерното си градоустройство и уют.

Особено привлекателен за гостите на града е Дворецът на румънската кралица, изграден в източен стил по време на чокойската власт. Той има красив парк с разнообразна растителност и богата оранжерия на кактусови растения.

На 5 км североизточно от града се намира калолечебният комплекс «*Тузлата*», специализиран за лечение на полиомиелитни и ревматични заболявания.

Калиакра

Тук Добруджа е протегнала 2-километрова ръка, за да запази морската шир от злия северен вятър. Средновековните мореплаватели са нарекли носа *Калиакра — Хубав нос*, защото гостоприемно е приютявал корабите им в тихия си залив. В древни времена той се казвал *Тиризис* по името на племето *тиризи*, живяло между кробизите и гетите. Римляните са го назовали *Акре* (нос) и *Акре кастелум* (носът крепост), а българите — *Калицерка*. Из документите по време на османското иго се среща като *Калера-борун, Геларе, Килагра, Челигра*, а кой знае защо и като *Гюл-град* — може би заради скалите си, които сияят в розово и червено при залеза на слънцето.

Седемдесетметровият, почти отвесен скален бряг на носа от дълбока древност е бил оценяван като недостъпна естествена крепост и затова археолозите разкриват сега на платото му много останки от сгради и крепостни стени, издигнати от траки, римляни, византийци, българи и турци. Многобройните пещери на носа били използвани за живеене, за съхраняване на продукти и боеприпаси.

Историческите сведения за Калиакра се преплитат с легенди. Знае се, че първите владетели на носа са били *траките*, а през IV в. пр.н.е. той е бил завладян от войските на *Александър Македонски*. Древногръцкият географ и историк *Страбон* твърди, че един от неговите наследници — *Лизимах*, е криел златото си в пещерите на Калиакра.

Римляните оценили достойнствата на носа от стратегическа и търговска страна — мъчно превзимаем, с тих залив, възел на важен сухопътен и морски път, укрепили го и прокарали водопровод. В началото на VI в. Акре кастелум е бил една от твърдините на *Виталиан*, вдигнал на бунт спомагателните варварски отряди на провинция Малка Скития срещу император *Анастасий*.

Не се знае колко пъти крепостта е била разрушавана от варварите, но археологичните разкопки показват, че това се е случвало

многократно още от втората половина на II в., по времето на Византия, до превземането на крепостта от Аспарух.

Липсват сведения за крепостта по време на Първата българска държава. За нея се споменава през Второто българско царство, когато е отбелязана по портуланите на италианските търговци. През втората половина на XIV в. Калиакра е бил една от твърдините на Добруджанското княжество и последна негова столнина.

Легендата разказва, че крепостта Калацерка не се е предала лесно на османлиите. Българите се съпротивлявали докрай, затова и отмъщението на победителя било жестоко. Цялото мъжко население било прекарано под нож, а жените — отведени в робство. Но 40 девойки предпочели смъртта пред прегръдките на неверниците, сплели косите си и заедно се хвърлили в морето. После всяка нощ излизали от дълбините, за да отмъщават на поробителите. Съвременният паметник увековечава легендарния им подвиг.

Мрак забулва Калиакра през петвековното робство. Надеждата за освобождение просветва в българите, когато на 31.VII.1791г. в нейния залив руският адмирал *Ушаков* победил турската флота, командвана от капудан—паша *Хюсеин*. С тази победа свършила и Руско-турската война от 1787—1791г.

Постепенно крепостта загубила значението си през втората половина на XVI в. тя вече била само укрепено гранично селище — паланка с фар.

Калиакра е исторически и природен резерват, туристически обект от национално значение. Хиляди български и чуждестранни туристи го посещават и се наслаждават на неповторимата гледка към морето и към стръмния и скалист добруджански бряг. Гостите на Калиакра могат да се запознаят с миналото й от експонатите в малкия музей и да отдъхнат в най-голямата пещера на древната крепост, в която има ресторант с тераса и подземен бар.[8]

---

[8] *По-подробни сведения за Калиакра могат да се получат от очерка на Г, Джингов «Калиакра», С., Държавен комитет по туризма, 1974.*

«Русалка»

Раздробеният на малки островчета залив *Тауклиман — Птичият залив*, е наречен така заради многото и разнообразни птици, които са гнездели в крайбрежните му скали.

Деветнадесеткилометровата каменна стена преграждa малък полуостров, където днес е разположен курортът «*Русалка*».

И тук е имало древно селище и крепост с още неустановено от историците име. Местност, обитавана от траки, елини, римляни, византийци, а ако се съди от намерената керамика тип «сграфито», селището е съществувало и през XI—XIV в.

В това красиво черноморско заливче ръката на архитекта е работила внимателно и не е наранила природата. Модерните курортни сгради и ресторантите, накацали по скалите, хармонират със своеобразната красота на Тауклиман. Тук има оригинални и уютни плажови кътчета, има слънце и тишина, която се нарушава само от плясъка на вълните.

Със своите модерни удобства, богата спортна база, увеселителни заведения и природен чар «Русалка» привлича много чуждестранни туристи.

Раздробената на малки плажове брегова ивица, скалните островчета, дивата растителност и птичият свят създават особена романтика на този красив кът.

Яйлата

Яйлата на тюркски език означава високо пасбище, твърде обикновено и неподходящо име за тази тайнствена и красива местност, намираща се на 18 км североизточно от Каварна и на няколко километра от «Русалка». Това е половин-километрова тераса, врязана в стръмния бряг, трудно достъпна откъм сушата и морето. Най-после този дивен кът на Добруджанското Черноморие с рядка флора и фауна, с белези на древен култов център и руини от антични и средновековни строежи, е поставен под охрана. От 1980г. на Яйлата работи археологическа експедиция със задача да открие и съхрани историческото наследство, което времето и злосторната ръка на иманярите не са успели да разрушат.

Скалните гробове по брега и платото над Яйлата са известни отдавна на историците, но едва сега ще бъдат проучени. Разкрива се и малка крепост, кацнала върху ръба над морската бездна, изградена от прецизно обработени каменни блокове. Археолозите още не са наясно дали намиращите се по брега оформени като плоски и плитки корита камъни са служели за жертвени цели или в тях се е мачкало гроздето, за да се получи сок за вино. Дали каменните стъпала, издялани в скалата на платото, не са водили към храм на ранно-тракийския бог Дарзала? Молейки го за дъжд и плодородие, траките изпращали «пратеници» до него, като ги хвърляли върху остриетата на копията си. И само духът на някой си Залмоксис успял да се завърне в своето тяло след успешно «пратеничество» до бога на слънцето. Затова той бил избран за негов жрец, а по-късно обожествен...

Една легенда се мъчи да ни убеди, че на Яйлата прекарал последните си дни римският поет Овидий, заточен в Томи от император Октавиан Август. В действителност приятелите на Овидий го измъкнали от Томи с кораб, но той потънал при буря. Легендата обаче е категорична — корабът не е потънал, а се приютил в залива на Яйлата, а Овидий бил укрит от местното население...

Легенди, загадки, исторически предположения, които тепърва трябва да бъдат потвърждавани или отхвърляни от специалистите.

Шабла

Градът е разположен на 21км северно от н.Калиакра и на 23км от Каварна, на 8км навътре от морето. Материалите от праисторическите селища върху възвишенията между Шабленското езеро и Шабленската тузла ни връщат към живот, воден по тия места още през VI и V хилядолетие пр.н.е.

Селището при Шабла е влизало в пределите на Одриската държава в края на I в. пр.н.е. Помпоний Мела и Флавий Ариан споменават за пристанището Кария, разположено между Каматис (дн. Мангалия) и Калиакра. Кария е локализирана при днешния фар Шабла. Археологическите находки, намерени там, доказват че селището Кария е имало пристанище, през което се извършвал широк търговски обмен. То е съществувало близо 1100 години — от V в. пр.н.е. до VI в. от н.е., когато било разрушено от готи и хуни.

Материали, типични за славянската и прабългарската култура, ни подсказват, че край Шабла е имало средновековни български селища. За това говори надпис на прабългарски език с гръцки букви за въоръжението на богаин-богатура (болярин с военен чин), който имал 35 ризници и 45 шлема. Надписът свидетелства за стратегическото значение на селището при Шабла през Първата българска държава.

Името Шабла се среща за пръв път в турските източници (1573г.). В портуланите от края на XIV в. и началото на XV в. е отбелязано пристанище Селуда, което някои автори отъждествяват с Кария, обаче още не са открити археологически материали, които да докажат за съществуването на селище през XIV—XV в.

Направените опити за обяснение на името Шабла не са убедителни. Селището е създадено в първите години на османското

владичество навярно като чифлик и постепенно се разрастнало. В началото на XIX в. в него имало 77 християнски домакинства и кметът му бил българин. Българският облик на селото обяснява и участието на населението му в борбите на българския народ за самостоятелна българска църква и за национална свобода.

По време на Руско-турската освободителна война Шабла е била опожарена от черкезите.

След Освобождението Шабла е общински център и населението се занимава предимно със земеделие, скотовъдство и дребно занаятчийство. По време на настъпването на капитализма в страната и създалите се от правителството непоносими условия за живот на селските труженици добруджанци вдигат въоръжен бунт начело със селяните от Шабла и Дуранкулак. Бунтът е жестоко потушен.

И в годините на чокойското робство, и в годините на капитализма и настъпващия фашизъм между двете световни войни, будният и прогресивен дух на шабленци неведнъж се проявявал в борбата за национална и социална свобода под ръководството на ДРО.

След Девети, Шабла започва да се развива като аграрно-промишлен център и се специализира в производството на зеленчуци и овощия. От 1969г. Шабла е град и център на селищна система.

За миналото на древната Кария и Шабла туристите могат да се осведомят от *Градската музейна историческа сбирка*.[9]

[9] *За по-големи подробности вж. историческата справка на Л. Бобчева «Шабла». С., ДИ «Септември», 1979.*

Любителите на старини имат възможност да посетят и *Калѐто* над с.*Балик* на 45км северозападно от Добрич. Калето е антична крепост, построена върху естествено укрепена местност във вид на триъгълник. Крепостните стени се издигат в два реда, като от трите си страни са защитени с отвесни скали.

Срещу Калѐто, на другия склон на долината на р. *Суха*, се намира *Сандък пещера*, стените на която са изрисувани и изписани от живелите в нея през Средновековието.

От пещерата по направление към с.*Оногур* започва м. *Гяур-явлери* (селище на неверници). Тук в естествени и изкуствени пещери са живели и запазвали вярата си много българи по време на османското иго. В района се издига ранно-византийска крепост, използвана и през Първата българска държава.

Скития, Скития минор, Стохълмие, Карвунска хора, Добруджа — земя, обичана от целия български народ, земя възродена, разкрасена, която всеки посетил я не забравя и му става скъпа.

ЛИТЕРАТУРА

А к а д е м и я н а у к С С С Р. Институт истории.
История древнего Рима. М., 1971, с.446 — 449.

А к а д е м и я н а у к С С С Р. Институт языкознания. Гагаузско-русско-молдавский словарь. Предисловие. М., 1973, с.5 —14.

А н г е л о в, Д.
Образуване на българската народност. С., 1971, с.200, 258.

Б о б ч е в а. Л.
Археологическа карта на Толбухински окръг. С., 1974, с.22 — 23, 38.

Б о б ч е в а, Л. Шабла. С.. 1979, с.3 — 6.

Б о е в, П. Гагаузите и резултатите от антропологическите проучвания. *«Факел»* бр.14/1979г

Б о е в, П. Изследвания на древността с резултати за бъдещето. «*Вечерни новини»*, бр.156/1980.

Б а к л и н о в, С. Археология. С.. 1978. I. с.230.

Б а к л и н о в. С. Формиране на старобългарската култура — VI — XI в. С., 1977, с.40 — 41, 50, 64.

В а с и л е в. В, А.Салкин и др. Археологически открития и разкопки през 1978 г.; XXIV национална конференция в гр. Пазарджик. БАН, Археологически институт с музей..., 1979.

Д а н о в, Х. Древна Тракия. С.. 1969, с.103 — 104, 271, 412 — 414.

Д ж и н г о в, Г. Калиакра. Г., 1974, с.924.

Д я к о н у П. За формирането на непозната досега държавна формация на Долни Дунав в края на XIV в. Студии и изследвания по стара история и археология. Букурещ, 1978, с.29, 2.

З л а т а р с к и, В. Потекло на Петра и Асена, водачите на въстанието в 1185 г.

Българска академия, 1933, с.45, 19 — 24. *Извори на българската история*.

Карта на илирийски и тракийски провинции през IV — VI в. БАН, 11, 1958.

И р е ч е к, К. История на българите, С., 1978, с.365 — 388.

И р е ч е к, К.

Пътувания по България. С., 1974, с.882 —884, 893, 907.

К и с ь о в, Д. Каварна. С., 1979, с.3 — 35.

К и т о в, Г. Ранновизантийска крепост в летовище «Русалка» на Черно море. *Музеи и паметници на културата*, 1971, с.3 — 15.

М и р ч е в, М., Г. Т о н ч е в а, Д. Д и м и т р о в.

Бизоне — Карвуна. *Известия на Варненското археологическо дружество*, 1962, XIII, 21— 109.

М у т а ф ч и е в, П.

Добруджа. Сборник студии, 1947, IV, с.30 - 134.

М у т а ф ч и е в, П.

Избрани произведения. С., 1973, с.11, 95, 104-30.

М у т а ф ч и е в, П.

История на българския народ. С., 1943, I, с.191 - 193.

П е н к о в, И., Й. К ъ р п а ч е в.

Толбухин. С., 1970, с.12, 18, 29.

Р а ф а и л о в, И.

Каменният барелеф на лъв от Калиакра. «*Факел*», 1980, бр.12, 14.

С а л к и н, А.

Археологически проучвания на Яйлата. «*Факел*», 1980, бр.10, 11.

Ф о л, А. Политическа история на траките. С., 1972, с.7 — 12.

СЪДЪРЖАНИЕ

Малко география
Екскурзия из миналото
В най-стари времена я наричаха Скития и в нея живееха траки
Малка Скития
Карвунска хора
Добруджанското княжество
Добруджа
Добруджа днес
Добрич
Курорти, туристически обекти
«Албена»
Оброчище
Балчик
Каварна
Калиакра
«Русалка»
Яйлата
Шабла

Литература

ИСТОРИЯ НА ГРАД КАВАРНА

ОТ ДРЕВНОСТТА ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО[10]

Том 1

[10] *Съставители: Цонко Генов, Димо Кисьов, Васил Василев - «История на град Каварна» /в 2 тома/, изд. „Отечествен фронт", София, 1984-1987 /със съкращения/*

Историята на град Каварна излиза в два тома. Първият том обхваща периода от дълбока древност до Освобождението на града от османско иго, вторият — от Освобождението до 1981г.

Изданието се организира от Общинския комитет на БКП, Общинския народен съвет и Градския исторически музей в Каварна.

То се посвещава на 1300-годишнината на българската държава.

ЧАСТ I - ПЪРВА ГЛАВА
МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ И ПРИРОДНА СРЕДА

Географско положение. Град Каварна е разположен в южната част на приморска Добруджа, която е почти равнинна и в геоложко отношение представлява плоско наслоена земя с почти хоризонтално разположени пластове. Черноморският бряг е слабо разчленен и е изграден от *льосовидни скали*, които потъват под морските води. На запад от Каварненския залив той е съставен от *сарматски мергели, пясъчници и варовици*, а в района на нос Калиакра и северно от него е образуван от твърди *сарматски варовици и конгломерати с червена окраска*, дължаща се на железните окиси в глината, която запълва скалните пукнатини. Брегът е висок, почти отвесен, без пясъчна ивица. Изпъстрен в с подмоли, пещери, разядени скали и свлечени скални блокове, които го правят да изглежда строг и недостъпен[1]. При някои свлачища са се образували живописни тераси: *Тауклиман* (курорта «Русалка»), местността *Болата* и природно-историческия резерват *Яйлата*, които представляват своеобразни оазиси със своя характерна флора и фауна. Разнообразен е с теренните си форми и брегът при *с.Топола*. Обаче най-величествен и недостъпен откъм морето е двукилометровият *нос Калиакра*. Седемдесет-метровият почти отвесен скален бряг на носа от дълбока древност е бил оценяван като недостъпна естествена крепост и затова археолозите разкриват сега на платото му много останки от сгради и крепостни стени, издигани от траки, римляни, византийци, българи и турци. Многобройните пещери на носа били използвани за живеене, за складиране на боеприпаси и храни. Обширният и запазен от ветровете западен залив на носа неведнъж е спасявал кораби от бури, затова и признателните моряци още в стари времена са го нарекли Калиакра — хубав, добър нос.

Достъпът до морето е труден и е осъществим единствено южно от Каварна благодарение на две долини. Те дълбоко се врязват във варовиковия бряг и по тях може постепенно да се стигне до морето. Долините разделят високия бряг на три живописни възвишения: *Чиракман*

(на тюрски светилник, фар), *Зеления нос* (Чаирборун) и *Дяволския рид* (Шейтанбаир).

Каварненският залив е сравнително спокоен и при най-силни бури. От северните ветрове го пази нос Калиакра и Зеления нос, а от западните — Чиракман, който някога се е простирал навътре в морето, но през втората половина на I век пр.н.е. част от него се е сринала при земетресение. С Чиракман е свързана многовековната история на Каварна. На неговото мъчнодостъпно било са били изградени тракоелинският полис *Бизоне* и средновековната крепост *Карвуна*.

Каварненският залив отстои на 2 км южно от града и до него се отива по широк асфалтиран път, който се спуска по гъсто залесената ***Долина на авлигите*** (*Каварненския дол*) и стига до плажа и до изградената в близост с него курортна зона. В залива се влива малка рекичка, започваща непосредствено под града и близо до морето се слива с поток, идващ от ***Долината на пастирите*** (*Кочбунар*). Там са хотелите, ресторантите, минералните бани, плувният басейн, морската спортна база, пристанът[2].

Обилната сладка вода и благоприятното разположение на местността около залива са били използвани за заселване от дълбока древност.

Почвите в равнинната част на Каварненската селищна система са предимно *черноземни дълбоки* и само на отделни места — *алувиално-ливадни и торфени*. В крайбрежната ивица на платото все още се срещат каменливи почви със степен характер.

Подземните богатства на Каварненската селищна система са вече проучени. Недрата й съдържат нефт, природен газ и черни въглища.

Водоизточниците са предимно подземни. Чрез система от помпени станции се добива вода за пиене и напояване на селскостопанските култури. До преди тяхното изграждане, селищата са използвали дълбоки кладенци, а град Каварна е черпел вода от буйните извори, бликащи непосредствено до него, а също и от намиращите се близо до залива чешми, между които най-известни са ***Сребърната*** и Чиракманската.

При сондиране за търсене на нефт в Тауклиман, в Каварненския залив и на брега при с.Топола е открита минерална вода. Тя е годна за пиене, има лечебни качества, но все още не се използва рационално, особено през зимния период.

Климатът на Каварна е, общо взето, по-мек от този на вътрешността, което се дължи на черноморското влияние с неговия по-влажен и по-топъл въздух. Особено благоприятно действат на климата бризите, които духат през лятото. През деня става придвижване на въздушните маси от морето към сушата, а през нощта — обратно. Дневният бриз започва да се чувства след 8 часа сутринта, усилва се и към 14 — 16 часа е най-силен. След това отново отслабва, за да притихне съвсем към 21 часа вечерта и да отстъпи на континенталния бриз. Той смекчава летните горещини и прави въздуха чист, приятен за дишане. Бризите не дават възможност да се образува и конвективна облачност, в резултат на което се увеличава броят на ясните слънчеви дни.

Средната януарска температура в Каварненския район е над 0°C. При среден годишен валеж от около 500 мм, на лятото се падат само 149 мм. Каварненската есен е много по-благоприятна от пролетта. Слънчевото лято с прохладни вечери, слабите ветрове и малкото валежи през първата половина на есента, както и все още топлото море дават възможност на почиващите да използват курорта по-продължително време.

Обикновено зимата е мека и сняг се задържа около 15 — 16 дни, но понякога през зимата настъпват и силни бури, придружени със студени ветрове и виелици, като температурата се понижава до — 20°C[3].

Растителност. Интензивната селскостопанска дейност е причина за изчезването на голяма част от естествената флора и заменянето ѝ със стопански растителни видове. Горската растителност е оскъдна, а и степта е на изчезване. А как е изглеждала някога Добруджа? Дали винаги е била безбрежна степ, както обикновено си я представяме? Древните автори рядко описват природата и ние разчитаме предимно на археолозите (донякъде те успяват да нарисуват пейзажа, сред който са живели нашите предци). Суходолията на Добруджа са били реки. Затова разказват разкопките на изчезналите поселения край тях. Ярък пример за това е прабългарското селище близо до с.Топола, в което са открити

дейности, свързани с изобилна вода. Дебелите дъбови и брястови дъски, от които са били сковани ковчезите на покойниците, живели през средните векове на Чиракман, подсказват, че в района е имало гори. В запазени остатъци от храната им са намерени кости от елени, глигани, мечки, сладководни риби. Установи се, че в почти всички средновековни постройки главният строителен материал е бил дървото. По портуланите и мореходните карти на венецианските и генуезките търговци на мястото на Карвуна е било отбелязвано Карбона (въглища). С такова име италианците са кръщавали пристанищата, откъдето са изнасяли дървени въглища. Дали само те са превърнали горите на Добруджа на въглища, или безбройните номадски нашественици са ги опожарявали, за да открият паша за конете си? Или това зло са сторили овчарите по време на османското робство, та след Освобождението добруджанската земя представлява безводна степ? Всички. И победители, и победени в продължение на векове са изсичали и опожарявали горите, пресушавали са изворите — изменяли са климата, превръщали са земята в пустош[4].

Едва при социализма тази изстрадала земя оживява. Наистина по всичките й хоризонти се шири орна земя, но около селищата и курортните зони се появиха оазиси от изкуствено засадени горски площи, а по нивите — тесни залесителни пояси с надежда да предпазят посевите от злите зимни виелици и летни суховеи. Някогашните голи склонове на брега при Каварна са залесени и ежегодно големи площи от района продължават да се залесяват. Градът е озеленен и има градски парк. На два и половина километра северно от града се простира гъста гора, разположена на повече от 700 декара. Тази гора-парк и залесените крайморски брегове дават възможност да се развъжда дивеч.

От горските растителни видове вече характерни за района са *тополата, върбата, липата, борът, кипарисът, акацията, сливотрънката, дивата череша, черницата* и др. Особено разнообразна е растителността на Тауклиман, Болата и Яйлата. Там растат в диво състояние *смокинови храсти, лози, бадеми*, разнообразни храстовидни и виещи се растения, много лечебни растения и цветя. Характерни за Яйлата са големите площи със *степен див божур*, който през май обагря в алено красивата крайбрежна местност.

Климатът и почвата на Каварненския район благоприятстват за отглеждане на различни видове овощни дървета, както и на лозата.

От тревистите видове се срещат *житнякът, репеят, гороцветът, риганът, кантарионът, равнецът, конският босилек, пелинът, перуниката,* два вида *степни божури* и много други.

Животински свят. Типични степни животни са гризачите — *европейският лалугер, полската мишка, обикновеният хомяк и заекът*, а от хищниците — *лисицата, пъстрият и степният пор, белката, невестулката, борсукът.* Край блатистите места напоследък се е появил *чакалът*, а като далечен "гост" от север е пристигнало и *енотовидното куче*, хищник, който по начин на живот и добиване на храна прилича на лисицата.

Залесяването позволи да се развъдят *сърни и диви свини.*

Птичият свят е по-разнообразен. По крайбрежните скали гнездят *чайки, скални лястовици и гълъби, пчелояди и черни корморани. Авлигата, славеят, дроздът, скорецът* и много други пойни птици се срещат в двете долини край Каварненския залив, на Тауклиман, Яйлата, Болата и в залесителните пояси. Изкуствено развъденият *колхидски фазан, яребиците, пъдпъдъците и дивите патици* са обект на ловуване.

През есента платото на високия бряг е място за отмора и изчакване на попътен вятър за прекосяване на морето на щъркели, диви патици и гъски, както и на пъдпъдъците и много други прелетни птици.

В района все още се срещат *бухалът, ястребът, соколът и орелът.*

От стари времена морето е снабдявало крайбрежните жители с риба. И сега жителите на Каварна допълват храната си с нея, като я ловят с чепарета, парагати и даляни. От рибите важно стопанско значение имат *сафридът, калканът, скумрията, паламудът, леферът, хамсията, трицоната.* Ловят се още *попчета, писия, черноморска акула, илария, кефал,* а понякога — *моруна, пъструга* и други.

За храна се използва и *черната мида*, която в последните години значително намаля поради унищожаването ѝ от *рапана* — морски охлюв, чиято родина е Японско море. Неговите личинки са донесени чрез обраслата част на корабите, извършващи далекоизточни рейсове.

От морските бозайници са разпространени делфините: *обикновеният делфин*, който обитава повече вътрешността на морето, и

по-големият от него — *морската свиня*, придържащ се повече към брега. Според твърдението на рибарите, все още в подмолните пещери на нос Калиакра живее и *тюленът-монах.*

Независимо от бързото развитие на агростопанската и индустриалната дейност околната среда на Каварненския район не се накърнява сериозно, пази се нейната чистота и се вземат навременни мерки за опазване на красивата й природа и историческите паметници.

БЕЛЕЖКИ

[1] ***Динев, Л. и К. Мишев.*** България — кратка география. С., 1974, с.126.

[2] ***Кисьов, Д.*** Каварна. С., 1979, с.3 — 5.

[3] ***Динев, Л. и К. Мишев.*** Цит. съч., с.131.

[4] ***Кисьов, Д.*** Карвунска хора. С., 1981, с.4 — 5.

ЧАСТ II — ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

КАВАРНЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ ПРЕЗ 1877 ГОДИНА[11]

Доскоро за дръзката и героична самозащита на каварненци срещу черкезите през лятото на 1877г. се знаеше само по описание на историка *Георги Г.Димитров*[1], от няколко реда в спомените на свещеник *Христо Върбанов*[2], от дописката за черкезките зверства в Каварна, публикувана в старочешкия вестник *«Narodni Listi»*[3], както и от неясните разкази на стари каварненци. Научната сесия, посветена на 100-годишнината от Каварненското въстание, състояла се на 2 ноември 1977г. в Каварна, хвърли по-голяма светлина върху паметното събитие[4]. На нея бяха изтъкнати нови факти и бяха предоставени документи, които напълно потвърдиха написаното от Г.Г.Димитров, като го превърнаха в основен документ за изучаване на въстанието.

В книгата си Г.Г.Димитров съобщава, че значителна част от събраните материали са допълнени от Рашко Каракашев, който "*като тамошен жител, очевидец и страдалец, погрижил се у време да събере по-подробни сведения*"[5].

Поемата на *Д.К.Крахтоглоу* «Черкезките кланета в градеца Каварна и в околните му гръцки села»[6], макар и художествено произведение, също има документална стойност, тъй като е написана от съвременник и нейните сведения не само че не противоречат на фактите в изброените по-горе документи, но до известна степен ги допълват и им придават по-силна емоционална окраска.

Преди Освобождението Каварна е била център на нахия (община), обхващаща район, съответстващ приблизително на днешната Каварненска селищна система. Главният поминък на общината е било земеделието и скотовъдството, като занаятчийската и търговската дейност са били съсредоточени в града.

---

[11] Вж. Също: Димо Кисьов, „Каварненското въстание", с.91-95, «Чиракман-Карвуна-Каварна» - Алманах, изд. „Отечествен фронт", София, 1982г. /Бел. Съст./

Независимо от това, че почти половината от населението на Каварна е било мюсюлманско и голямата част от земята и другите имоти са били във владението на бейовете, стопанският, просветният и духовният живот се е ръководел от периодично избиран съвет от християни — предимно чорбаджии, учители и духовници. Административно-полицейската власт се е упражнявала от мюдур, чауш и две заптиета. Липсата на военен гарнизон и малкото турски служители е давало възможност на каварненското население да си изгради самочувствие на относителна стопанска и духовна независимост. Обаче именно тези обстоятелства, благоприятстващи за развитието на града в мирно време, при започването на войната се явяват като главна причина той да не бъде защищаван от редовна турска войска срещу вдигналите се за плячка и отмъщение фанатизирани тълпи. Освен това необходимо е да се спомене, че Каварна се е славила като богато селище, а каварненките — с хубостта си[7]. И наистина един от ранените защитници, който след опожаряването на града бил отведен във варненската болница, заявил пред австро-унгарски представител, че "в Каварна няма да се намери нито един селянин, който да не притежава поне хиляда лири"[8]. Всъщност това сведение е пресилено. Като се изключат бейовете и десетината християнски фамилии, които са притежавали повече земя, добитък, мелници, мандри и са държали търговията в свои ръце, болшинството от населението християни и мюсюлмани са били дребни земеделци, скотовъдци и занаятчии, които с непосилен труд и пестеливост са могли да преживяват. Мнозина са били безимотни и са изкарвали насъщния си било като преносвачи на пристанището, било като рибари или ратаи на чорбаджии и бейове. И ако има някакво съмнение, че заможните каварненци са били принудени да защищават имуществото си от жадния за плячка башибозук, то всички останали са се вдигнали на въоръжена борба да бранят живота и честта на своите семейства и да отвоюват свободата на своя роден град от омразния им петвековен поробител.

За да ни стане по-ясна обстановката преди въстанието, необходимо е да знаем състава и броя на населението на Каварна по онова време и силите на техния противник. Според официалната турска статистика от 1873г. в Каварна е имало 180 мохамедански и 190 християн-

ски къщи. Тези данни се потвърждават и от сведенията на Варненската митрополия за броя на християнските семейства в Каварна и старата Каварненска екзархия[9]. Мохамеданското население се е състояло от турци, татари и цигани.

Християните са били: гагаузи около 150 семейства, българи-преселници от вътрешността на страната около 45—50 семейства и няколко гръцки семейства. От тази справка проличава, че по време на самозащитата християнското население в Каварна е наброявало около 1200 души плюс придошлите от селата, чийто брой не е установен, но може да се предполага, че не са били по-малко от 300 души.

Сведенията за броя на черкезите[10] са различни. Според някои документи те са били около 1500 души, според други — 2000, а Г.Г.Димитров пише, че са били 3000. Навярно той е прибавил към черкезите и башибозуците, които другите автори не са имали предвид, но които също са били въоръжени и с не по-малка жажда за мъст от черкезите са убивали и плячкосвали.

Към черкезките орди се присъединили турци бежанци от Северна Добруджа, татари и цигани. Доброволно или насила, към този башибозук били включени и каварненски мохамедани, които ориентирали черкезките главатари за състава на защитниците, за техните позиции и въоръжение.

Но да проследим събитията в техния исторически ход, както ни ги описват съвременниците и както са отбелязани в документите.

След Априлското въстание положението на българите се влошило още повече. Възмущението на Европа от варварската разправа с въстаналия народ и заплахата от руска военна намеса на Балканите изострило фанатизма на мюсюлманите, който избил на места във варварски издевателства и грабежи. Още преди да е обявена войната, в Добруджа се появили мюсюлмански шайки, които грабели и нападали не само християнски, но и мохамедански села. Впоследствие те били въоръжени от турското правителство и след като преминали през военно обучение, били провъзгласени за "доброволчески отряди", вдъхновявани от ходжи и дервиши към унищожаване на неверниците гяури.[11]

К.Олива, чиновник в Австро-унгарското генерално консулство, в доклада си до Оскар фон Монтлонг пише: "*Още в началото на войната*

правителството отменило забраната за носене на оръжие в цялата област; раздало оръжие на мюсюлманското население, а на християните разрешило да си купят такова, поради което почти всеки по-заможен каварненец се снабдил с необходимото оръжие, тъй като, изглежда, правителството е възнамерявало населението на отделните села и селища самò да се защищава срещу нахлуващия неприятел или поне да запази спокойствието и реда във вътрешността. Обаче след известно време балчишкият юзбашия Курт Мехмед Али обиколил селата и събрал оръжието на християните. Едва това било извършено и се появили многобройни черкези, които поискали от жителите да напуснат селата си, отвлекли целия им добитък и всичко разграбили".[12]

Изложението на К.Олива отговаря на истината със забележка, че не в началото на войната, а още преди тя да се е обявила, правителството е разрешило на добруджанци да се въоръжат срещу тероризиращите ги шайки, и когато русите направили десант на Дунава, то, уплашено да не би българите да съдействат на своите освободители, дава нареждане да им бъде иззето оръжието. Изглежда, юзбашията е успял да обезоръжи само населението по селата, защото по време на събитието каварненци имат оръжие и достатъчно количество барут, за да излязат на въоръжена борба.

На 22 юни 1877г. XIV армейски корпус, командван от генерал А.Е.Цимерман, успешно форсирал Дунав при Мачин, набързо се справил с противника и заел линията Черна вода — Кюстенджа.

Успешните действия на русите възбудили в българите неописуема радост и надежда за скорошно освобождение, а мохамеданите изпаднали в паника, но след като разбрали, че корпусът на ген.Цимерман не предприема никакви военни действия на юг, започнали да вилнеят и да отмъщават на българите заради военните си неуспехи. Дотогава между мохамеданите и християните в Каварна "*царувал пълен мир и пълна хармония*"[13]. Дори когато градът бил обграден от черкезите, каварненските турци били решили заедно с християните да го защищават, докато им дойде на помощ редовна войска, но след като такава не пристигнала, решили да избягат. Те съветвали и българите да ги последват, обаче "*петстотингодишният роб никак не бил наклонен да напусне своето отечество, което днес—утре трябваше да бъде освободено*"[14].

В града царувал революционен дух и всеки българин, който мислел да бяга с турците, бил смятан за предател и го заплашвало смъртно наказание. И никой не се решил да наруши това народно решение, освен богатите чорбаджии Хаджи Иван Райков, Петър Рашков Каракашев и гагаузинът Георги Чапкъноглу заедно със семействата си. Те се измъкнали от града тайно и заминали за Цариград с гемия, която наели заедно с каварненски турци.[15]

Събитията в Каварна опровергават твърдението на генералния консул на Австро-Унгария, че черкезите нападали и "*собствените си едноверци и сънародници*". Докато каварненските турци били в града, черкезите се въздържали да го нападат и едва когато голяма част от турците напуснали Каварна, тогава те се активизирали. И "мирът и хармонията" между християните и мюсюлманите не са били нарушени от българите, които предложили на съгражданите си турци заедно да отбраняват своя град от черкезките шайки, а от самите турци. Нещо повече: влиятелните и богати турци заедно със своите ортаци българските чорбаджии забягват в Цариград, а останалите турци, татари и цигани се присъединили към черкезите, за да плячкосват, убиват и безчестят своите съграждани. Тази подла постъпка, нарушаваща всякакви човешки норми, не може да бъде оправдана нито с техния патриотизъм, нито с верския им фанатизъм.

Обаче каварненци добре са познавали характера на своите поробители и затова със собствени сили започнали да организират своята самозащита още на 7 юли, когато от Балчик, Варна и Хаджиоглу Пазарджик (дн.гр.Добрич) пристигнали бейове да задигат жени за своите харем и когато се появили първите разбойнически шайки. До тази дата черкезите планомерно ограбвали и опожарявали селищата отсам линията Черна вода — Кюстенджа, като необезпокоявани от никого, насърчавани от турското правителство и подкрепяни от местното мохамеданско население, постепенно се спускали на юг. Тези факти не са били изпуснати от погледа на Оскар фон Монтлонг, който съобщава на граф Юлий Андраши: "По мое мнение съществува система, и то от официално място, в разпространението на паниката, за да бъдат накарани селяните да напуснат огнищата си с цялото имущество и по този начин да се попречи населението и неговите имоти да бъдат използвани от неприя-

теля. Но вместо да организират и регулират евакуацията на населението с помощта на правителствени органи, вместо да поставят на разположение на народа коли, кораби и лодки, хранителни припаси и охрана по време на пътуването, подслон и средства за съществуване на местоназначението, насъскват черкезите, както например в Добруджа, върху бедните жители и т. н."[16]

В първите дни на юли били ограбени и опожарени Шабла, Ючорман (Горичане), Гявур Суютчук (Българево), Гаргалък (Вранино), Гявур куюсу (Гурково). Юзгевенлик (Могилище), както и други села близо до Каварна. Населението било избивано, жените озлочестявани, много девойки и деца били отведени в Цариград и Мала Азия като роби. Чарди от дребен и едър добитък били отмъкнати и продадени в Одрин. Населението в Добруджа се пръснало — едни побегнали на юг, други потърсили защита при руските войски. Останалите живи селяни от Каварненската нахия потърсили убежище в Каварна. От 3 до 12 юли поток от бежанци се стичал в града, а и с всеки изминат ден черкезите се увеличавали. Каварненци нееднократно молили балчишкия каймакамин да им се притече на помощ, но той отговарял: "Да се варди населението само, догдето пристигне помощ."[17] Неколцина успели да се промъкнат през обсадата, за да отидат в Кюстенджа и да разберат кога русите ще дойдат, но не се завърнали. По това време се пуснал слух, че разезди от донски казаци се появили откъм Мангалия, и окуражените от мълвата каварненци решили да се отбраняват с оръжие, докато бъдат освободени от братята руси. Начело на защитата застанал каварненският търговец и народен лечител Андрей Василев Димитров — Амирà.[18]

За него Г.Г.Димитров пише: "Един измежду тях (защитниците) Джерафооглу Амира 35-годишен мъж[19], известен търговец, развит, умен и юнак, поставил се начело да води самозащитата. Той не бил избран и не бил назначен от никого да води делото на самозащитата, на което от разрешението зависела участта на хиляди души. Това право той самичък си го взел и никой не му го оспорвал, всеки стоял пред него със страхопочитание и всички взели да му се подчиняват като редовни войници. В кратко време той вдъхнал чувство на решителност и в мирния земеделец, и в предпазливия гражданин, и в покорния селянин и образувал от тях неустрашими ратници за самозащита."[20]

Каварна се е състояла от две главни махали: турската — откъм морето и християнската (Вароша) — откъм полето. Те били разделени от дола с пътя към пристана и от улицата, водеща за Балчик. Било решено да се отбранява само Вароша. Всички улици към тази махала били преградени с коли, камъни и дървета. Започнали да се укрепяват къщите, а училището било превърнато в цитадела и команден щаб на защитниците. Каменните зидове на лозята около града били пробити и пригодени за стрелба. Всеки от мъжете се въоръжил с каквото можел: пушка-кремъклийка, пищов, нож, брадва, а Д.К.Крахтоглоу твърди за раздавани от Амира пушки, което не е изключено.[21]

Цялото население участвало в изграждането на отбраната: мъжете укрепявали къщите, жените денонощно виели фишеци. Куршумите се леели на определени места.

"*Каварненци отдавна били напуснали частните си работи и градецът представлявал дом на едно семейство, управляван от един отец. Имот, ядене, пиене били станали общи; за нищо не се плащало. Готовите потури и чепкени в абаджийските дукяни били под разположението на младежите, които се обличали с тях, за да имат повече мъжествена представителност и турски изглед. Също и кръчмите били станали общи. Всеки си наливал сам колкото искал. Вардачите, особено ония в лозята, при които се намирало голямо изобилие от благословеното винце, постоянно били весели, безгрижни и неустрашими. Народни песни пеели, гайди и други инструменти свирели хора и ръченици играели и вместо кърпа с ножове в ръка, на пук на черкезите, които били наблизо на една могила и всички движения виждали*."[22]

Черкезите били обградили града и прекъснали единствения източник на питейна вода — чешмата при стария хамам, затова защитниците били принудени да черпят вода от няколкото стари кладенци, намиращи се по дворовете.

От разказа на Г.Г.Димитров проличават организаторските способности на Амира и твърдото намерение на каварненци да защищават своя град докрай. Известно време Амира е служил в турската армия и това му е помогнало да си избере ядро от силни и мъжествени хора, да организира предни постове и снабдяването на отделните позиции с боеприпаси. Действал е и психологически правилно. С обявяването на

всичко за общо той е изгладил за момента противоречията между богати и бедни. За повдигане на духа, неслучайно е дал нареждане да се разтворят всички кръчми и да се пие, без да се плаща. Виното е служило и за утоляване на жаждата, защото като лечител е знаел до какви последици за здравето може да доведе пиенето на вода от изоставени кладенци.

Духът на защитниците бил висок, но едва ли гайдите са свирели и са се играели ръченици от радост при наличието на толкова силен и многоброен противник. Ръководителите на защитата са познавали добре характера и манталитета на своя враг. С общонародни веселия те не само са повдигали бойния дух на населението, но са обезкуражавали черкезите, като са ги карали да мислят както за голямата сила на защитниците, така и затова, че в града има казаци. Веднъж бити от русите, черкезите се страхували от тях и за да не бъдат изненадани нощем, всяка вечер се оттегляли в гората на Батова, където е било главното им свърталище, като са оставяли само постове и пеши башибозук да обсаждат Каварна.

Военните приготовления на каварненци обезпокоили каймакамина и на 21 юли 1877г. той изпратил юзбашията Курт Мехмед Али с няколко заптиета, уж да помогне за запазването на Каварна от черкезите, а всъщност да направи опит да сломи съпротивата на населението. Още при отсядането на юзбашията в конака черкезите нахлули в града и започнали да разграбват изоставените къщи и дюкяни.

В своя доклад до Оскар фон Монтлонг А.Тедески пише: "*Още с пристигането си на мястото, юзбашията се обърна към нападателите (!) и поиска да им обясни, че за тях ще бъде по-добре да се оттеглят (!)... Но, както изглежда, те отказали да се подчинят*."[23]

Всъщност с пристигането на юзбашията в конака при него веднага нахълтали черкезките главатари и започнали да се съвещават по какъв начин да измамят защитниците, да арестуват техните водачи и да сломят съпротивата им. И решили да призоват поименно водачите на съпротивата, начело с Амира, за да преговарят от името на населението. Каварненци усетили, че юзбашията е намислил да ги лиши от водачите им, затова изпратили Терзи Димитър, Константин Панайотов, Димитър Керанов и Петър Паличора.

Според Крахтоглоу освен Амира имало още осем души, които ръководели самозащитата, а именно: тъстът на Амира хаджи Панайот и неговите братя хаджи Михаил и хаджи Никола; Терзи Димитър, братята Константин и Димитър Папазови, Иван Хаджиев и Димитър Керанов.[24]

Така че за преговорите с черкезите в конака били изпратени и двама от ръководителите на самозащитата — Терзи Димитър и Димитър Керанов. Това било известно на черкезките главатари, защото те първо изляли гнева си на Керанов.

Преговорите се изразили в ултиматум от страна на черкезите: ако каварненци искат да запазят живота си, трябвало до вечерта да броят 1000 златни лири[25] и да хранят своите обсадители, иначе градът им щял да бъде превърнат на "прах и пепел". Каварненските представители отговорили, че не могат да съберат толкова голяма сума, и предложили плащането да стане в натура — храна и добитък. При това поискали срок да се споразумеят със съгражданите си за окончателен отговор. Черкезките главатари се вбесили от това възражение и започнали с камшици и ятагани да ги налагат. Димитър Керанов, макар и ранен по лицето с ятаган, успял да скочи от един прозорец и да извика за помощ. Въстаниците открили огън по конака, черкезите се опитали да им отвърнат, но след като неколцина от тях били убити побегнали, като изоставили вързаните си по железата на прозорците коне заедно с оръжието и боеприпасите. Отнесли само труповете на убитите. Според капитана на канонерката «Рапид» те са били пет. При тази схватка е бил ранен Константин Папазов, умрял по-късно от раните си във варненската болница.[26]

В поемата си Крахтоглоу твърди, че пръв Амира е стрелял срещу черкезите и е убил един от главатарите им, този, който е нанесъл удар с ятагана си по Д.Керанов. И К.Олива има такива сведения, но когато разпитал десетте ранени въстанници във Варненската болница, той докладвал на Оскар фон Монтлонг, че те "*да се представят за напълно невинни, на моите въпроси всички отричат единодушно, че техният сънародник Амира, който според турските източници е не само главатар и организатор на въоръжената съпротива, но е бил и първият, който, като е насочил пушката си срещу един черкезин, е дал знак за започ-*

ване на клането, е взел някакво значително участие в този инцидент, а камо ли да е стрелял срещу черкезина."[27]

Малко след неуспешните "преговори" в конака черкезите пред-приели общо настъпление срещу града. След четиринадесет-дневната свобода, която каварненци си били извоювали, настанал часът, когато те с оръжие в ръка трябвало да я защитят или геройски да умрат.

Техният силен и точен огън възпрял черкезите да навлязат в барикадираните улици и ги принудили да се оттеглят, отмъквайки само труповете на убитите.

В това първо сражение храброст и хладнокръвие проявили Амира, Абаджи Петър, Жечо Крачитала, Панайот хаджи Тодоров, Терзи Никола, Никола Пазов и други, които тичали от една позиция на друга да насър-чават защитниците, както и малките момчета, които доставяли фишеци на стрелците.

Смутени от отпора на защитниците и от дадените жертви, черке-зите решили да атакуват повторно като водели пред себе си заграбения от града добитък.

"*Този път обсадените били принудени да убиват и собствения си добитък... Борбата била отчаяна. Нападателите на няколко пъти нахлули навътре, но защитниците ги отблъсквали. През облаците от пушек се носел страшният вик на нападателите. Чували се охкания на ранените, ревът на добитъка, но нищо не се виждало. Картината била ужасна особено за онези, които в живота си не били чували и гласа на пушката.*

Обсадените и този път показали силно упорство. Но техните съграждани турци, които се били присъединили към черкезите и знаели по-отнапред положението на позициите, забележили че вардачите на една позиция отишли в друга на помощ, те веднага повели черкезите след себе си, заградили изотзад вардачите и ги поставили между два огъня, но благодарение на Неделчо и Калинков от село Гаргалък и други неколцина, които от една ближна позиция отвлекли черкезите в престрелка и дали възможност на другите да прибягнат на вторите позиции при къщата, като оставили около първата позиция в лозята двамина убити и двамина ранени, от които единият Богданов от с.Ючорман бил ранен в крака, и при такова положение той убил трима

турци и един черкезин, които се намирали около него, а най-после и той (бил) съсечен на късове."[28]

Черкезите успели да завземат част от позициите в лозята, подпалили намиращите се в близост къщи, нахълтали в една улица, заклали двама старци, опитали се да влязат в къща, пълна с жени, моми и деца, защищавани само от трима мъже, но в тяхна помощ пристигнали десетина защитници, между които били Васил Хаджиантонов, Атанас Гаргалъклиев, Палас Папа Андриков и Михалаки Бабаджанов, които успели да ги прогонят. При тази схватка бил убит старецът Панайот Бачов и ранен Васил Хаджиантонов, който по-късно починал.

Битката продължила три часа. Настъпилата нощ я прекъснала. Черкезите подпалили града отвред, но от страх да не би да бъдат изненадани от някой руски отряд, отново заминали да се скрият в Батовската гора, а подплашените им главатари поели за Хаджиоглу Пазарджик, да се оплачат пред тамошния паша за дадените от тях жертви и да искат помощ от редовна войска.

Обаче и защитниците, макар и победители, се оказали в тежко положение. Останали без подслон, ужасени от развихрящите се пожари, жените и децата плачели и разколебавали духа на изтощените и ранени мъже. Всички знаели, че на другия ден черкезите още по-яростно ще нападат. Съзнавали и опасността, че градът ще бъде обявен за "комитски" и съпротивата им ще бъде сломена с редовна войска. Някои граждани и почти всички селяни решили да избягат "където им видят очите", отколкото да дочакат утрешния ден в Каварна. Ръководителите на въстанието не ги възпрели, но решили да останат в града, да се укрепят в каменната сграда на училището и да дадат последен отпор на черкезите. На останалите мъже било възложено да изведат ранените, старците, жените и децата оттам, да ги скрият в неожънатите жита или в крайбрежните пещери.

"*Тези от гражданите които решили да останат, между които бил и Амира, веднага се отправили за училището. Едни от мъжете били поставени да пробиват високите каменни стени на двора за стреляне, други пренасяли и трупали в училището храна, покъщнина, постелки, в случай на обсада да могат да се задържат по-дълго време. След всичко това вратите били затиснати с камъни и дървета, тъй като останалите*

граждани се прибрали вътре и добре въоръжили. Не се изминало много време, мъжете се проредили — тук—таме се срещал по някой, а преди да се зазори, между едно такова множество жени и деца останали само около 30 — 40 души по-стари, задържани от плача на своите жени. Изоставеният от другарите си Амира предал на произвола на съдбата трите си малолетни деца, жена, и той избягал на съмване, като вдъхнал надежда на населението, че на другия ден ще се завърне заедно е русите."[29]

С настъпването на деня се появили и черкезите. Те обсадили града, но не се решили веднага да го нападнат. По-късно в далечината се появила конница, която обсадените сметнали за донски казаци, водени от Амира. Обаче радостта им била кратка. Конниците се оказали черкези, които мъкнели със себе си две оръдия, дадени им от командването на редовните войски в Хаджиоглу Пазарджик.

Почти едновременно с пристигането на оръдията в Каварненския залив пуснали котва турските броненосци «Едрин» и «Измид». От тях слезли 30 египетски войници, придружени от балчишкия каймакамин и от началника на балчишкия военен телеграф Еранос Ераносян. Щом черкезите ги зърнали, веднага нахлули в града и започнали да разграбват имуществото по къщите, като го товарели и отмъквали с каруци.

Каймакаминът пристигнал и заставил българите да се отправят към пристана, за да бъдат отведени с броненосците в Балчик. Дал войници за охрана на онези, които искали да си вземат някои вещи от къщите, обаче се оказало, че всичко вече е ограбено. Някои от жените се оплакали, че улицата, където живеят, е пълна с черкези, и Еранос повел група войници натам, но бил прострелян в челото. Убили го черкезите, защото той, без да иска разрешение от своя началник, подал от името на гръцкия консул в Балчик телеграма до Цариград, с която известил на чуждите дипломати за трагичното положение на християните в Каварна. Европейските представители в Цариград веднага протестирали пред турското правителство и в резултат на това били изпратени броненосците «Едрин» и «Измет», които се намирали във Варна. Макар и да пристигнали твърде късно, те успели да спасят живота на останалите в града жени и старци. Телеграмата на Еранос е

била изпратена през Бургаската т.п.станция с началник Христаки Григоров.[30]

Балчишкият каймакамин, за да даде възможност на черкезите безпрепятствено да грабят и опожаряват града, събрал всички българи и под конвой ги подкарал към пристана. При качването им в лодките настъпила паника. Раненият Хафиф Димитър починал и жена му го заровила на морския бряг с "голи ръце и нокти".

Оживелите нещастници били натоварени на броненосците, стоварени в Балчик и настанени в празни житни складове. Там те отново попаднали в ръцете на черкезите и башибозуците, които предишния ден унищожили Каварна.

"*Те сега с нож в ръка дирили по име лицата, за да ги убиват. Пламнали от гняв, впускали се из множеството и викали: «Вие, дин душманларъ, вчера избихте толкоз правоверни ислями, а днес правителството ви защищава; ний ще ви научим... Где са ония комити? Где е Амира? Где е хаджи Панайот? Сега като мишки излезнахте вече из дупките си... Няма пред вас каварненските позиции... Ще ви научим...*"[31]

Каварненци като разбрали, че в Балчик няма да бъдат в безопасност, наели лодки и още на другия ден заминали за Варна, където вече имало съставен християнски комитет за настаняване и изхранване на бежанци.

След черкезкото нападение, през нощта от Каварна около 600 души потеглили да търсят спасение в старата българска крепост Калиакра. В нея те заварили селяни от Суютчук, Карабча, Шабла и други села, които се били настанили в пещерите и поставили стража на крепостната стена. Пещерите били запълнени и бежанците се разположили под открито небе. Всеки имал по някоя скътана пара, но нямало какво да се купи за ядене. Липсвала и вода за пиене.

На 23 юли през нощта английският вицеконсул във Варна Далзиел заедно с мютисерифа (губернатора) на Варна Али бей пристигнали с канонерката «Рапид» в Каварна, за да се уверят в извършената от черкезите вандалщина. Пред ужасяващия факт Али бей започнал да се оправдава и да прехвърля вината за стореното от черкезите на военните власти във Варна, като всеки ден молел принц Хасан паша да изпрати

войска в Каварна и всеки ден получавал отговор, че току—що пристигналите коне от Египет не били още подковани.[32]

Разбира се, извинението на Али бей е не само неоснователно, но и смешно. На могъщия варненски губернатор не са му били нужни кавалеристите на Хасан паша да възпре черкезите. Било е достатъчно само да заповяда на каймакамина в Балчик да ги обуздае със своите полицейски органи. При това в Балчик е имало и военна част, която е можела да се намеси и да предотврати клането. Истината е една: Каварна е била обречена предварително от турските власти. И красноречиво доказателство за това е помощта от две оръдия, които добричкият паша дал на черкезите за по-бързо сразяване на защитата.

На 24 юли сутринта английската канонерка «Рапид» пристигнала в Калиакра, където се били стекли част от бежанците. Отново на борда й бил Али бей заедно с варненския гръцки митрополит, трима чуждестранни дипломати и няколко варненски граждани.

Митрополитът и Али бей предложили на бежанците да бъдат откарани във Варна, но освен една бабичка с внучето си, никой не се съгласил. Всеки настоявал правителството да въдвори ред и да осигури безопасно завръщане по домовете, за да се прибере презрялото по нивите жито. Чуждестранните дипломати подшушнали на хората да потеглят на север, към русите, защото на юг ги заплашва опасност. И варненският мютисериф нямал интерес да откара такова голямо множество във Варна. Той предложил всички да се разпръснат и да се върнат по домовете си, като ги уверил, че опасността е преминала и за в бъдеще никой няма да ги закача.[33]

Хората, загубили надежда че Амира ще доведе русите, се разпръснали: едни потеглили на север, други се завърнали в опустошените си села, а около 450 — 500 души били отведени във Варна с кораба на компанията Ллойд «Австрия», който по нареждане на австро-унгарското правителство бил изпратен към Калиакра и Каварна.

По нареждане на принц Хасан пострадалите трябвало да бъдат отведени в Цариград, тъй като Варна била пълна с избягали от вътрешността семейства. В Цариград те щели да бъдат настанени по-добре, но българите, които не без основание сметнали, че ще ги откарат в Мала Азия, запротестирали пред капитана на кораба Расол да ги свали на

сушата. Монтлонг замолил принц Хасан да нареди бежанците да бъдат прехвърлени на турски кораб и с него да бъдат отведени в Цариград и тогава пашата заповядал българите да бъдат свалени във Варна. Едни от тях били настанени във варненски семейства, ранените — в местната болница, а по-голямата част били изпратени в манастира «Свети Константин».

В доклада си от 29 юли Монтлонг пише до граф Андраши, че английската канонерка «Рапид» отново е заминала за Калиакра и след завръщането си капитанът й е докладвал на английския консул Риид, че двете хиляди бежанци, които са се криели в Калиакра, са се отправили под руска закрила към Мангалия. На Риид също било донесено "*за известен брой деца и девойки, които по време на последните събития в Каварна били отвлечени от черкезите в селата Цивикулак, Топенкек и Гилшила*[34] *и били затворени на турски параходи в пристанището на Каварна.*" От доклада също личи, че черкезите продължили своите зверства, тъй като капитанът на «Рапид» докладвал на английския консул за трима българи, убити от черкези в Шабла.

Както казахме по-горе, една голяма част от каварненското население избягало по полето и в крайбрежните пещери. Хората се спотаявали между житата, хранили се с житни класове и страдали от жажда, тъй като никъде из полето нямало вода. Едни от тях били открити и избити от черкезите, други успели да се доберат до руските войски, а трети отишли във Варна. Много от жените и момите били отвлечени и продадени в цариградските харем.

В книгата си Г.Г.Димитров изброява потресаващи случаи на безчовечност и варваризъм от страна на черкезите към българите по време на самозащитата и след нея. Седемдесет-годишният Кел Марин бил заклан с трион, старецът Кара Яни Папу бил вързан за дърво и прострелян като мишена, столетникът Митиш Папу бил хвърлен жив в огъня, в лозята на с.Самул били избити 100 девойки. Фурунджи Михалаки Янаков от страх детето му да не изплаче и да го издаде пред черкезите, затиснал устата му и го задушил.

Според същия автор, от 280 къщи в Каварна 150 били опожарени, в това число двете църкви и училището. Избитите при съпротивата каварненци наброявали 100 души. В доклада си до Монтлонг А.Тедески

съобщава, че избитите са 200, а според вестник «Narodni Listi» те са около 1000. И тази цифра сигурно не е преувеличена, ако се отнася до избитото от черкезите население в Каварненския район.

Вредите, нанесени на мирното население от района Каварна — Мангалия, се изчисляват на три милиона турски лири. Черкезите отвлекли около 15 000 глави едър добитък. И тези щети са нанесени на българското население. Останало без подслон и препитание, то загивало от глад и болести, тъй като едва в началото на следващата година било освободено от руските войски.

След като паднал Плевен, генерал Цимерман получил заповед от главното командване да настъпи на юг (25 януари 1878г.).

Кървавите злодеяния в Каварна намират широк международен отзвук. На тях са посветени дипломатически донесения, публикувани са статии във вестници и списания. Граф Зичи, посланик на Австро-Унгария в Цариград, телефонирал до външния министър граф Андраши:

"1500 черкези и друга паплач обсаждали Каварна в продължение на няколко дни. Главатарите им започнали преговори и поискали откуп 60 хиляди пиастри. Тъй като сумата не могла да бъде изплатена, представителите били веднага убити, но понеже и християните били въоръжени, започнало цяло сражение."[35]

За черкезките жестокости в Каварна пише чешкият вестник «Politika» в бр.203 от 1877г., а и българският вестник «Източно време», издаван в Цариград, в последния си брой съобщава, че в Каварна са извършени големи издевателства: "*След намесата на чуждите сили, официалната турска власт взема мерки за разследване на обстоятелствата и предотвратяване на други подобни случаи. Но те са толкова привидни, че даже Курт Мехмед Али — виновникът за кръвопролитието, остава неарестуван, а около стотина черкези, участници в кланетата в Каварна, придружават мютесерифа Али бей в акцията по издирване на виновниците за тези престъпления.*"[36]

Въпреки черкезките издевателства и разгрома на съпротивата мнозина каварненци не се отказали да воюват за свободата на своята родина и като разузнавачи, преводачи или бойци подпомагали руската армия в освободителния й поход.

Водачът на Каварненското въстание Амира оглавил доброволческа конна чета от 80 българи добруджанци, която действала успешно в тила на турската войска. Четата пленила голям обоз с фураж и боеприпаси и с бой успяла да прекъсне телеграфната връзка между Добрич и Варна.[37] По-късно като редовен разузнавателен ескадрон под командването на кап.Радович четниците изпълнявали разузнаваческа дейност в тила на турците и в смела акция успели да взривят железопътната линия между Варна и Шумен при с.Гебедже.[38]

За дейността на Амира като командир на доброволческа чета и за неговите бойни успехи отбелязва командирът на 7 драгунски Киндбург-ски полк полковник Д.Н.Леонтиев в рапорта си от 6 септември 1877г. до командира на дивизията.[39]

На 10 септември 1877г. ген. К.Н.Манзей представил на ген.А.Е.Цимерман за награждаване на Амира с медал за храброст.[40]

Полк.Д.Н.Леонтиев с рапорт от 9 ноември 1877г. докладва до началника на Кюстендженския отряд, че на 7 ноември между селата Дънафарфакъ (дн. Захари Стояново) и Сърткьой (дн. с.Било) керван от 75 коли, охранявани от башибозук, били превзети с бой, като са били пленени 78 татари и турци, 50 глави рогат добитък, 50 коня и много оръжие. При нападението е проявил необикновена храброст и разпоре-дителност българинът Амира Василев, назначен за старши в групата на доброволците.

При разпита на пленниците се установило, че 25 от тях са участ-вали в каварненските кланета.

Полк.Леонтиев отново предлага Амира Василев да бъде награден.[41]

На 27 януари 1878г. русите превзели Хаджиоглу Пазарджик. Освобождавайки селищата по пътищата към Черно море, на 31 януари 1878г. части на I Донска казашка дивизия освободили Балчик, а на 4 февруари и Каварна.[42] На 9 февруари в града били разквартирувани 3 ескадрона от 15 казашки полк на 1-ва бригада от дивизията, а на 18-ти бил настанен и неговият щаб с 1-ви и 2-ри ескадрон. Останалите поде-ления на полка били разположени в околните села.[43]

Освободителите били радушно посрещнати от завърналото се в града население и от представителя на турската власт Саид бей,

назначен за каймакамин след събитията в Каварна. Той бил избран и за член в създадения градски съвет, тъй като бил благороден човек и защищавал мирното население. По-късно за това негово отношение той бил разследван в Цариград и осъден на затвор като "комита" (!).[44]

Макар и с опожарени жилища, каварненци приели своите освободители като братя, настанили ги в малкото оцелели къщи и се грижели за ранените войници в лазарета. Много от руските войници, прекарали последния си час в този лазарет, били погребани на каварненска земя. Днес техните кости са положени в специално построена за тях костница—мемориал в каварненския градски парк.

Каварненци не бяха включени от Българския революционен комитет в плановете на Априлското въстание през 1876г., но те превърнаха Каварна във второ — добруджанско Панагюрище и със своята жажда за свобода, храброст и жертви се изравниха с подвига на Перущица и Батак.

БЕЛЕЖКИ

[1] ***Димитров, Г.*** Страданията на българите и освобождението на България през 1877—1878 г. С., 1899, с.99—115. Заб.: *Каварненското въстание започва да се популяризира и проучва едва през 1958г., когато историята на Г.Г.Димитров попада в ръцете на Драган Гочев.*

Вж. ***Гочев, Д.*** Освобождението на Каварна. —
Народно дело, год. XV, бр. 30 от 5 февруари 1958, Варна.

[2] *ИВАД,* т. Ч, 1912, с.41.

[3] *«Narodni Listi»*, бр. 224 от 16 август 1877. Дописката "*Черкезите в Каварна*" е препечатана още в няколко вестника. Сведенията в нея навярно са взети от официалния доклад на австро-унгарския генерален консул във Варна до министъра на външните работи на Австро-Унгария. (Вж. бел. 8). С малки редакционни поправки статията е публикувана и в *«Valka rusko-tureska, Praha»*, 1877, с.261 — 262, както и във виенския в. *«Politischen Correspondez»*.

Вж. ***Kanitz, F.*** Donau-Bulgarien unde der Balkan, III Band, Leipzig, 1880, 228 — 230.

Заб.: През 1967г. ***Иван Рафаилов*** *чрез журналиста* ***Иржи Стако*** *отправя молба към чешката общественост за откриване на тази дописка и името на нейния автор. Вж. бележката във в. «Rude Pravo» от 18 март 1967 г. "Кой ще намери статията за кръвопролитието в Каварна?" Също писмото на* ***А.Крамер****, публикувано във в.«Каварна» от 30 март 1967 г. "Статията за кръвопролитието в Каварна намерена".*

[4] Научна сесия, посветена на 100 годишнината от Каварненското въстание — 1877 година. Каварна, 1977г. Вж. и представените на същата сесия от **Велко Тонев** документи, представляващи извлечение от архива на австро-унгарското генерално консулство във Варна.

[5] ***Рашко Георгиев Каракашев***, роден в Каварна на 7 ноември 1859г., починал на 13 март 1925г. в Русе. Баща му Георги заедно с брат си Петър са преселници от Трявна или от тревненските села в Каварна, където се задомяват. В невръстна възраст Рашко остава сирак и бива възпитаван и подпомаган от чичо си Петър Рашков Каракашев, един от заможните хора в града. След Освобождението Рашко Каракашев е бил

оценител в русенската митница (1890 или 1891г.), а след това последователно е бил управител на митниците във Варна, Видин, Свищов, София и Русе. Г.Г.Димитров не казва кога точно е посетил Каварна, но вероятно е сторил това след 1891г., и не е изключено да е допълнил събраните си сведения за въстанието, когато Рашко Каракашев е бил вече началник на митницата във Варна, където Г.Г.Димитров е бил учител по история. Вж. Кореспонденцията между потомците на Рашко Каракашев и Драган Гочев. Каварненски историко-археологически музей.

[6] Αι εν τηι χωμοπολει χαβαρνη χαι τοιζ ελλνη
χοιζ χαριοιζ γποτων χιρχαζιζν ζφαγαι, εροζγπο δ.χ. χραχτογλογ, αθηνηζιν, **1878.** /**Д.К.Крахтоглоу** бил учител по гръцки, поддържал е политиката на гръцката патриаршия за елинизиране на гагаузите и затова в поемата му те са представени за гърци/.

[7] ***Димитров, Г.*** Цит. Съч., с.99.

[8] *АИИ — БАН,* арх. кол. III, оп. 18, арх. ед. 360, л.1837 — 1850.

Оскар фон Монтлонг. Доклад до **граф Андраши**: «*Съдбата на каварненските жители след погрома, настаняването им във Варна и грижите на египетския паша принц Хасан за тях*". Докладът има дата 29 юли 1877г. Оскар фон Монтлонг е бил генерален консул на Австро-Унгария в Русе, откъдето след бомбардировките през лятото на 1877г. се премества заедно с цялото дипломатическо тяло във Варна. Граф Андраши е бил министър на външните работи на Австро-Унгария.

[9] ***Ников, П.*** Доклад III# 92. Сборник в чест на варненския и преславски митрополит Симеон по случай 50 годишната му архиерейска дейност. С., 1928; същият: Българското възраждане във Варна и Варненско. Митрополит Йоаким и неговата кореспонденция. С., 1934.

Тодоров, Вл., Хиндалов В. Добруджа в миналото. С., 1941, с.214.

[10] Родината на **черкезите** (адагейци) е Кавказ, откъдето през 1864г. били изселени и настанени в пределите на Турция. Част от тях били изпратени в Северна Добруджа, за да пазят дунавската граница. Те представлявали полуредовна конна войска, въоръжена с модерно оръжие, ръководена от свои главатари, но често била включвана към акциите на редовната войска под общо турско командване.

[11] *Дунав*, бр.1126 от 1 декември 1876.

[12] *АИИ — БАН*, арх. кол. III, оп. 18, арх. ед. 361, л.1851 — 1863.

Олива, К. **Доклад до Оскар фон Монтлонг.** Посещение в болницата и разпит на ранени каварненци. Подробности по събитията в Каварна.

[13] *Пак там.*

[14] ***Димитров, Г.*** Цит. съч., с.100.

[15] *Пак там,* с.112.

[16] ***Оскар фон Монтлонг.*** Доклад до граф Андраши...

[17] ***Димитров, Г.*** Цит. съч., с.102.

[18] ***Андрей—Амира Василев Димитров*** (1851—12.IV.1934), един от каварненските първенци, ползващ се с уважение сред населението като народен лечител заради своята физическа сила, буен характер и интелигентност. Като търговец е излизал извън пределите на Турция — в Букурещ и Виена. Видял е как живеят свободните народи и самият той станал свободолюбив в независим от турската власт. Тази негова независимост била допускана от уважението на турците към рода му (дядо му Димитър Брашков и неговите братя били народни лечители) и особено от уважение към неговия баща Васил, който бил прочут лечител и след като излекувал любимата жена на султана, бил награден с привилегии и с почетното звание Амирà (емир). При сина, Амира вече не е звание, а прякор, който изместил собственото му име Андрей. Това личи и от некролога, в който се известява, че на 12 април 1934г. е починал Амира Василев. Според устните сведения на неговия внук **Хр.Патроклов,** Амира е било собствено име на неговия дядо. Ако това е така, то той е бил кръстен с двойно име — Андрей-Амира.

[19] **Според Г.Димитров** Амира е бил на 35 години, а Д.К.Крахтоглоу споменава, че той е бил на 30. Когато Амира умира през 1934г., в некролога му изрично пише, че е роден през 1831г. и е починал на 103 години. Следователно по време на въстанието трябва да е бил на 46 години.

[20] ***Димитров, Г.*** Цит. съч., с.100.

[21] Съществува непроверена версия, че Амира се е свързал с русите преди войната и от тях е получавал оръжие. Възможно е и оръжието да е иззето от напускащите града турци или това да е станало с помощта на татарския пехливанин **Якуб**, с когото се е "побратимил", след като не го е убил при една кървава разправа.

[22] ***Димитров, Г.*** Цит. съч., с.101.

[23] *АИИ — БАН,* арх. кол. III, оп. 18, арк. ед. 358, л.1828 — 1832.

Тедески, А. Доклад до Оскар фон Монтлонг. „*Сведения за нападението на башибозуците в Каварна, за съпротивата и съдбата на християнското население*". Докладът е с дата 25 юли 1877г. Адолф Тедески, роден във Франция, заселен във Варна през 1837г. Занимавал се е с житна търговия. От 1841г. е вицеконсул на Австро-Унгария.

[24] ***Крахтоглоу, Д.*** Черкезките кланета..., с.17, под черта.

[25] Според австрийския доклад черкезите поискали 60 000 пиастра (гроша), т.е. 600 златни лири, а комендантът на английския кораб «Рапид» потвърждава сумата, съобщена от Г.Димитров. Вж. АИИ — БАН, арх. кол. III, оп. 18, арх. ед. 359, л.1633 — 1836. Извадки от протокола на коменданта на английския кораб «Рапид» от 25 юли 1877.

[26] От разговора между **К.Олива и К.Папазов** във варненската болница проличава, че не Константин Панайотов, а Константин Папазов е бил един от четиримата, които са водили "преговори" с черкезите. Навярно Г.Димитров е написал името му невярно или е допусната печатна грешка. Вж. Доклада на К.Олива до ген. консул.

[27] ***Олива, К.*** Доклад до Оскар фон Монтлонг...

[28] ***Димитров, Г*****.** Цит. съч., с.104.

[29] *Пак там*, с.106.

[30] **Еранос** е нямал доверие в началника на Варненската т.п.станция, който е потурчен немец, и изпратил телеграма директно до Бургаската станция и оттам **Христаки Григоров** я препраща за Цариград.

[31] ***Димитров, Г.*** Цит. съч., с.108.

[32] *АИИ — БАН,* арх. кол. III, оп. 18, арх. ед. 357, л.1819 — 1827.

Оскар фон Монтлонг. Доклад до граф Андраши, министър на външните работи на Австро-Унгария. Варна, 25 юли 1877г.; за башибозушките издевателства в Каварна, за поведението на турската власт, за състоянието на бежанците, идващи от Каварна и Балчик.

[33] ***Димитров, Г.*** Цит. съев., с.109, 110.

[34] Навярно това са временни черкезки биваци или наименования на местности.

[35] Вж. представените от **В.Тонев** документи на **Научна сесия за Каварненското въстание**, с.38., Каварна, 1977г.

[36] *Пак там,* с.38, 39.

[37] Сборник материалов по русско-турецкой войне..., т, 78, с.130.

[38] ***Генов, Ц.*** По бойния път на освободителите. С., 1976, с.107.

[39] ***Улунян, А. А.*** Участие болгарского народа в Русско-турецкой войне 1877—1878г. Славянское возрождение. Сб. статей и материалов. Москва, 1966, с.231.

Генов, Ц. Цит. съч., с.103.

[40] *Пак там.*

[41] *Воен. уч. арх.,* отд. II, д. 4845, т. II., с.523, 524.

[42] ***Генов, Ц.*** Цит. съч., с.105.

[43] *Воен, уч. арх.,* отд., II, д. 4921, т. 3, с. 174; отд. II, д. 4843, с.302.

[44] ***Димитров, Г.*** Цит. съч., с.114.

ПРИЛОЖЕНИЕ

НЕИЗВЕСТНА ПОЕМА
ЗА КАВАРНЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

Поемата е озаглавена: *«Черкезките кланета в градеца Каварна и в околните й гръцки села»* и е написана от Д.К.Крахтоглоу. Тя се състои от 1100 стиха в 45 страници, формат 21/15 си и е отпечатана в Атина през 1878г. Един екземпляр от нея бе открит през 1977г. в Атинската национална библиотека под сигнатура К.Ф.701н. От същия екземпляр бе извадено копие на ксерокс, което бе предадено за съхранение в Каварненския исторически музей.

Д.К.Крахтоглоу е нарекъл своето произведение епос—разказ, но по замисъл и литературна форма то може да се нарече поема. В нея се възпява мъжествената защита на каварненци срещу озверените черкезки орди през Освободителната руско-турска война и се описват подробно трагичните последици за каварненекото население след нейния погром. Главен герой на поемата е Амира — Андрей Василев Димитров, каварненски първенец, организатор и ръководител на въоръжената съпротива, когото авторът обрисува като мъжествен и непоколебим борец за народна свобода.

Произведението е написано в характерния за времето си петнадесет-сричен фанариотски стих и в него са използвани всички литературни похвати за една историческа поема: описание на природата и съпричастието й в разиграли се събития; разгънати сравнения със сложни епитети; героична идеализация; приповдигнат патос и лирични отклонения, силно изразени авторски чувства на симпатия към главния герой и към злополучната съдба на каварненските защитници, както и явна ненавист към черкезите и турските управници. За съжаление, на автора му е липсвала поетична дарба, за да ни остави пълноценно художествено произведение, но въпреки това ние сме му благодарни, че е съумял през погледа на съвременик, а може би и на участник в

събитията, да разкрие драмата, която каварненци са изживели в ония епични дни на своето освобождение от османско робство.

Не бива да се забравя, че стиховете са написани преди повече от 100 години, отпечатани са само шест месеца след въпросните събития и авторът навярно е нямал време да ги обработи и изчисти от досадни повторения и шаблонни сравнения. Но сигурно той не се е и стремял към поетична слава, а е искал да увековечи самоотвержеността на каварненци, да оплаче тяхната нерадостна участ и преди всичко да заклейми с факти варварските действия на поробителя спрямо мирното население. И затова значението на поемата не бива да се търси в нейната художествена стойност, а преди всичко в нейната документална достоверност и гневен упрек, отправен към Великите европейски сили, които са си затваряли очите пред османските престъпления заради своите политически интереси на Балканския полуостров.

"О, тигри, тигри и хиени! — възкликва в едно от авторските си отклонения поетът. — Вас още ви наричат мъдри, хора големи, вас, кръвожадните зверове! Запалените политици на остаряла Европа още се мъчат да вдъхнат живот на вас, чудовища черни! Забравят христовата си вяра, културата оставят да бъде тъпкана от варварите. Помагат на мракобесниците да гасят светлината..."

Към средата на поемата авторът отново се провиква:

"О, кой разказвач не би заплакал покъртен от делата на дивите и хищни потомци Османови? Кое ли перо, описвайки истината гола във всичките й грозни форма, не би се уморило, не би се отчаяло? Но християнска Европа мълчи. Воплите на нещастниците не срещат отклик в нейното сърце, защото тя няма сърце, а камък..."

Крахтоглоу не търси вината за кланетата само в черкезите и башибозуците, които са "диви варвари, зверове и разбойници". За него главните виновници за тази варварщина са "подлите и лицемерни" цариградски управници и преди всичко "християнска Европа".

В края на поемата си Крахтоглоу изтъква, че единствена Русия милее за поробените християни и тържествуващ от победата й, заключава:

"Позорен, малък, срамен провал!... Този, който преди малко беше победител, велик триумфатор, законен султан на християни и турци,

трети след Аллах и след пророка, сега се намира в ръцете на победоносните руси и пълзи, за да целува и да ближе нозете на своя враг!

Такава е съдбата на всяка несправедлива война и такъв край обикновено я последва."

От Атинската национална библиотека не можаха да ни дадат никакви сведения за Крахтоглоу. За него се знае, че е живял във Варна и е идвал в Каварна да преподава гръцки език. Навярно той е бил напълно елинизиран гагауз, тъй като се ограничава да описва събитията и погромите, нанесени от черкезите само в Каварна и околните села, чието население е било предимно гагаузко и се е намирало под силното влияние на гръцкото духовенство. Но защо Крахтоглоу нарича гагаузите гърци, след като добре му е било известно, че това тюркоговорещо население е имало българско съзнание и не е знаело нито дума гръцки? Дали това той е сторил от верски фанатизъм, или от съображения поемата му да бъде отпечатана в Атина — нещо немислимо, ако тя се отнасяше за преживени нещастия от българи или гагаузи? Това би се изяснило, когато изследвачите разкрият неговата личност.

Макар и художествено произведение, поемата на Д.К.Крахтоглоу намира място в **«История на Каварна»** като документ, който не само потвърждава, но и допълва известните сведения за драматичните събития в Каварна по време на Освободителната война от 1877—1878г.

Това оригинално и непознато на българската общественост произведение с право очаква да му се обърне внимание както от историците, така и от литераторите.

Димо Кисьов

За душите на жертвите, загинали от варварите,
посвещавам тези стихове
АВТОРЪТ

ЧЕРКЕЗКИТЕ КЛАНЕТА В ГРАДЕЦА КАВАРНА И В ОКОЛНИТЕ МУ ГРЪЦКИ СЕЛА[12]

Духа дивият северняк, навред дървесата
се огъват, реве морето, пенят се вълните;
небето е покрито с дъждовни облаци,
гръм пада и удря там върху основите.

На хълм крайбрежен, над шумно вълнуващия се Понт, на местност гъсто залесена, плодородна и живописна, издига се красивата Каварна[13]. Погледната от плаващите в морето, тя прилича на алено петно в равнината. В далечината сред урвите скалисти чернеят пещерите на Калиакра. Както зиме на хоризонта се показват върховете на стръмноскалисти планини, навсякъде покрити със сняг, близо до пещерите се белее крепост запустяла. (Казват била венецианска.)[14]

Слънцето клонеше към морското си ложе и позлатяваше с лъчите си върховете на планините. Навред подухваше ветрец приятен, житата леко се вълнуваха, люлееха се класовете. Девойки с хубави лица, с усмивка весела се връщаха в града от жетва — от този тежък труд, на който, както се вижда, ги бе обрекла съдбата. Малко стадо от волове и овце наближаваше града, обвито в прах като в гъста мъгла. Щом

---

[12] *© Епос от Д. К. Крахтоглу. Атина, Типография на Т. Паппалееандри, 1878. Превод от гръцки в проза Христо Кодов. Стилова обработка Димо Кисьов. /Всички права запазени/.*

[13] *Градец в България на малкия Калиакрийски полуостров (!). Състои се от 400 къщи. Има 2400 души жители, от които около 1000 души турци, а останалите 1400 – елини (!). Тази малка гръцка община поддържа две училища и една църква. Отстои на 3/4 часа от морето и на около 9 часа от Варна.*

[14] *Предполага се, че е от времето на венецианците, а според други – от времето на древните елини. Тази малка крепост върху спускащите се стръмно към морето Калиакрийски скали има само един-единствен достъп откъм сушата. По на запад се намират и пещерите, за които става дума – три на брой.*

Заб.: Авторът нарича християните гърци. В Каварна са живеели само няколко гръцки семейства и няма сведение те да са участвали в съпротивата срещу черкезите.

стадото навлезе в Каварна, кучетата призивно залаяха, зацвилиха коне, замучаха воловете — сякаш животните безсловесни ги поздравяваха...

Внезапно се обади кукумявка — като поличба злокобна за идващо нещастие. Пастирски звън навътре в равнината зазвъня предупреждаващо. Всичко сякаш предупреждаваше, всичко предвещаваше за нещо ужасяващо — за насилие, грабеж, за смърт.

Минал бе цял злокобен час откак бе настъпил нощен мрак и меланхолна тишина, но уви! Морфей не слизаше спокойно както винаги върху клепачите на нещастните жители на града: хората се молеха горещо богу — жени, мъже, старци и невръстни деца, гологлави, клекнали пред иконите, проливаха сълзи, изтръгнати от глъбините на сърцата си. Нещастниците предчувствуваха грабеж, опустошение, безчестие и сеч.

Изведнъж проехтя далечен пушечен гърмеж, повтори се дваж—триж и многократно заеча. Болезнен вик разнесе се из въздуха и смути печалното спокойствие на нощния мрак. Всички — и малки, и големи с разтреперани сърца се заослушаха втрещени, неподвижни. Чу се далечен тропот и ужасяващи викове. Кръвта на всички се смрази. Секна дъхът. Като листа затрептяха майки и дъщери — мъжете грабнаха оръжие и изскочиха по пътищата на Каварна.

След малко те видяха мъж, който тичаше подгонен в тъмнината, сякаш бе дошъл от ада, сякаш бе сянка от тартара. Той влезе задъхан в града и призова бързо гражданите да грабнат оръжие. Бе едър тридесетгодишен мъж, с дреха окъсана и тъмна на цвят. Юнакът беше бос и гологлав. Носеше тежка пушка и нож. Намръщен, той гледаше с поглед див. Устните му разпенени трепереха. Беше храбрият Амира[15], първият из между гражданите, който неведнъж бе дал урок на варварите турци как може да се бие поробеният грък[16], как безстрашно се втурва в редиците на врага, как може да живее с чест и да загине славно като древен елин!

Скупчиха се около него всички граждани — жени, мъже, старци и малки деца.

---

[15] Тъй се нарича славният защитник на Каварна. Той убедил кавърненските християни и турци да защищават своя град и със собствени средства формирал група градска охрана от най-смелите граждани. Обаче след няколко дни турските жители на града се сдружили с черкезите, които нападали града, и унищожили групата защитници, състояща се от 70 души. Но Амира се спасил заедно с няколко от своите другари и през нощта избягал в руския лагер на генерал Цимерман. Някои пък твърдят, че след това той дошъл с руски военни сили и освободил избягалите в Калиакра жени и деца, като ги отвел към Кюстенджа.

[16] Гърци се наричат презрително всички елини, които живеят в турската империя.

„На оръжие, граждани! — извика той. — На оръжие! Мигом се въоръжете, защото там долу колят, там долу палят, безчестят жените; ограбват светите храмове, опропастяват къщите — черкези и татари[17], и турски войници."

* * *

На известно разстояние и малко по-нависоко в живописна местност нявга е имало две каварненски селища — Суютчук и Шабла[18]. Казвам "имало нявга", но сега ги няма — освен дето бели камъни и срутени стени са останали от тях. Тук—там се мерне само невестулка, де куче някакво, де ястреб прехвръкващ или гладен вълк. За децата те са само развалини дребни, но за старите — уви! — трупове полуизгорени.

О, тигри, тигри и хиени! Вас още ви наричат мъдри, хора големи, вас, кръвожадните зверове!? Запалените политици на остарялата Европа още се мъчат да вдъхнат живот на вас, чудовища черни! Забравят христовата си вяра, културата остават да бъде тъпкана от варварите. Помагат на мракобесниците да гасят светлината. На черкези, татари и диви еничари, на тези кръвожадни чудовища, на тези бесни кучета да прилагат законите на султан Хамид и на прочутия му велик везир Митхад паша!

Те разграбиха хубавото село Суютчук и изклаха нещастните му жители, след като най-напред подложиха огън под плевниците му, след като отвлякоха злощастните му девойки, за да наситят животинските си страсти.

А шабленци, като узнаха за това, като чуха стенанията на закланите, като видяха пожарите в селото нещастно, пръснаха се из горите с ридания, със злощастни рожби на гърди — полуголи, трепереща, обвили с ръце голите шии на смазаните си майки. Младежи и старци с бледи лица тичаха напред отчаяни, едни грабнали старо и

---

[17] Черкезите са жители на голяма област в Кавказ. Те се разбунтуваха преди 17 години и ги изгониха от Русия в Турция около 200 000 и се пръснаха почти по всички градове на държавата. Те са лош народ, неук и отмъстителен. Живееха затворено от разбойничество. След Кримската война Монголският съюз се разпадна. Татарите са подобни (на черкезите) неуки, варвари и разбойници.

[18] Малко гръцко (!) село Суютчук (Българево), което се намира на разстояние час и половина североизточно от Каварна към нос Калиакра. Има гръцко училище и църква. Шабла е малко село на четири часа източно от Каварна с гръцко училище и църква.

ръждясало оръжие, други остри брадви, трети — ножове, напразно търсеха убежище да се спасят. Както подгонените от ястреб безпомощни птички се втурват да търсят своите малки гнезда, така нещастниците преминаваха полето в луд бяг, сред страшен мрак да търсят пещерите на непристъпната Калиакра и в крепостта й запустяла заключиха се безнадеждни, смазани, достойни само за съжаление...

* * *

Слънцето вече се издигаше в небесните висини. Като прелестна невеста над разнежения Понт изпращаше лъчите си красиви навред да осветят и най-отдалечените предели. Звездите гаснеха и бързо се скриваха, отстъпвайки пред изгрева на слънцето пламтящо. Ветрец приятен, свеж разхлаждаше лицата на бегълците нещастни, прекарали нощта в трите пещери на Калиакра, в крепостта й запустяла сред пълна самота. Из гъстата шума на гората птици с песни печални оплакваха гибелта на Суютчук и Шабла — на всички опожарени села. Не минаваше ден, ден не минаваше, без тези диви зверове и чудовища — зейбеците[19], черкезите и бесните татари да не колят и грабят. Ужас! Още едно село изгоря наблизо! Още една ужасна жертва на варварщината, на озверените турци.

Хоризонтът далечен се затъмни от гъст дим, който се издигна високо в небето и заискри. Ужас! Сега Ючорман[20] гори! Чуха се далечни пушечни гърмежи и отчаяните викове на жертвите. Там християните бяха подложени на сеч без съпротива, като невинни овчици, като агнета кротки, загиваха те пред очите на верните православни руси, пред погледа на могъщата и благородна Европа!

Като стадо овце, нападнато от вълча глутница, хората се пръснаха. Едни от тях голи, гладни бягаха по брега към Калиакра и се укриха в пещерите й, както бяха направили другите преди тях. Навсякъде ги преследваха черкези конници, като зли унищожители, като демони от ада. И всеки хванат пращаха в мрачното подземно царство на Харона. Опустошиха нещастното село (Ючорман) и го

---

[19] Турци-доброволци от Мала Азия (с голи до колената крака), въоръжени с прочутите източни ятагани (голям извит нож); те са диви, освен това злобни и многобройни.

[20] Ялъ Ючорман (Горичане) – малко гръцко (!) селище с църква и училище, намиращо се на три часа път от Каварна.

превърнаха на прах и пепел. Плячката отмъкнаха и продадоха явно на евтина цена пак на други християни по различни градове. А управниците и славните паши си затваряха очите и запушваха ушите.

* * *

Дивите зверове още не бяха наситили жаждата си с кръвта на невинните; кръвожадниците още не бяха си починали и отново тръгнаха за нови жертви, зажадуваха за нови кланета. Още пушеха печално развалините на опожарените църкви и училища, когато се надигна и потегли с бързина голяма многобройна орда от подпалвачи, около две хиляди да обсадят трите пещери и старата крепост калиакренска. Хиляда от тях се отправиха да разграбят Каварна. Пешаци, конници, татари, черкези и башибозук се втурнаха запъхтени към града. Но храбрият Амира, който бе се отървал от сечта и в трите села, след като беше загубил своите родители, съпруга, деца, роднини, близки и имота си, беше предвидил плановете им и беше се приготвил за отбрана без никакво бавене. Денонощно укрепваше къщите, въоръжаваше каварненци с оръжие и брадви. Децата, старците, момите и жените настани в най-яките сгради, в светия храм, в двете училища, а той със седемдесет мъже, храбри и безстрашни, зае главното училищ6 срещу конака. Останалите мъже, също въоръжени, смели и решителни, веднага се укрепиха в малките си къщи и всички, като се прегърнаха със сълзи горещи — синът баща си и брата си, а бащата своите мили рожби — решиха да се предадат скъпо на мизерниците турци.

Жените с вдигнати ръце се молят в храма божий — едни за любимите си съпрузи, други за синовете си, за своите братя и бащи. Картина покъртителна, раздираща сърцето! Дечица, клекнали благочестиво пред иконите свети, с ръце кръстосани смирено, насълзени, с измъчени души мълвят молитви и молят се горещо наред със съкрушените си от скръб майки, в страх, в безсъние и глад.

* * *

Като демони на разрушението, като дяволи от ада, победоносно горди влязоха в градеца татарите грозни. Тесните улици завариха праз-

ни. Градчето беше безлюдно и унило. Черкезките главатари, десетина на брой, следвани от стотина черкези, мъже кръвожадни, нахални — с оръжия тежки на гърбовете си, се изкачиха по стълбите на конака, а всички останали обсадиха плътно безнадеждната Каварна и без страх подеха кървавото си дело.

О, кой разказвач не би заплакал, покъртен от делата на дивите и хищни потомци Османови? Кое ли перо, описвайки истината гола във всичките й грозни форми, не би се уморило, не би се отчаяло? Но християнска Европа мълчи. Воплите на нещастниците не срещат отклик в нейното сърце, защото тя няма сърце, а камък. Нявга младият Пигмалион, цар на щастливия и многолюден Кипър, с молбите си беше покъртил камъните (може би не съм прав, но легендата е такава). Скалите се поддават на морските вълни, устремно блъскащи се в тях; мраморът на кладенците бързо се издълбава от триенето на въжетата меки; също и камъните се продълбават от дъждовните капки, но се оказа невъзможно да се смекчи коравото сърце на европейците и да се поддаде на жалбните плачове.

* * *

Слънцето се скриваше отвъд планините и скоро щеше да слезе от великолепната си колесница, за да почине в златното си ложе. Нощ тъмна отново простря крилата си по хоризонта. Настъпи мрак, смътно мълчание и печал! Каварна изглеждаше безлюдна. От страх никъде не светваше светило. Угасени бяха и уличните фенери. Само в конака, в седалището на дивите и кръвожадни главатари, светеше: отдалеч се виждаха злокобните им сенки по стените, спокойно разположили се около малка маса, обмислящи своите планове. Сегиз—тогиз се чуваха откъслечни думи и заглушени възклицания.

А храбрият Амира с бдително око ги наблюдаваше от прозорците на училището, разгадаваше плановете им и всичко предвиждаше.

Чак до сутринта продължи съвещанието, на което нещастните граждани бяха осъдени да броят веднага хиляда златни лири, за да бъде спасен градът им от оплячкосване.

Докато дивите паши черкезки обмисляха как да съобщят решението си на населението, внезапно се появи на кон един голям кайма-

камин с един юзбашия и пет аскери, дошли с голямо бързане в Каварна. Беше ги изпратил малкият началник от Балчик да проверят всичко точно, да разследват справедливо и да изпратят в Балчик виновниците вързани, за да получат наказанието си. Като втори Бисмарк и Кавур побледнелият юзбашия и замисленият каймакамин поеха везните на справедливостта и почтеността. А ето каква беше тяхната почтеност с пример. Осем души бяха тръгнали за Каварна, а седем пристигнаха. Осмият изчезна. Кръвожадниците убиха своя правдолюбив другар, след като го мъчиха цял час, понеже преди това беше съобщавал в Цариград и Варна за безбройните злоупотреби и кражби на своите убийци. Той беше телеграфист, арменец по народност и бе избран за член на тази следствена комисия в Балчик. И ето на тези съдии — убийци и разбойници — предстоеше да разследват каварненските виновници!

* * *

На съвещанието някой предложи да бъдат поканени и местните първенци[21] — християни и мохамедани, за да се обмислят работите заедно. В три часа след пладне петима от градските първенци изкачиха стълбата на конака. Един след друг вървяха мълчаливо с лица бледни и с разтревожени души. Двамина бяха старци, шестдесетгодишни с посивели коси. Останалите изглеждаха на средна възраст. Преди да влязат в конака, по стълбите се заизнизваха черкезките главатари. «Гяури, спрете! Не вървете напред!» — изкрещяха дивите гласове на черкезите, които пазеха вратата на конака. На петимата се смрази кръвта, дъхът им спря и те се заковаха на местата си.

[21] *Представителите на Каварна бяха 9: Х. Панайотис, х. Михалис, х. Николас – братя, и Д. Терзис, който бил леко ранен, дал пари и се спасил; Константин Папазоглу, който бе тежко ранен и почина след 15 дни във Варненската болница; Д. Папазоглу – негов брат; Иваджис, Д. Кераноглу и Амира*

Пръв взе думата сладкодумният каймакамин, като най-красноречив от всички:

«Чуйте, старейшини, миролюбиви граждани, защо сме ви поканили тук в конака! Трябва да заплатите на тези храбри войни падишахови, защитници на нашата държава, малката парична сума от хиляда златни лири до тази вечер, без забавяне, ако искате градът ви да не пострада, ако искате главите ви да ви стоят на плещите.»

Всички граждани на нещастната и безнадеждна Каварна знаеха, че ще има някакъв налог, но сега, ако пред нозете на нещастните първенци бе паднал гръм от ясно небе или гюле от тежко Круповско оръдие, по-малко щяха да се разтревожат, отколкото ги разтревожиха неочакваните думи: "малка парична сума от хиляда златни лири".

Най-сетне единият от старците отговори:

„Невъзможно ни е, господин каймакамино, да дадем това нещо — тази огромна сума, която вие много лесно наричате "малка" и я смятате за незначителна. Градът ни е крайно беден, бедни са и гражданите. Ако искате нещо друго, освен пари — например коли, добитък и прочие, да ви дадем на драго сърце; но пари нямаме. Попитайте и другите.”

Тогава един от татаро-черкезките главатари, като смръщи вежди и скръцна със зъби, тупна пода с нога гневна и пипна ятагана си.

«Отказвате, страхливи и мизерни гяури, да дадете това, което искаме, защото сте върли врагове на султана, защото чакате да дойдат русите, та да ни избиете по домовете ни. Дръжте си парите, не ви ги искаме вече, но със сабите си ще плячкосаме всичко без страх. А ти, дръзкий старче, приеми за труда си този лек удар по дългата си шия!»

Така рече и го удари безмилостно посред челото с ятагана си. Падна нещастникът като първа жертва и се простря на земята.

* * *

В същия миг някъде отблизо се чу пушечен изстрел, повтори се и зачести. Стреляше Амира, героят на Каварна. Той даде първия изстрел от прозорците на отсрещното народно училище, където се беше укрепил още преди няколко дни. Посред изстрелите се чу гласът му, гръмлив, всяващ страх, като гърмежа на тежко оръдие:

„Приеми и ти, жестокий злодеецо, в замяна на това този парлив куршум. А вие, храбри мои другари, напред! Удряйте мизерните кръвожадници, жестоките черкезки разбойници, които коварно убиват и колят нашите невъоръжени и безпомощни бащи. О, същества отвратителни, о, тигри кръвожадни!”[22]

Струполи се шумно на земята коварният убиец на невинния старец близо до своята жертва. Паднаха и други трима от алчните черкезки главатари. Първият, ударен тежко в слепоочието, издъхна веднага, затискайки раната си с длан. И останалите трима издъхнаха незабавно върху стълбите с разперени ръце.

Като градушка се заизсипваха куршумите от пушките на храбреците върху главите на разбойниците. Настъпи смут голям. Понесоха се диви гласове навред — отвътре и извън конака. Всички бягаха насам—натам като изплашени зайци и търсеха убежище. В този ден картината беше ужасна. При позорното си бягство чудовищата удряха трепересщите от страх градски първенци. Двама от тях се простряха на земята, ранени тежко от камите на кръвожадните разбойници.

В кратко време целият град опустя. Останаха само единадесет трупа и десет ранени: на тримата градски първенци, жестоко ударени, и на останалите осемнадесет — татари и черкези.

Тогава туркоунищожителят Амира заедно със седемдесетте си храбри другари излезе от малката си крепост на опустелия площад и разположи постове на всички кръстопътища. Прибра труповете на убитите първенци, обходи най-опасните за пробив места, раздаде на постовете барут и куршуми и бърз като светкавица се върна в укрепеното училище. Той вдъхна на жените и децата смелост, а на старците — търпение и надежда. Всички работеха неуморимо: приготвяха фишеци, укрепяваха улиците, подсигуряваха вратите, защото наближаваше неспокойна нощ. Амира предусещаше голямо нападение от страна на кръвожадните и жестоки черкези и всички бяха решили да се борят храбро, ако и всички да загинат.

* * *

[22] *“На месо, на месо, момчета, да не отиват напразно патроните!” – често викаше Амира.*

Както в древни времена прочутият спартански цар Леонид, пазейки храбро и безстрашно със своите триста души Термопилските теснини, беше вечерял в добро разположение на духа върху една скала и бе съобщил сериозно на войниците си, че на следния ден ще вечерят заедно с Плутона, така и героят Амира, първият гражданин и защитник на Каварна, спокойно вечеря заедно с другарите си в градината на училището. И рече им:

«Бъдете всички весели, безстрашни мои другари, защото мисля, че или утре, или даже още тази вечер ще бъдем на другия свят. Ще бъде най-щастлив онзи от нас, който пръв напусне този безчестен робски живот.»

Така разговаряше той и се шегуваше със седемдесетте си храбри другари, когато изведнъж се чуха изстрели някъде близо до Каварна, а заедно с тях проехтя и дивото грачене на кавказките лешояди, обитатели на далечните планини. Това беше първото стълкновение, началото на голямото нападение.

Мигом скочиха героите, грабнаха оръжието и всеки застана на определеното си място. Един от часовите дотича до училището и с разтреперан глас съобщи на водача, че и нещастното село Юзгюбенлик[23] е подпалено от черкезите, задъхвани от мъст срещу християните. Тогава героят Амира, разгневен, се изкачи на покрива на училището и видя отдалеч малкото село да гори.

О, зловеща гледка! Навсякъде дим и пламъци! Със сълзи на очи хвърли поглед наоколо и видя и четирите околни села разрушени, опустошени и там на покрива оплака горчиво печалната съдба на селата.

Чу се внезапно пушечен изстрел. Куршум свирна и мина над него, а след това и други куршуми пробиха керемидите на покрива, без да срещнат гърдите на храбреца, на невъзмутимия защитник, на чедото каварненско.

Печален и унил, той слезе долу и застана до смел младеж, оплакващ горчиво съдбата на майка си, която той беше оставил самотна в Юзгюбенлик.

---

[23] Юзгюбенлик (Могилище) – малко гръцко (!) село, намиращо се северно от Каварна, около 1 час път пеша. Близо до него се намират селата Калайджи дере (Твърдица) с 15 къщи и Керамет (Божаново) с 30 къщи, жителите на които били от лази и черкези.

«Не е време за плачове, верний ми друже, а трябва да бъдем храбри спартанци, да покажем на разбойниците и на варварите турци, че сме потомци на славните наши прадеди елини, маратонски бойци, и сме ревниви подражатели на саламинските защитници. Побързай, вземи оръжието си и иди скоро да известиш на нашите другари, обичните ни каварненци, които пазят кръстопътищата на града, да не напускат никак постовете си, но ако стане нужда, да загинат всички храбро още при първото нападение на нахалните турци. Предай на всички моя поздрав, може би последен, и същевременно им кажи, че утре ще се срещнем на небето.»

* * *

Изминали бяха вече три дни в битки и никаква помощ, никакво подкрепление не им идваше нито от Варна, нито от Балчик. Виждаше се, че никой от тях не се грижеше, никой не мислеше за каварненци. Часът беше точно шест вечерта, когато кръвожадните започнаха без страх своето дело. Най-напред подпалиха с газ и четирите краища на града. Подпалиха всички плевници и всички купи сено, които се намираха извън града. Слънцето бързаше да залезе по-скоро, за да не гледа тази печална картина, и се скри зад сенчестите планини, след като с бляскавите си лъчи освети лицата на обсадените — на Амира и храбрите каварненци. Сложи последна целувка върху бледните им страни и устни. Скоро нощта покри земята и тук—там по небето се показаха звезди. Мракът на тази нощ беше дълбок като мрака в царството на Плутона. Веднага се надигнаха лешоядите и с диви викове се спуснаха на групи с ятагани върху постовете, които пазеха пътищата и тесните улички. Героите се съпротивляваха храбро срещу първото нападение на турците и татарите. Убиха шестдесет души и раниха осемдесет души. Но, уви! Невъзможно беше малцина мъже да смажат многобройните орди на кръвожадните варвари. Сред развихрящите се пожари те чуваха гласа на вожда си да не напускат местата си и най-сетне всички бяха изклани. Целият град гореше. Пламъци и пушеци покриха всичко наоколо. Като адски демони черкезите и турците навлизаха в пламъците, държейки в ръце звънтящи, светкащи ножове и пушки мартинки. Разбиваха с насилие вратите, втурваха се бясно в малките къщи, колеха и отвличаха жените и девойките, избиваха старците и децата. Навред се

чуваха писъци, плачове и ридания, носеха се стенанията на умиращите и охканията на ранените. Както Амира, така и всичките му другари чуваха виковете на ранените и на изгарящите в пожара, но героят остана непоколебим на поста си.

* * *

Градът като вулкан изхвърляше гъст черен дим огнени искри. Гибел надвисваше над къщи и училища и смърт всяваше между жени и мъже. Но кръвожадниците не се нарадваха дълго на това. Не успяха да се наситят на позорното си дело. Защото смъртта с острието на голямата си коса ги чакаше на площада до училището. Щом разбойниците се втурнаха със страшен вик напред, за да разграбят и останалите къщи, в които се бяха приютили децата и девойките, внезапно бяха нападнати от каварненците начело с безстрашния Амира, спасителят на децата, на жените, на девойките и на старците. И както когато светкавица блесне сред мрака дълбок и освети за миг тъмното небе, а след нея гръм удари с трясък страшен по дървесата и планинските върхове, тъй и сега Амира нападна и удари най-напред тълпата около високото и укрепено училище, а след това отправи чести пушечни изстрели срещу отвратителните подпалвачи, плячкаджии и убийци. А и сред гърмежите проеча като тръба гласът му: «Напред, храбри мои другари! Удряйте безмилостно! Всички сме загубени, ако някой в страх изпадне! Мизерниците нека разберат, че каварненци скъпо и прескъпо ще продадат живота си достоен!»

Турци и черкези с десетки падаха и с викове диви издъхваха бързо. С острата си коса смъртта безпощадно косеше редиците на злодейците. Бяха избити сто двадесет и пет души, а останалите на тълпи се оттеглиха с диви крясъци в безредно и позорно бягство. Спусна се Амира да ги преследва със седемдесетте си храбри другари, понесли в ръце победните си оръжия, със затъкнати в поясите ножове и пищови. Беше изгонил почти всички черкези от Каварна освен най-жестоките и алчните. Изби или рани всички бягащи, взе им оръжието и обра ножовете, куршумите и плячката от труповете на по-рано убитите разбойници, които ги бяха заграбили, когато колеха нещастните им собственици.

След това победителят се завърна в училището, като остави отвън за пазачи около двадесет души от храбрите си и безстрашни другари. Но уви! Пожарите още продължаваха и заплашваха да изгорят целия град.

* * *

На третия час в оная ужасна нощ нападението се поднови с див устрем. Като диви зверове черкези, татари и турци се нахвърляха едновременно от всички страни върху Амира. Скритом и с коварство те завзеха най-напред задните страни на квартала, в който се беше укрепил героят, и подложиха огън навсякъде около училището. Пожарът обхвана целия квартал и бе веднага обграден от многобройните орди на черните подпалвачи и горски разбойници. Гъст дим се издигна чак до небесата. Отвсякъде лумтяха пламъци; чуваха се далечни заглушени викове, пушечни изстрели, придружени с диви гласове, ехтяха отвред. Пожарът обхващаше всичко наоколо и след малко и укрепеното училище щеше да стане плячка на безжалостния огън, а заедно с училището и Амира, и всичките му другари. Зарадваха се варварите, че Амира с бойците си ще бъде пленен и ничком ще падне да им се поклони. Мнозина от тях отново се отдадоха на безчестия, на убийства и опустошения. До ушите на героя Амира достигаха от едната страна ужасяващите писъци на измъчваните достойни жени, а от другата страна ечаха виковете, воплите и умолителните гласове на девойките.

Както заспалият в гората лъв при гласа на ловци или на някое животно се изправя със скок и с оголени зъби и с настръхнала грива се втурва напред, така и героят Амира при сърцераздирателните викове на жените мигом скочи и като обезумял се развъртя с оръжие в ръце сред училището, към чийто край бяха стигнали вече пламъците.

«Навсякъде огън — извика той, — навсякъде пламъци и дим. Скоро всички тук ще изгорим. Но дерзайте, приятели! Бъдете храбри! Още имаме време, имаме още минути да изпратим в ада някой и друг от злосторниците. Грабнете оръжие! Грабнете острите ножове и каквото друго имате и ме последвайте. По-добре е да паднем като храбри мъже, отколкото да изгорим тук малодушно. Свобода или смърт! Едно от двете ни се полага. Щом първото не ни го дават, ние избираме второто!»

* * *

И всички излязоха бързо в училищния двор със страшни лица, с разтуптени сърца. За минута си приготвиха оръжието и се прегърнаха горещо.

Огънят скоро навлезе в училището и дясното му крило пламна неугасимо. Гъст дим изпълни нажежения въздух. «И тъй, напред! — извика Амира през сълзи.— Нека да спасим нашите нещастни съграждани и братя, нашите стари бащи, нашите малки деца. Напред! Последвайте ме! Там е славата!»

Портите на училището широко се отвориха, съединиха се мъчениците заедно с другите двадесет души, които пазеха портите отвън, и дружно се нахвърлиха като лъвове срещу подпалвачите. А те позорно избягаха, изоставяйки оръжието си и всичко друго, каквото имаха. Но след малко, като се сдружиха с множеството черкези, които бяха обсадили града отвън, завзеха всички изходи на града и стреляха срещу излизащото от Каварна множество. Девет души от тия герои бяха убити, пет души бяха ранени, но все още се биеха. Амира търсеше някакъв изход, но — уви! — всички пътища бяха завзети. Изчезна всяка надежда. Нямаше спасение!

«Насам, момчета! След мене! — чу се гласът му — Оттук ще излезем. Свърнете наляво!» Па се хвърли с оръжие в ръце срещу тълпата мизерници и по кръвожадните турци, последван от верните си бойци. Ужасна беше сечта и от двете страни. Амира сечеше и навлизаше заедно с другарите си в тълпата на враговете. Беше получил вече три малки рани в гърдите си, беше загубил тридесет души от верните си приятели, но нито се умори, нито се отчая, а се биеше геройски, бореше се мъжки. Битката трая около час, през който множество черкези и татари бързо намериха смъртта си. Най-сетне Амира разкъса редиците на татаро-черкезките бойци и в дълбокия мрак, сред честата стрелба на врага се спаси из скалите само с трима храбреци. Останалите шестдесет и пет души храбри мъже загинаха в битката всички като спартанци!

Разбойниците навлязоха в града без страх и в кратко време го опустошиха напълно. Тогава изклаха много невинни деца, обезчестиха много жени и девойки, плячкосваха навред по всички къщи и най-сетне,

като подложиха огън навсякъде в околностите на Каварна, се отправиха с голяма бързина към пещерите, страхувайки се, както изглеждаше, от някакво нападение от страна на безстрашния Амира, който се беше спасил.

* * *

След като разбойниците разграбиха четирите села и разпръснаха всичките им жители — едни по пещерите, други по полето, трети по крайбрежието, па и по планините, плачещи и стенещи, голи и гладни, носещи в прегръдките си разплаканите си младенци — тогава се събраха всички консули във Варна на извънредно съвещание под председателството на принц Хасан паша, вторият син на човеколюбивия и благороден египетски хедив, да разсъждават и да решават за съдбата на всички изобщо, за спасяването на нещастните селяни и каварненци. След дълги разисквания и задълбочени разсъждения решено бе от тези консули и от самия военачалник Хасан паша да изпратят навсякъде из околностите на Каварна сухопътна войска, която да изгони оттам злодейците и да залови всички първопричинители. Още същия ден се даде разпореждане на египетската войска, която беше във Варна, да отиде незабавно на мястото на катастрофата, на мястото на кръвопролитието. Две дружини и три конни ескадрона от египетската войска за един ден отидоха и обсадиха цялата околност, която беше безмилостно опустошена от разбойниците. В същото време бяха изпратени веднага по море в Балчик двама избрани мъже от милосърдната Варна — управителят и военачалникът, с един английски параход, който се намираше от няколко дни в пристанището.

А между това във Варна надойдоха вкупом жителите от опустошените места — едни пешком по суша, голи и изгладнели, а повечето по море, с мизерни малки лодки, отчаяни, полуживи от страх, достойни за съжаление. Жителите на гостолюбива Варна ги посрещнаха с отворени обятия и въведоха в малките си къщи тези бежанци християни — жени, малки деца, младежи и девойки. Мнозина от едноплеменните жители на града взеха да донасят подред, през много дни и седмици храна и дрехи на нещастниците; други пък даваха пари и друго, каквото беше необходимо. Предоставено им бе с пълна готовност от ефорията

високото и обширно девическо училище, а малката елинска община в града със скромните си приходи се нае да изхранва изгладнелите бежанци и осиротелите деца.

* * *

Измина в спокойствие цял ден, откак туркоубиецът Амира беше напуснал Каварна с тримата си другари и се беше спасил, след като беше разкъсал тълпите черкезко-татарски. Часове неуморно тичаха заедно четиримата герои по крайбрежието, държейки в ръце славното си оръжие. Едва към два или три часа през нощта навлязоха измъчени в гора с огромни дървета. Чак като стигнаха до това сенчесто място, някъде навътре а дълбочината на свежава гора Амира се спря. Най-напред хвърли поглед наоколо, огледа се и се ослуша внимателно. Закачи оръжието си на клона на едно дърво и се отпусна на малък хълм, закрит отвсякъде с гъста растителност, облегна глава на дънера на една топола и от дълбочината на душата си въздъхна два пъти тежко. Другарите му го заобиколиха мълчаливи, стискайки в ръце оръжията си. Иззад тъмните облаци се появи мълчаливо сребърната луна и освети всичко наоколо.

«Отдъхнете си тук малко време, другари — обърна се кротко Амира към другите. — Никой няма да ни смути. Аз ви уверявам, че утре вечер ще стигнем навреме в лагера, без да срещнем нито следа от черкезите.»

Веднага се простряха и другите край него — като нощни сенки, в пълно спокойствие. Пълната луна пращаше сребристата си светлина върху бледите им лица, върху бледите им устни. Хладният, но приятен ветрец, който духаше леко и разлюляваше листата на дърветата с тих шепот, освежаваше бузите на четиримата другари, които бяха заспали дълбоко като Барух в гората. Чуваше се наблизо шуртенето на малък ручей, който течеше посред росната трева.

* * *

Бяха изминали три часа, когато единият от тримата другари се събуди. След него бързо се събуди и Амира. След няколко секунди се

събудиха и другите двама. Току—що беше изгряло слънцето и птичките се радваха на появата му и чуруликанията им се чуваха из шумата. Четиримата воини се вдигнаха без бавене и като грабнаха оръжията си, излязоха из гората. Огледаха всичко наоколо и закрачиха мълчаливо един след друг по високите чукари и стръмни скали, като бързаха, преди съвсем да се развидели, да стигнат в лагера до Констанца[24].

* * *

А Каварна вече безмилостно гореше, печално пушеха селата Суютчук и Ючорман, Юзгюбенлик и Шабла. Когато египетската войска стигна там, цялото поле беше пълно с хора: старци, деца, жени, младежи и девойки, разбойници от селата, татари, турци, черкези. Египетските войници уловиха мнозина от тези разбойници и отнеха заграбената плячка, като същевременно им взеха и всичкото им оръжие, но не наказаха никого от злодейците. Събраха на едно място нещастните християни — едни в Балчик, други на други места. О, какви стенания, какви плачове и ридания имаше тогава между злощастните жени, между малките деца, които не можеха да намерят обичните си родители, братята си, роднините си! Боси девойки с разпилени коси, с пронизителни викове търсеха майките и бащите си. Прегръщаха се и се целуваха горещо, когато майките намереха децата си, съпрузите — обичните си съпруги, роднини — роднините си, приятели — приятелите си. Навред из полето се търкаляха разпилени домашни вещи, съдове и дрехи, които татарските и черкезките разбойници бяха задигнали от многострадалната, нещастна Каварна и от околните гръцки села.

Заминаха най-сетне с плачове тези нещастни създания, измъчвани тежко в продължение на цели три дни от глад и от злодеянията на дивите турци. Почти никой от християните не се осмели да остане — нито в селото си, нито в Каварна, където бяха останали само малцина от жителите турци. Изоставиха домове и покъщнина на произвола на турците и на татарите. По-късно египетските войници събраха много предмети и домашни вещи и веднага изпратиха всичко без изключение на нещастните им притежатели, които бяха настанени във Варна. За нещастие обаче след осем дни всички се завърнаха, понеже се предаде

[24] *Констанца (Кюстенджа). Пристанище и търговски град, намиращ се на 13 часа път от Каварна.*

слух, че в една седмица пристигат предните отряди на русите. Наложи се нещастният град на каварненците да бъде отново изоставен на произвола на дивите и отвратителни татари и черкези. А всепояждащият огън още продължаваше. Къщи и колиби се срутваха навсякъде, тъй че имаше опасност да изчезне целият град.

* * *

Надвечер с малък параход пристигнаха в Балчик двама избрани мъже — достопочтеният архиерей и пашата от Видин, да убедят бежанците, които бяха затворени в крепостта, да се предадат на турските власти. Излязоха веднага двамата на сушата и тутакси се отправиха към мястото на кръвнината. Но там не се показа никой, никаква жива душа! Само тук—там бавно и печално пушеха руините на нещастната Каварна. За една седмица повечето християнски къщи в града бяха разрушени; навсякъде се виждаха само купища камъни, тухли и керемиди, изгорели дървета и готови да паднат стени. Жители бяха котките и краставите кучета, прехвръкващите ястреби и изгладнелите вълци! Труповете на много хора, и млади и стари, па и на самите черкезки и татарски разбойници, голи, разкъсани и разяждани от червеи, лежаха навред наоколо и в самите развалини.

Въпреки чистата атмосфера на местността, нещастието, опустошенията и тежките зловония, които бяха развълнували и самите безсловесни животни, принудиха дваминатa пратеници да се върнат веднага обратно в Балчик с насълзени очи и с опечалени души.

В малкото пристанище на Балчик стояха на котва два големи товарни парахода, а също и два въоръжени кораба шареха там деня и нощя по водите около Калиакра. Турският капитан на тези кораби беше поискал предаването на нещастните бегълци, които се бяха приютили там в трите пещери, защото иначе, казваше той, щял да ги обстрелва с оръдията си. Но бежанците с викове отхвърлиха доброто, може би и благородно предложение на турчина и решиха там да загинат и те заедно с другите.

Тогава достопочтеният владика от Балчик в съгласие с варварския управител от Варна отплува с един турски параход в Калиакра, където преди това бяха ходили двамата с капитана на кораба. Пастиреначал-

никът влезе в крепостта самичък, защото всички, които бяха затворени там, и малки и големи, не приеха простия турски паша. Архипастирът остана там в продължение на цели три часа, а може би и повече, и разбра, както изглежда, истинските причини за упоритото желание на бегълците да останат там — именно, че предстои да дойдат скоро русите със значителни сили от пехота и кавалерия, за да ги спасят от ръцете на турците. Тогава владиката излезе от крепостта и заедно със спътника си отиде в Балчик, като обеща на бежанците да им изпрати вода, защото там горе в скалите нямаха нито капка да си наквасят устните.

* * *

Не преставаха мъките и неволите на нещастниците, не секваха стенанията, плачовете и риданията. По бледите страни течаха обилни потоци сълзи от отчаяние. Мнозина умираха в Калиакренските пещери от глад, от жажда и от болести. Бяха изминали вече цели три дни на неволи и мъки, а не се явяваше никой от руските войски, нито пък самият каварненски герой Амира, който беше обещал и се беше клел, че ще спаси всички нещастни бежанци, затворени преди известно време в тази крепост и в трите пещери близо до морето. Но, както изглеждаше, божият промисъл се грижеше за тези злощастни голи и гладни жени и деца. Посреднощ на третия ден, когато всичко почиваше, когато природата спеше, чу се голямо смущение на движещи се лица и галопиране на коне по полето. Вгледаха се внимателно всички, и малки и големи, и останаха заковани на местата си. От облаците се подаде сребристата месечина, хвърли светлите си хубави лъчи по мокрите им страни, по бледите им устни и тогава под нейната ясна светлина всички с радост разпознаха русите, които бързаха да стигнат до крепостта на Калиакра. След изминаването на първите осем минути от часа разузнавателният отряд пристигна горе на скалите. Всички бяха казаци на коне, приблизително около хиляда души. Водач и началник им беше Амира. Той предвождаше войската, държейки меч в ръка. Беше на кон, облечен в руска униформа. Взеха бегълците със себе си и веднага ги поведоха всичките към други сигурни градове и села, някои в лагера, други по други места. На Калиакра не остана никой, нито една жива душа — нито в трите пещери по скалите, нито в здравата крепост. Всички с радостни

сълзи последваха русите — жени, мъже, старци и невръстни деца, благодарейки богу за спасението си и наричайки казаците спасители. А мнозина беловласи старци с просълзени очи и с простерени ръце прегръщаха горещо Амира — своя герой и спасител.

* * *

Амира отплува с голям параход от Варна и стигна бързо в Балчик, за да пренесе злочестите бегълци в този милостив гръцки град. Крайбрежието гъмжеше от различни бежанци — оголели, плачевни, достойни за съжаление, носещи в прегръдки безпомощните си рожби. Съвсем малки момичета с разплетени коси, голи и боси, с бледи лица, търсеха майките си из пристанището със сърцераздирателни писъци и с горещи сълзи. Другите пък нещастни майки оплакваха злата си участ, тежкото си положение и проклинаха деня и часа, в който се бяха появили на тоя свят!

Прочее, след като се простиха с роднини и приятели и с цялото християнско население в тоя град, натовариха ги всички разплакани на парахода, който бързо се отдалечи от брега и в няколко минути се отправи в открито море. Морето беше черно, но беше тихо и спокойно. Наоколо духаше приятен ветрец, който милваше полумъртвите от глад бежанци и им пращаше приятен сън. Но когато корабът доплува благополучно и хвърли котва във Варненското пристанище, надигнаха се безмилостните и побеснели турци, които живееха в този сега вече християнски град, а заедно с тях и безчовечният им и груб паша, и не им позволиха да слязат на брега. Заплашваха ги и се заканваха на всички християнски жители на града. Напразни бяха горещите молби, напразни бяха сълзите и увещанията на съкрушените добросърдечни граждани. Управителят, както и всички турци искаха да ги изселят далеч в Анадола. Най-сетне египетският принц Хасан паша, който в хиляди опасни и критични моменти беше облекчавал благородно положението на християнските жители, развълнуван от горещите молби на гражданите, изложи пред управителя и пред турските големци нуждата и необходимостта от слизането на бежанците на брега и веднага изпрати разпореждане до капитана на кораба да започне разтоварването на нещастните бежанци. Подчини се управителят, а също и капитанът, а

поразените турци недоволни млъкнаха и скритом наричаха благородния принц Хасан паша неверник и гяурин.

* * *

Но радостта на нещастните каварненски бежанци не трая дълго. Не им бе дадено необходимото време да избършат горчивите сълзи от очите си. Едва за миг беше светнала по лицата им надеждата, едва усмивката на радостта бе пробегнала по устните на жени, девойки и деца, които въздаваха благодарност богу вътре в самия параход, когато внезапно пристигна върховно везирско разпореждане, с което се заповядваше на капитана да отплува незабавно за пристанището на Батум и Трапезунд[25] по важна и извънредна държавна работа. Капитанът се подчини с радост на тая заповед, и се приготви тутакси да отплува от пристанището с многоценния си товар от бежанци. Разплакаха се ония злочести същества, с писъци се развикаха жени и девойки, молеха се коленопреклонно в нозете на коравосърдечния капитан, някои целуваха даже краищата на дрехата му — да ги стовари веднага във Варна, но уви! Суров и неумолим беше турчинът: непреклонен остана на решението си.

Ако не беше там египетският принц Хасан паша, ако чуждите консули не бяха се застъпили единодушно и ако не беше съдействието на архиерея във Варна, упоритият капитан щеше да откара тези жертви далеч в Анадола. Но сега, макар и неохотно, той ги стовари във Варна, понеже Хасан паша решително беше измолил това от министъра и от султана. Най-сетне слязоха нещастниците на брега и се наместиха навред — някои из църквите, някои в частни къщи из града, а трети в двете училища на гръцката община — всички голи, боси, съсипани, полумъртви от глад и от безнадеждност.

* * *

[25] *Търговски град на североизточния черноморски бряг.*

Оттогава измина цяло шестмесечие, през което ходът на войната промени нещата. Везните на военното щастие, които отначало колебливо клоняха към русите, сега вече се наклониха решително към тях. Османовите потомци от висотата на своето лъжевеличие бързо се провалиха. Позорен, жалък, срамен провал! Лъжлива и непостоянна е съдбата, непрогледно е бъдещето! Този, който преди малко беше победител, велик триумфатор, законен султан на християни и турци, трети след Аллах и след пророка, сега се намира в ръцете на победоносните руси и пълзи, за да целува и да ближе нозете на своя враг!

Такава е съдбата на всяка несправедлива война и такъв край обикновено я последва.

ХИЖА НАД МОРСКИЯ БРЯГ

/ОЧЕРК/

I.

През тридесетте години сред потока на преводни книги се мярна книжка с неопределен жанр. Тя бе написана от Аксел Мунте, скандинавец, лекар, завършил в Париж. Бях юноша, книгата ме плени със своята романтика и, преди всичко, с мечтата на автора й да си построи кула на морския бряг край Сан Микеле, в която като Монтен да се усамоти в спомени и разсъждения за живота... Авторът купува мястото, където някога се е издигала вилата на император Тиберий и от руините й си построява кула, в която вече полусляп написва своята книга.

Аксел Мунте ми беше станал близък и поради това, че кореспондираше с брата на моята баба д-р Ив.Тюлев, с когото заедно бяха слушали лекциите на проф.Шарко в Париж. /Тази кореспонденция бомбардировките над София разпиляха/.

Сега, захитрял от годините, едва ли бих препрочел наивно-романтичните истории от «Сан Микеле», но мечтата да живея в кула на морския бряг не ме изостави. Половин век изтече, докато най-после и аз се сдобих с такава "кула". Всъщност, тя не е моя и не е кула, а е полуразрушена каменна вила, кацнала на високия бряг над малкия Каварненски залив, построена от някакъв професор, когато Южна Добруджа е била под румънско робство.

Мечтата ми да не бъда обезпокояван и отвисоко да гледам морето нивга не би се осъществила, ако не беше каварненският кмет инж.Атанасов, който, макар и млад, успя да разбере, какво е необходимо на един старец с пишуща машина, и то без да е чел «Сан Микеле»...

Вилата е с каменна тераса и шахта за събиране на дъждовна вода. /Така някога са разрешавали проблема за вода в сушавата Добруджа/. Слава богу, сега във вилата има водопровод с чешма и дори бойлер с душ в мазето й. Някогашните петролни лампи са заменени с електрически, черпейки енергията си от престарял, денонощно мъркащ електромер. Вилата е строена като крепост с половин-метрови дебели стени с широк дървен сачак, изгърбен под товара на тежките турски керемиди. Стаите са три, с хол-трапезария, в която се влиза от терасата, но обитаема е само моята — с прозореца към залива. Преди да се настаня в нея, тя е била населявана от семейство лисици, които кметът

изненада и застреля с ловната си пушка. От животните останаха милион бълхи, които един очилат човек от санепидстанцията унищожи с някакъв препарат.

Вилата е построена в една гънка на брега. Двадесетте метра над нея до платото са надупчени от пчелоядите, хомяците, поровете и други животинки, чиито фосфоресциращи очички блещукат през нощта. Под вилата пълзи към Морското казино джунгла от трънки, шипки и драки, обиталище на проскубани лисици и черни порове, които като дяволи нощем се появяват на терасата да ровят отпадъците в пластмасовото кошче. Под прозореца на стаята ми растат магнолии, дива слива във вид на чадър, и орех, който сякаш нарочно е изсъхнал, за да виждам през скелета му морето. Неговият възлест ствол и тъжни клони са същите, както графиките на Дюре в «*Ада*». Засега успешно браня от секачите умрелия старец, който вместо с листа всяка минута се окичва с какви ли не птици, долетели да си починат от безспирния лов на насекоми.

От гостите на изсъхналия орех най-красиви са циганските петлета с тънките си извити човки и корони от пера, по хубост ги следват пчелоядите — със сини, зелени и жълти пера, и оранжевите авлиги, които, когато са влюбени, свирят на флейти, а след като измътят пиленцата си врещят и съскат сякаш са разсърдени котки...

Масата ми е долепена до прозореца и при всяко вдигане на глава виждам морето и хоризонта му, по който пъплят фериботите между Варна и Иличовск. Каварненския залив е беден — освен крайбрежното пътническо корабче и няколко рибарски моторници, никой друг не пристава на скелето му от побити стари релси и дъбови греди, защото е плитък и няма кей. Античният вълнолом отдавна е изблизан от вълните и не е възстановяван от времето, когато нос Чиракман се е срутил и се е превърнал на отвесен бряг с огромна триъгълна рана, ронлива и бяла, като стари кости на неговите некрополи. Откъм морето Чиракман прилича на Гибралтарската скала, а от прозореца ми той е огромна пресечена пирамида, тук—там обрасла с горички от изроден бор и от единични бадемови дръвчета.

Върху платото на Чиракман някога са се издигали крепостните стени на византийски град, разрушени и закърпени от българите, да се защищават те на свой ред от други северни нашественици. Говори се,

че останките на сринатите от турците крепостни стени са на Карвуна, столицата на добруджанския феодал Добротица.

А според Страбон и Плиний, върху потъналия нос преди нашата ера се е издигал Бизоне — цъфтящ елински полис. Бизоне се е наричал и римският град, долу при залива, където сега се намират старите венециански складове, сандъчести, каменни, многократно преустроявани и все пак запазили своите фасади с малки прозорчета и тесни врати.

Наскоро средновековните калдъръмени улички бяха асфалтирани, пред моите нещастни очи, и пред всеки техен изход бе поставен ламаринен пътен знак, да не се сблъскват автомобилите на курортистите, когато отиват да купуват сафрид от рибната база до мостика...

В подножието на Чиракман стърчат бетонните житни силози, на които осакатеният нос се подпира като на патерици. От силозите води закрит елеватор до денонощно бръмчащата мелница. В нея работи моят приятел Пачко — машинен техник, рибар и "инспектор" на питейните заведения в района. А те са пет, плюс двете стари мелници, превърнати в дискотеки с японски видеомагнитофони.

От другата страна на залива е Зеления нос със залепените в подножието му рибарски бараки и яхтклуб, построен на три етажа с кръгли люкове вместо прозорци, с бетонни тераси вместо палуби — наподобяващ кораб, в който се помещава екипаж от приятели — Филана, Гошо Щириона, Ридо, Овчаров и унищожителят на попчетата Стоян Шпарца.

Освен финовете, пионерите, летящите холандци и двата скутера за теглене на водни ски, яхтклубът притежава десет-тонно катерче, служещо за разходка на по-важните гости на града. Поради недоверието към вълнолома, катерчето се паркира на миля и половина навътре в морето, а когато започнат зимните вълни се праща на почивка във Варна... Самоделната яхта «Норд» на самотния мореплавател д-р Васил Куртев пък се натоварва на камион и паркира в двора на собственика й. Яхтсмен е и приятелят ми Печо.

От яхтклуба започва плажа с чадърите и водните велосипеди, лете огласян от високоговорители, транзистори, детски писъци и спасителски свирки. През останалите сезони — тъжен и влажен, се посещава само от вечно гладните гларуси.

Фарчето на пристана има жълто око, което сънливо премигва в нощта на изпадналите в беда рибарски лодки.

Отдавна каварненци мечтаят за модерен пристан, но никога не се намират свободни средства за него и дано не се намерят, защото завинаги ще изчезнат старите венециански складове и с тях цялата романтика на залива, като по чудо останал незасегнат от поголовната модернизция на черноморския ни бряг.

Разбира се, Каварна трябва да върви напред, да се модернизира, но не и нейният бряг с долината между Чиракман, Зеления нос и Дяволския рид с гордата надгробна могила на неизвестен тракийски вожд. Нека още старите каменни сгради се пъхат в зеленината на смокините! Нека още рекичката да шава под тополите между дървените бунгала на къмпинга! Нека басейна с минерална вода се огражда от диви череши и бадеми, вместо от безлични сгради! (Нека граничният сержант Гошо наблюдава залива от своята каменна застава, а не от стъклен буркан!) Нека рибарския фолклор си остане такъв, какъвто е бил и при нашите деди! Нека всичко си остане такова, каквото е било, а ние-хората да се променим и повече да уважаваме миналото, за да не стане нужда да го възстановяваме, когато ни домъчнее за него...

Моят роден град, в стремежа си да стане модерна столица, завинаги затри стари ценности — улички и сгради, и превърна собствените си жители в чужденци, напъхани в многоетажни блокове, с улици задъхващи се от тежестта на леки коли, дишащи през квартални градинки с хилави дръвчета и стригана трева. Имам апартамент в един такъв кооперативен жилищен блок. Имам бездомна лека кола, телефон, цветен телевизор и електронна пералня, но съм щастлив, когато работя в празната каменна стая и когато спя на желязно войнишко легло при отворен прозорец към залива; и слушам благородния шум на морето и многогласата песен на вятъра.

Преди години един природолюбител бе надигнал глас:

«*Серенгети не бива да загине!*»

Разбира се, че дългите ръце на бракониерите трябваше да бъдат отрязани и африканските животни да бъдат спасени, а за европейските животинки, сякаш малко се мисли за опазването им. Горките нашенски

животни и птици! Хиляди организирани ловци и бракониери стрелят по тях, селскостопанската авиация ги изтравя, автомобилите ги мачкат по шосетата, тракторите им изорават жилищата, дървообработващите фабрики им унищожават гнездата. Родната степ им е превърната в орна земя, и затова, в десетината декара джунгла от бодливи растения и недостъпен бряг, са се събрали да съжителстват толкова много кротки животинки и хищници, толкова много и разнообразни птици.

„Не, не бива да унищожаваме лисиците! — каза ми председателят на тукашното апека. — За да запазим стотина фазани, развъдихме милион полски мишки, лалугери и хомяци, които нанасят огромна вреда на стопанството. Опитахме се да ги изтровим с препарати — измряха зайците, сърните и птиците. А лисиците, застрашени от унищожение на рода им, започнаха вместо пет—шест, да раждат по дванадесет лисичета... Но кожухарите не им харесват кожите — били слаби, некачествени...”

В една дупка на терасата живее стар смок. Когато напролет камъните се понапекат, събуждам го от зимното му вцепеняване с канче топло мляко. Познава ме и не се плаши от себеподобните ми — може би си мисли, че всички ще го почерпят с мляко и ги посреща навит като баница. А моите редки гости изпадат в ужас, като го видят, сякаш не е добродушен смок, а някакъв зъл змей. Благодаря му, че ме защищава от неканени гости и от нахалните мишки, които използваха едно негово отсъствие, за търсене на любима, нахлуха по тайни пътища в моята стая и ми изгризаха фортовете на обувките.

Смокът обича да се препича на залез слънце, но чуе ли гласът на бухала, който гнезди със своята другарка някъде из скалите над яхт-клуба, повдига глава, развива се и бавно запълзява към своята дупка. След малко слънцето се скрива зад Чиракман, фарчето на пристана започва да намига, и, докато курортистите се хранят, настава мъртва тишина, в която само отвреме-навреме протракват съчмите по метали-ческите мишени—карикатури на пътуващото стрелбище, настанило се във фургон до спирката на автобуса «Плажа—града».

Градът е на два километра от морето — горе на платото, и за него се отива по асфалтиран път, който минава през шпалир от кипариси

край стар кубелия хамам и каменна чешма с буйни чучури, заради които над тях се е зародило и селището. В града живеят много мои приятели.

Османлиите са преселили каварненци, от Чиракман на платото до чешмата, през XVIIв. Навярно са били днешните гагаузи, чиито предци са воините на Асеновци и Тертеровци, обединени по-късно под скиптъра на Добротица в тъй нареченото Карвунско княжество. Те още говорят на езика на прабългарите, печенегите и узите и българското им съзнание е по-силно от много българи, живеещи във вътрешността на страната. Те са, които са съдействали на казашките набези срещу Отоманската империя и активно са участвали в походите на княз Румянцев и Дибич Забалкански. За да избегнат отмъщението на поробителя, голяма част от тях са се изселили в Молдавия и Украйна, където и досега съществуват като отделна народност.

Освен гагаузите, в Каварна живеят и три вида преселници: от Беломорието — изгонени от турците и гърците; от Северна Добруджа — изгонени от румънците, и от вътрешността на страната — прогонени от глад и непосилното бреме по време на залеза на Отоманската империя. И така Добруджа, майката родителка на Първата българска държава, става кърмилница след векове и на осиротелите си деца, прогонени от своите домове поради политическите сметки на великите западни сили.

Неволята, гладът и първобитният страх за оцеляване са изтрили историческата памет на тукашното население и то сега, пробудено от многовековното невежество, с любопитство рови земята и открива останки от живота на своите прародители — траките, българите и славяните; от културата на елините, от величието на Рим и мистиката на Византия. Всяко лято археолозите разкриват пласт подир пласт наслойките на многовековната човешка дейност, оплодила и дала начало на националните култури на западните варварски племена, които сега ни се гордеят със своето материално развитие и се стремят да бъдат настойници и съдници на нас — наследниците на древните балкански народи. И забравят, че пряко или косвено са спомогнали да падне Велико Търново и Константинопол и да възцари петвековния мрак над Балканите; да си затварят пет века очите, за да могат азиатските варвари да превърнат на пепел и прах първокултурата на света, с която сега те се гордеят, изучават, възхваляват...

Но те забравят, че кръвта на вода не става. Малкото време на свобода им доказа, какво събудените от летаргичния сън българи могат и с какъв лъвски скок прескачат проспаната от тях история и етапи на човешкото развитие; и на какъв висш етап се установяват, за да стартират напред и бъдат отново начело на духовната и материална световна култура.

Говоря така злобно и разпалено не от демодиран национализъм /напарил съм се от него/, а защото съм живял доста дълго и съм имал очи да видя онова, което е било преди половин век и което е сега; имал съм родители, които са ме научили да отсявам истината от лъжата, да не изпадам в телешки възторг пред фалшивия блясък, с други думи да не се правя на "*френски великден*" — както казваше дядо ми, без да ми обяснява какво е френски великден, а сам да се досетя за него...

Аксел Мунте си изгради кула, за да си говори с дявола, когото отъждестви с император Тиберий, тъй като по време на неговото царуване е бил разпнат Исус. Затова непрекъснато го измъчва с въпроси, на които и самият дявол не може да отговори...

Като юноша и аз мечтаех моята кула да се издига върху руините на Капри, където епикуреецът Лукул е правил своите вакханалии и където в самота, получена след кървави жертви за докопване на императорската власт, мрачният Тиберий умира... По-късно, когато през есента на 1940 година пристигнах с военно—учебния платноход «Асен» на Каварненския пристан, за да "освобождавам" половината от нашата Добруджа, видях огромната триъгълна рана на Чиракман, червената надгробна могила на Дяволския рид и реших моята кула да пренеса от Капри на брега на Каварненския залив.

Тогава каварненци ни посрещнаха с бъклици нохан, с пуйки и вълнуващи членоразделни възгласи на тюркски и български. Селището се задушаваше от прах, невежество и беднота. Освен учителите, само един зememер имаше средно образование и простолюдието го наричаше "учения".

Човек трябва да има очи и памет, за да прецени верно и непредубедено. Моите очи са слаби да обхванат със своя поглед голямото, което се е извършило в България.

Кръвта на Добротица и Балик и векове да минат на вода не става.

Обичам всички, подквасени със силната народна мая и се моля, да не би охолството и внезапно придошлото им самочувствие на свободни хора, не ги разглези и погуби от мания за мнимо превъзходство.

На изсъхналия орех долетя авлига. Бе намерила огромна космата гъсеница, която постави на един клон и започна да я разкъсва с острия си шиповиден клюн. Примамена от плячката, долетя още една авлига. Двете красиви птици започнаха да дърпат всяка към себе си гъсеницата, като издаваха звуци на разярени котки.

Гъсеницата падна от дървото, но авлигите грозно настръхнали продължиха да се карат с котешки крясъци за нея.

А колко са красиви и как хубаво могат да пеят тези птици!

II.

Гледам от прозореца стария Чиракман, настръхнал от тракийски могили и средновековни крепости, ще ми се отново да се изкатеря по стръмната му пътека и не смея, защото искам да си запазя предишното самочувствие на подвижен и дисциплиниран "археолог"; защото Чиракман крие все още своите тайни, от които ме е страх, да не би да опровергаят моите догадки; защото побеснявам от яд при вида на нескопосано реставрираните му крепостни стени и затлачената му с бурени цитадела. Чиракман все още мълчи и чака достоен за него археолог, за да му разкаже своите многовековни патила, да му разкрие съкровищата от многоезични култури, чиито основен камък е поставил в околните пещери праисторическия човек; до оня, неотдавнашен човек, който си построи от камъните на Чиракман своите вили, складове и кочини...

Румънецът, който е построил вилата, където живея, изглежда е обичал историята, защото в нейната зидария откривам фрагменти от капители, от оброчни плочки с барелефи на нимфи и грубо скулптиран лъвски крак. Стар каварненец ми разказа, че след Крайовската спогодба този румънец изоставил мебелировката на вилата си и отнесъл с камиони антични статуи, каменни надписи, амфори и древни монети в своята родина. Години наред му ги събирали местни хора срещу шепа леи и бутилка фитяска...

На челото на Чиракман в бурени и тръни лежат основите на базиликата «Козма и Демян». В подножието му срещу пристана е погребан, под бетонните основи на нов житен склад, римски храм. От инцидентните проучвания, преди да бъде построен склада, са извадени находки, характерни за светилище на войнишкия бог Юпитер—Долихен. При разширяването на плажа багерът изрови мраморна императорска глава, обезобразена от вълните... В хранилището на музея лежат стотици древни каменни котви, метални щокове, керамични съдове и хиляди дръжки от амфори с печати на своите производители.

Брегът над плажа е осеян с изкуствено създадени пещери—складове; по стените им са издялани фигури и надписи. Фадромата и багерите разсякоха стотици антични гробове, за да прокарат път към новите почивни домове. Всяка крачка от бреговата ивица крие истори-

чески отломъци и затова археолозите са се разглезили и не им отделят нужното внимание. Те, както и иманярите, търсят златни съкровища...

Чиракман означава светилник. Дали на него нявга е светел фар или носи името си от древно светилище, още никой не може да каже. Археологът Асен Салкин изрови от склона му към морето затрупана елинистична сграда, построена от каменни квадри, и се захвана с друг обект. А сградата по своите размери и градеж не е случайна и дава основание да се предполага, че по този склон се намират и други такива сгради, затрупани от разместването на пластовете от катастрофалното земетресение, погубило Бизоне. Хвана се една нишка от елинистичната история и по необясним начин за мене се прекъсна...

Откриха се няколко пещери—складове с вкопани в подовете им питоси и никой не се зае да ги проучи и дори да разчете надписите по стените им, които постепенно изчезнаха. А от дупките в склона на Зеления нос си личи, че има още много неразкрити пещери. Те могат да ни разкажат, къде е било нявгашното пристанище и с какво са търгували древните. И не само тези интересни находки започваме да проучваме с ентусиазъм и бързо изоставяме, за да започнем и изоставим следващия обект.

А всеки един от тези обекти е достоен за докторска дисертация. Докторска дисертация, разбира се, за онзи, който сериозно се заеме да я защити... За съжаление, такива хора още не са се появили в този край затова засега само се рови и открива. Може би колегиалната етика не позволява един да рови, а друг научно да интерпретира изровеното, но тази професионална етика е вредна, тъй като не всеки прилежен копач може да бъде и добър историк.

От години наблюдавам работата на археолозите и нито веднъж не видях някой да дойде да ги проконтролира, какво вършат, или поне да ги посъветва какво да вършат. Докопа ли се някой за разкопки на обект този обект му става бащиния и никой не може да припари до него. И затова, когато някой археолог умре, преди да е публикувал резултатите от своята дейност, с него умира навеки и къс от историята. Наистина остават му полевите дневници, но тези дневници не са нищо друго освен обикновен опис на находките, а това е крайно недостатъчно за исторически изводи от друг човек.

И има нещо друго, което е "вроден" недостатък на нашите историци. Те излизат от университета без да познават не само древните езици, но даже повечето от тях не говорят и официалните за науката съвременни езици. А в една Полша, да кажем, студент по история не получава диплом, ако, освен собствения си език, не знае перфектно два мъртви и два съвременни езика. И са прави, защото никой голям учен не е допускал друг да му превежда историческите извори или чрез преводач да се информира за дейността на чуждестранните си колеги. Владеенето на древни и съвременни езици са помогнали на В.Златарски, П.Мутафчиев, Б.Филов, Ив.Дуйчев, В.Бешевлиев и някои други историци да бъдат уважавани учени не само у нас, но и в чужбина.

Веднъж проф.В. Бешевлиев[26] ми каза:

“Събрал съм материали, които още петдесет години да живея няма да мога да обработя, а вече възрастта ми напредна и затова помолих Академията да ми изпрати някой млад специалист, за да му ги предам. И представете си, изпратиха ми човек, който знае само пет езика! Е, как мога да се разбера с него?”

Само учен като Бешевлиев, който владее над тринадесет езика, може да се възмути така от неподготвеността на своя млад колега...

[26] Чл.кор.проф.Веселин Бешевлиев /1900-1992/

III.

Старите българи са се страхували от морето, прехранвали се от земята и затова селищата им са из нивите и ливадите далеч от морския бряг. Повечето от крайморските селища, с които се гордеем и описваме в туристическите проспекти, са били построени от траките и впоследствие разширени и укрепени от гръцките колонизатори през VII—V в. пр.н.е. Много от тях са кръстени и с тракийски имена — навярно на местни вождове. Такова е било и селището Бизоне на Чиракман, потънало в морето през втората половина на първи век пр.н.е. следствие катастрофално земетресение.

Чиракман е изграден от лабилни варови скали, проядени от пещери, които продължават да се къртят от челото му и да падат в морето. От подводните проучвания може да се извади заключение, че някога Чиракман е бил морски нос. Този двеста—триста метров нос е защищавал от северния и източен вятър пристана на тракийско—елинския Бизоне, докато пристанът на римския Бизоне, поради срутването на носа, е бил изместен на източната страна на Чиракман, където си е останал и до днес. Той е бил защитен само от късия Зелен нос и от вълнолом, чийто основи леководолазите сега откриват.

И все пак това са предположения, тъй като подводните проучвания се извършват отскоро, а и леководолазите още нямат необходимата подготовка да разграничават строеното от човешка ръка от естествения дънен релеф. А няма и подготвени хора, които да ги насочат точно къде и какво да търсят, затова те се задоволяват с диренето на керамични съдове и каменни котви.

Тъй наречената експедиция «Гетика» от няколко години се мъчи да възстанови древната история на добруджанската земя, а Центърът за подводни проучвания — нейната брегова ивица. Идеята за тази експедиция е на Александър Фол и тя се провежда под негово научно ръководство, но струва ми се само задочно, тъй като известният наш тракolог заема отговорен административен пост, който не му позволява да се отдаде изцяло на науката... Отклоняването в административна и дър-

жавна дейност е попречило на Петър Мутафчиев да се изяви напълно, а за Богдан Филов е било и пагубно.

Нашето общество трябва да пази учените, да им създава благоприятни материални условия за научно творчество, а не да използва авторитета им за администриране. Докато Петър Мутафчиев си губеше времето да уволнява и назначава учители, неговият румънски колега Йорга, в своето имение, ограден от секретари и помощници, успя да възстанови от извори и легенди историята на своя народ. Всеки образован човек може да бъде началник отдел, министър или регент, но не всеки може да бъде учен с вродени качества за научна дейност.

Подводните проучвания се извършват с помощта на кораба «Созопол» — сега «Звездица» — стара сто и петдесет тонна гемия, приспособена за водолазна дейност. Скъп ми е този кораб и винаги го чакам с нетърпение да се появи в залива.

Преди години негов капитан беше барба Яни — свързан от дете с морето; минал през рибарски лодки, гемии и каботажни съдове по нашето крайбрежие, за да плава из всички морета и океани като моряк, боцман и капитан. В неговата каюта на чашка шприц испанско вино /кой знае откъде го беше набарал!?/ барба Яни, тихичко, с прости думи, ми разказа много истини за живота на далечни народи и пристанища; за важни политически задачи възлагани на корабите, с които е плавал; за тежки морски и други изпитания, случили се при многобройните му рейсове... Той бе израсъл в морето, но мечтаеше за своята къщурка в лозето си край Варна, за своите внучета. (И него споходи "пенсионерското щастие" — дано дълго поживее, за да си почине от дългогодишния тежък морски труд.)

Сега капитан на кораба е известният наш ветроходец Стефан Методиев. Капитан е от далечното плаване, но един непредвиден инфаркт временно го изпратил на «Созопол». И с него станах приятел и от него научих много неща за морето и океана... Въобще не съм срещал нелюбезен моряк. Морските хора, непрекъснато подлагани на изпитания от капризите на вълните и вятъра, са по-дружелюбни и искрени — обичащи не само живота, за каквито ни ги представят някои автори, но, обичащи хората.

Сприятелил съм се с всички от кораба: с водолазите Краси, Васили Попето, Фори, Петьо, с механика и леководолазен инструктор Тошо, но на сърцето ми е най-много боцмана Чефи /Стефан/, с когото се познавам от времето на барба Яни. Чефи не е приказлив, но всичко може, което се отнася до кораба. Той е водолаз, боцман, щурман и корабен кок. Той е скромен и възпитан. Той е приятел, на когото можеш винаги да се довериш. Жалко, че не съм на неговите години /по-млад е от моя син/, с бутилки на гърба въздух заедно да се разхождаме из дълбините на морето, да търсим амфори, да стреляме с харпуни по морските лисици и акулите... И след това да пием водка и ядем от неговия специалитет — задушен зелен боб с чесън, и да сърбаме горещ рибен бульон, приготвен от варенето най-малко от пет вида риби с добавка на миди и краби.

Освен безбройните отломъци от древни керамични съдове, от дъното на Добруджанското крайбрежие водолазите измъкват най-различни по големина и форми каменни котви и котвени щокове. Специалистите доказват, че те са изработени от местна скална порода и по-древни са от тези на елините, и развенчават легендата за черноморската им хегемония. Траките са били мореплаватели, но са нямали кой да им описва подвизите и да ги хвали. Живеели са си хората — хапвали са си и са си попийвали, като нас, и като мнозина от нас не са били поклонници на духовен живот, а повече са се занимавали със своите животни, колесници и междуособни войни. Поне такива ги описват елинските летописци...

Експедиция «Гетика» си е поставила за цел да ги опровергае с факти, съхранени от земята и морето, и засега това успешно прави. Картинката, която западните историци ни рисуваха за траките, трябва вече да се прерисува с по-сложна композиция и с по-богати багри. Героите на Омир не разрушават друга, а тракийска култура, дошла от нашите земи. Жалко, че траките не са имали свой Пизистрат, който да се сети да събере и запише песните на тракийските омировци, а те са били забравени или откраднати, за да запълнят историческите и културни празнини на други народи.

Ножницата на историята се е вече много разтворила и вековете между нейните остриета не могат да се запълнят само с бедните извори

на елините, нито с някакви порутени остатъци, а и с логична мисъл и интелигентно научно въображение.

Археологът Ал.Александров е открил на дъното на залива, на триста метра от челото на Чиракман, добре оформени каменни квадри, някои с жлебове, други с фризове. От такива каменни квадри е построена засипаната с пръст по време на земетресението голяма таверна в полите на Чиракман над бившия морски залив. Крепостта на Бизоне е била горе върху гърба на Чиракман, а по неговите склонове са се издигали жилищните, занаятчийски и увеселителни сгради. Хилядите фрагменти от елинистична тракийска керамика, хилядите амфори с печати по дръжките и изобилието от други древни материали показват, че Бизоне е бил голям търговски център, интензивно живял с векове преди да бъде погубен от катастрофата. Летописците рядко го споменават, и то вече като мъртвец, но земята и морето пазят неговата история и тя трябва да бъде разкрита от археолозите, защото без нея мъчно ще навлязат в историята на по-късните векове.

Ех, как завиждам на моите приятели археолозите, че са млади, и как понякога ги съжалявам за тяхната недосетливост и инертност...

Дорисувал съм една въздушна снимка на Чиракман с онова, което е било и е погълнато от морето; представям си, че съм трак от племето на кробизите, владеело тукашния бряг, и тръгвам мислено из древния Бизоне. След като възстановя неговите стени, храмове и обществени постройки /те са едни и същи както в Атина и в Пергам/ започвам да обикалям тържището за роби, складовете на търговците, занаятчийските работилници и пристанищните таверни. Смесвам се с неговите жители, участвам в техните Дионисии, вдъхвам от жертвения дим, издигащ се от жертвеника на слънчевия бог Дерзала; придружавам някой виден гражданин към вечния му покой до неоткрития още от археолозите елинистичен некропол. Учудвам се на работниците, които копаят осемдесетметрови кладенци и поглеждам към пристана, където се полюшват пристигнали от далечни средиземноморски полиси кораби с палуби насипани с пясък, в който са забучени хитроумно стотици остродънни амфори с дървено масло и гъсто вино. Траките продават на чужденците жито, кожи, осолено месо, восък, сирене и роби, взети в плен отвъд Дунав или сред сражение със свои сънародници от друго племе...

Запознавам се с важни жреци и сановници, с многознайни моряци и търговци, с авантюристи и красиви девойки, които с глинени съдове върху раменете се спускат към изворите в долината за студена вода. Поглеждам към Добруджанската степ — няма я. Догдето ми стигат очите се е ширнала девствена гора тук—таме оплешивяла от огъня на овчарите и орачите...

И се изненадвам колко много и разнообразна риба и миди ми предлагат рибарите. И какви ли не диви животни и птици — ловците. А и орлите, кръжащи над крепостта, са повече от чайките. И, Зевсе мой, каква тишина! Само морските вълни я приятно нарушават и лирата на самотния певец, роден не за своя век...

И всичко живо дъвче, преживя и преглъща. И всички очи проблясват при вида на белия и жълтия метал. И всички, освен робите, пият из таверните и коментират последните състезания — конни и гребни. И всички се смятат за безсмъртни, защото са си измислили религия, която не ги принуждава да се плашат от смъртта. И се гордеят с това свое откритие, защото им дава възможност да се сродяват и очовечават своите богове...

Гърците разказват, а и надгробните могили потвърждават, че любимите жени на покойника били убивани и заравяни заедно с него. Учудваме се на тази "варварщина", а не се учудваме, ако някоя съвременна се нагълта с хинин, когато любимият й я остави...

Колко е тъжен Чиракман. Той още страда от своята незараснала рана. Скромните горски работници са се помъчили да го запазят от слънцето с гора, и горе—долу са успели, но преди години някакви ядачи на шиш кебапи забравили огнището си незагасено, метнали се на москвичите си и вятърът това и чакал — разпилял искрите и гората пламнала. След като я изгасили останала наполовина и океливялия Чиракман сега изглежда още по-стар и тъжен...

IV.

Дали Бизоне е слязъл от Чиракман след катастрофата, при залива не се знае, но той вече е там след покоряването на траките от Рим. От него навярно е потеглил за Мала Азия и неизвестният римски легионер, който го е отбелязъл върху кожения си щит. Този щит, с карта на черноморското крайбрежие, бе намерен в крепостта Дурас Европас на р.Ефрат.

За да пазят границите на обширната си империя римляните често са маневрирали с легионите си, а и опитът им е подсказвал, че един легион не бива да се задържа дълго време на едно и също място. Според мирновременната дислокация на римската войска, всеки легион си има седалище — въпреки, местността или крепостта да е носела името на легиона, често бойната част на легиона е била в движение и само подлежащите на пенсиониране ветерани или инвалиди са оставали на първоначалното място, вече като заселници. Тези заселници от различни народности, приели римско гражданство, често са свързвали бракове с жени от местното население и са създавали един безпорядък от различни религии и народностни обичаи, които едва през четвърти век новата християнска вяра можа да канонизира.

По време на римския Бизоне голямата фамилия от елински и тракийски богове е била оглавена от един войнишки бог — тъй наречения Юпитер Долихен, доведен от малоазиатските легиони, изпратени в Скития Минор /днешна Добруджа/ срещу нашествията на сармати, алани и по-късно готите. За хуните и другите монголоидни племена е още рано да се говори. Те мирно са пасели стадата си някъде из платата на Централна Азия.

Беглите археологични проучвания дават основание да се мисли, че под старите каменни складове при Каварненския пристан лежат основите на римския Бизоне с храм на споменатия вече Юпитер Долихен. При сондажи са намерени и ритуални предмети, характерни за култа към този войнишки бог. Най-характерен от тях е бронзовата вотивна ръка на Рея стиснала между палеца и показалеца си сфера, на която е кацнала капризната Фортуна. Върху дланта на Рея е изобразен ликът на

нейния син Юпитер — брадат, стискащ в едната си ръка мълния, а в другата — двойна секира. В тази скулптура не липсва орелът, наровете и други символи на власт, здраве, майчинство — въобще дарителят й е твърде много искал от своя бог.

Ние смятаме римляните като нашественици по нашите земи, които са властвали няколко века върху траките и са си отишли, без да отбелязваме демографските изменения, които са нанесли върху местното население и, мисля, че грешим.

Разбира се и румънците грешат, като се смятат за преки потомци на римляните, заради близостта на езика им към латинския — на филолозите е ясно как се е формирал румънският език, но техните историци, поради политически причини, игнорират славянския компонент във формирането на своята народност и играят предимно с римската карта, като впоследствие измъкват куманската, а напоследък и гетската...

Историците на нашите южни съседи гърците, пък действат по обратен път. Заради гръцкият език, който Източната римска приема за официален, поради верски и политически причини, смятат, че тази Източна римска империя, наречена в по-нови времена Византия, е била гръцка. А никъде в историческите извори не срещаме "византийците" да са се наричали гърци. Навсякъде те са се наричали ромеи — римляни.

Развитието на антропологията като наука категорично опровергава фалшивите версии на старите историци. Некрополите от различни исторически периоди ясно доказват демографските изменения, които настъпват по балканските земи, поради приливите и отливите на племената и народите, живеели по тях.

Безспорно един от основните компоненти при сформирането на българската народност са траките. Няма кът от нашата земя, на който те да не са оставили веществени доказателства за своето дълговековно съществуване. И смешно е да се предполага, че когато по нашите земи са дошли славяните и прабългарите, те са били вече изчезнали, като са оставили езикови следи само в топонимията. Траките не са изчезнали, тяхната кръв се е преляла в кръвта на покорилите ги славяни и прабългари и преди тях — в кръвта на властващите римляни, но тяхната кръв се е обезличила, защото траките са нямали писменост и подобно на

много, като тях безписмени народи, езикът им постепенно е бил изместен от завоеватели, които вече са имали писменост.

Тази угроза за обезличаване е съществувала и за славяните и прабългарите през Първото българско царство и благодарение на гениалната прозорливост на княз Борис е била преодоляна по великолепен начин.

Но за мен винаги е било интересно да разбера какво са "правили" траките по време на римското господство. Гръцките историци ги споменават тук—таме, но римските мълчат. Е, болшинството от гладиаторите по римските арени са били траки; траки дори са били и техни императори, но тези откъслечни сведения са недостатъчни да ни дадат ясна картина за живота на траките през този период.

И пак земята ни идва на помощ, да ни разкаже нещо повечко за тези наши прадеди, които гръцките летописци наричат "сиренеядци", "конеборци", "многоженци" и "невъздържани пияници"; за този народ, който бил "най-голям след индийския", но не желаел да създаде една стройна държавна организация, а се делял на множество племена, които враждували помежду си. Наистина няколко силни одриски вожда са се опитвали да покорят останалите племена и да създадат царство, но когато това царство е започнало да се намесва в тогавашната световна политика, по начин нелогичен за съвременното държавно мислене, се е разпаднало и върнало към предишното си племенно управление. Разбира се за това не можем да виним народа в "анархизъм", а трябва да търсим вината в самолюбието и подкупността на отделните му племенни вождове.

Пак според гърците, най-културни между траките били гетите — именно тези, които са живеели в Мизия, Малка Скития и отвъд Дунава. И те са се опитали да си създадат някакъв държавен ред, повече обединяващ, отколкото подчиняващ множеството племена в една гетска общност, която единствена дава по-сериозен отпор на римската експанзия. Според най-новите проучвания, столицата на тази гетска общност се е намирала при днешното с.Свещаре в Разградска област.

Слабата съпротива на тракийския народ срещу римския завоевател се дължи на робовладелческия строй, при който не може да се говори за патриотизъм в днешен смисъл. Омразата на роба към своя

господар е била по-силна от угрозата да попадне под чужда власт; напротив, надеждата за изменения на отношенията между новата власт и него са го принуждавали дори да съдейства на чуждия нашественик. Такива случаи на бездействие на народните маси срещу чужд нашественик не са единични в древността, а и в средновековието. Потиснатият и онеправданият винаги е чакал политическа промяна, въпреки че тази промяна в повечето случаи не е подобрявала положението му.

Разликата в материалното състояние на обикновения трак—земеделец, скотовъдец или занаятчия и неговите управници личи ясно от гробовете. Докато обикновеният смъртен е бил изпращан с някакво счупено глинено съдче, то племенният тракийски вожд е бил погребван тържествено и придружаван в отвъдния свят не само със своите пищни доспехи и съкровища, оръжие и колесници, но са избивали и слугите му, и жените му, за да му служат и след смъртта. А и народът е трябвало да трупа хиляди кубици пръст върху костите и съкровищата на своя вожд, за да не бъдат ограбени и поругани от бъдните поколения. С такива надгробни тракийски могили е пъпчива цялата ни земя. Повечето от тях са били ограбвани още в древността и би било цяло щастие за някой археолог да влезе пръв в непипната от друг могила.

Обаче, ако версията ми е правдоподобна, че народът е очаквал положението му да се облекчи при новата римска власт, се е излъгал. По времето на римското владичество надгробните могили на тракийските вождове стават още по-високи и още по-богати, като погребалните камери се превръщат в цели апартаменти с художествено изписани стени. И пак колесниците, слугите и любимите жени на вожда го придружават в отвъдния свят. А гробовете на обикновените хорица пак са бедни от погребални дарове и само някой грубо издялан камък е притискал костите им.

Изглежда Бизоне е гъмжал от знатни тракийци, защото в околностите му се издигат над сто надгробни могили. А гробовете на обикновените траки са безброй и всеки ден биват разкривани от строително-пътните машини на отдела по благоустрояване. Между такива невзрачни гробове и гробчета, оградени и покрити със злеобработени каменни плочи, минавам за вилата си по наскоро направения път. Те сега са убежище на лисици, порове и змии... Тези гробове са били навярно на

жени, деца и мъже с някакъв физически недостатък, останали непродадени на римляните от своите племенни вождове... И пещерите в склоновете на Зеления нос над античния пристан едва ли са били складове за храни, както някои историци предполагат, а са били депа за роби, които са чакали подходящо време и кораб, за да бъдат отведени било в мините, било в работилниците, чифлиците или арените на римляните.

Най-пищна е червената могила на Дяволския рид. Незнайният вожд, под която лежи, изглежда е обичал природата, затова е и заповядал да бъде погребан на края на платото, откъдето се вижда долината с двете рекички, полето и безкрайната шир на морето. А може би, обзет от фараоновска страст за увековечаване на името си, е искал неговата надгробна могила да се издига над самия Бизоне и всеки гражданин, войник или търговец да пита кой е погребан под нея.

Този незнаен тракийски вожд е бил много богат. Макар и сърцето на неговата гробница да е ограбено в древността, все пак преди по-малко от век в склоновете й са били намерени златни апликации, които са украсявали конските сбруи на колесницата му. Това съкровище, на което Шкорпил е успял да направи снимка, е било продадено и изчезнало в сейфовете на *Британ музей*.

Ако по-внимателно разгледаме находките от тракийски погребения можем да достигнем до извод, че знатните тракийци са спазвали традициите на своите деди и не са се романизирали лесно, докато обикновените хора — предимно занаятчии, воини и гладиатори, по-бързо са се приобщили към римските традиции и вяра, което личи от надписите на техните надгробни паметници. Това, разбира се, не може да се каже и за големите селски маси, които навярно, са спазвали своите обичаи по-дълго време, но техните бедни гробове, които тракторите откриват из нивите, нищо не ни говорят, тъй като над тях няма нито могили от пръст, нито надгробни стели с надписи.

Един бедняшки некропол бе неотдавна открит на стотина метра от вилата, в която живея, когато се изкопаваха основите на почивния дом на АПК. Антрополозите установиха, че всички погребани са страдали приживе от тежки ставни заболявания и деформиране на костите. Този некропол, от времето на римския Бизоне, ни разказва за тежките условия, в които са живеели неговите обикновенни граждани. Техните жени

са се радвали на медни пръстенчета и гердани от стъклени мъниста, докато в каменните саркофази на завоевателите се намират парчета от скъпа тъкан, и жените им са били погребвани със златни обеци и пръстени...

И все пак, колко малко знаем за живота на Бизоне в римския му период! И колко малко сме направили, за да разкрием тайните му, които земята край залива е съхранила и ние запечатваме с асфалт... А тези тайни са част от историята на нашата земя и Бизоне, с неговия пристан към далечния свят, е една от многото мелници, в които е била смляна културата на траките и омесена с римска мая. Такива мелници на местната култура са били Калиакра, Таук лиман, Яйлата, Тимум и други исторически местности в Каварненски район. И вътрешността, и крайбрежието на този малък район е така напоен с история, че си заслужава да му се обърне по-голямо внимание от истински специалисти, а не от самодейци и недостатъчно подготвени археолози, и бригадири, които идват на този бряг повече за неговите плажове и увеселителни заведения, отколкото от любов към неговата история.

Колкото и неприятни да са тези забележки, трябва да се кажат. Българските археолози трябва да се запалят от ентусиазъма на чужденеца Шкорпил и чак тогава ще имат успехи...

ДОБРОТИЦА

/Незавършено произведение или изгубен ръкопис/

Той беше архонт, деспот или княз на една част от Българското царство по времето на Иван—Александър и на неговите синове Иван Шишман и Срацимир. Бил е владетел на Малка Скития — земята включена между Черно море, делтата на Дунав до Силистра и линията от Силистра до Балчик. По-късно княжеството е било разширено на юг, като са били включени и важните крайбрежни крепости Варна, Козяк (при днешния Обзор) и Емона, при нос Емине.

Князът се е наричал Добротица и навярно е бил потомък на българо–куманския род Тертер, от които двама негови члена са царували в Търновград, преди тронът да бъде завзет от рода на Шишмановци. Според политическата и военна обстановка налагана от непрекъснатите конфликти между между България, Турция и Византия, в които са участвали и странични сили, княз Добротица е менял и своята столица. Затова едни от съвременните историци смятат, че тя е била Карвуна, други — Варна, трети — крепостта на нос Калиакра, а някои дори са на мнение, че тя се е намирала в древния кастел на височината южно от сегашното Кранево.

Местоположението на Карвуна също е спорно. Според Иречек, Карвуна се е намирала в Балчик, а доста от историците я намират на мъчно превзимаемата крайбрежна местност Чиракман, южно от гр.Каварна. На тази местност, която някога е била морски нос, се е намирал древният елино–тракийски полис Бизоне, който Плиний съобщава, че се е срутил в морето през първи век пр.н. ера, поради катастрофално земетресение. По-късно римляните създават пристанище с храм на Юпитер Долихен в подножието на Чиракман и го назовават също Бизоне. Изглежда това населено място е било важно, тъй като същото е отбелязано в Пефтингеровата карта на пътя от Дунав за Марцианопол. След разделянето на Римската империя на Източна и Западна, селището отново се качва на Чиракман и бива защитено срещу настъпващите от север варвари с крепост, която навярно аварите или славяните разрушават, както това са сторили и с много други крепости в Малка Скития.

Според мен, както вече споменах, Добротица е сменял столицата си, според пребиваването си в нея. Наистина тя е била за известно време във Варна, а може би и в Калиакра (по-вероятно при неговия син Иванко), но главната крепост на феодалното княжество, която Добротица е наследил от по-големия си брат Балик, несъмнено е била Карвуна. И тук вече се спори дали Карвуна е била на Чиракман, при днешния Балчик или е ранно–византийският кастел на височината при Кранево.

На платото до Балчик през последните години бе разкрита мощна римска крепост, разрушена от варварите навярно през четвърти или пети век. Навярно тя се е наричала Дионисополис, но не е спомената от Теофан в списъка на онези крепости, които е трябвало да се възстановят по времето на Юстиниян. И по разкопките си личи, че тя е престанала да съществува след пети век. А на баира до брега в близост до Балчик, където местните историци се стремят да докажат, че се е намирала Карвуна, на местността от няколко декара едва ли е имало градище, да не говорим за столица. Споменатият баир не е сериозно укрепен и, може би, там да са се намирали някои постройки на италиански търговци. Всъщност и името на тази местност — Джени баир, подсказва, че е била населена от генуезци.

Не можах да се запозная с кастела при Кранево, тъй като местността е военна зона и не се допускат цивилни лица. Обаче имах възможността три лета да работя на Чиракман при археологически разкопки и да се уверя, че на тази местност наистина е имало древен полис и византийска крепост, по-късно многократно разширявана и доукрепявана през Първото и Второто българско царство. При разкопките се откриха постройки с административно предназначение, обширен православен храм и хиляди съдове, стопански вещи и монети от времето на княз Добротица. От всичко намерено пролича, че по негово време в крепостта е кипял интензивен живот. Огромният некропол, в който бяха разкрити повече от шестстотин гроба, също подсказа, че селището е просъществувало и след падането му под турско робство. И едва през шестнадесети век населението му е било преселено на платото, където

сега се намира гр.Каварна, за да бъде Чиракман превърнат в турска крепост, пазеща брега от засилилите се казашки набези.

Объркването за местоположението на Карвуна идва и от италианските портулани, където доста от населените места по крайбрежието са наричани Карбона — навярно заради дървените въглища, където са се произвеждали, тъй като италианците са търгували с тях. Често се смесва и името Карбона с Карнава и това още повече обърква историците.

Иречек твърди, че братът на Добротица Балик е дал името си на Балчик. Обаче Балчик може да произлиза от „балък или батак", заради калното езеро в близост до него. Сякаш името Каварна е най-близко до Карвуна. Ако се добави след сричката Ка "р" се получава Карварна. Имаме етимологични основания да твърдим, че „кар" на санскритски означава преграда и оттам в някои народи, предимно от тюркската езикова общност, кар се приема за ограда, кошара, крепост. Може би тюркоезичното население, което в разглеждания период е доминирало в Малка Скития, да е нарекло селището на Чиракман Карварна — крепост Варна, за разлика от самия град Варна. Или пък кар е непозната за мен частица, която означава отвъд или на север от Варна? Обаче нито Карнава, нито Карбона, нито Кранея, нито дори най-близко фонетичното Каварна не отговарят на твърдото Карвуна и Карвунска хора (земя) от летописите. И на мен ми се струва, че град с името Карвуна не е съществувал. Карвуна или Карвунска хора навярно означава територията на някогашна Малка Скития, тъй като кар — крепост и вуна — на старобългарски — десет, звучи най-правдоподобно като Земя на десет крепости. И, ако по-подробно се запознаем с картата, на която фигурират градовете по време на варварските нашествия, ще се уверим, че все още са съществували десетина от крепостите, изброени в пътната карта на римляните в Малка Скития, макар и някои от тях вече да са си променили името. Така, според мен, Карвуна не е град, а територията на римската Малка Скития, владяна преди да падне под турско робство от българските боляри Балик, Добротица и Иванко.

Жалко, че проф.В.Златарски не е поживял по-дълго, за да сложи ред в българската история, по време на царуването на българо–куманските династии в Търново, Видин и особено за владетелите на Карвуна, за които сведенията са съвсем оскъдни. По това време Византийската империя е в агония и на летописците ѝ, от които винаги сме черпили сведения за нашата история, не им е идвало и на ум за Балик, Добротица и Иванко. Само Йоан Кантакузин споменава, че Ана Савойска, майка на малолетния император Йоан V Палеолог, е поискала помощ от българския архонт Балик срещу претендента за престола и той с удоволствие ѝ е изпратил 1000 войници под командата на братята си Тодор и Добротица.

По-късно, от откъслечни сведения разбираме, че Добротица е наследил брат си Балик, сключил е договор с венецианците, създал е флот и с него е участвал за сваляне на Комнините в Трапезунд и за възкачването на своя зет Михаил (по-малкия брат на Йоан V) на т.н. Трапезундска империя. Добротица си е имал доста неприятности и с рицарите на Амедей Савойски — братовчед на Йоан Палеолог, когато същият е отишъл да сключва уния с папата в Маджарско и на връщане е бил задържан във Видин от българския цар Иван—Александър.

Обаче след всеки конфликт между България и Византия, а също между Константинопол и Карвуна, Добротица е излизал с печалба и разширявал своите земи чрез умела дипломация, без народът му да е понасял жертви. При това, макар и самостоятелен владетел, той винаги е бил толерантен към царя в Търново и му е съдействал много от черноморските крепости да останат в български ръце.

Много малко е писано за Добротица. Нашите духовници, които са представлявали тогавашната интелигенция, не са били хроникьори на своето време, каквито са били съседите им, а са се вълнували само от религиозните си разпри, преписвали са евангелия и не са обръщали никакво внимание на светските личности. Заради тази своя религиозна отчужденост повечето от тях са останали безименни и скучни със своите жития на светци и мъченици за вярата. Това тяхно отчуждение от живота, наложено им от модния навремето исиахизъм, са ги направили

безполезни и безплодни за българската култура. Е, някой по-разумен навярно е оставили някои сведения за нашата история, но те не са били съхранени от простите попове, по време на турското робство; а хитрите гръцки духовници винаги се стремели да затрият всичко от историческата памет на българския народ...

Какъв е бил по народност Добротица? Сигурно коренът му е бил кумански, тъй като първият си син е кръстил Тертер. Обаче нито на Асеновци, които са се родеели с куманите, нито на Тертеревци и Шишмановци им е минавало през ума да се гордеят с куманския си произход. Отдавна сродени с българите и славяните, те с гордост са носили името българин и като царе, и като боляри, и като обикновени граждани са се борили и защищавали интересите на родната си България.

А какъв е бил народът на Карвунската хора? По онова време, сигурно не е гъмжал от славяни, както е било и по времето, когато в тази област трайно са се настанили Аспаруховите българи. Разкопките на техните селища показват, че те са били изоставени към осми век, навярно да оглавят формиращата се българославянска народност. Тези българи са доминирали чак до Симеон. А на старите им заселища в Малка Скития са се настанили, особено по време на византийското робство, други тюркоезични племена, като узите, печенегите и куманите, които при липсата на българска администрация, не им е било нужно да учат български език. От тези племена, впоследствие примесени с българославянския компонент, са се създали и тъй наречените гагаузи, които са запазили майчиния си език, но са придобили българско съзнание. Това тяхно приобщаване към българския народ е довело, както Иречек споменава, да се обиждат когато ги наричат гагаузи. И сходният им език с турския не им е попречило да бъдат отявлени врагове на своя османски поробител, което те многократно са доказвали през Екатерининските войни, когато са помагали всячески на руската войска, смятайки я, както целия български народ, за армия—освободителна; и заедно с българите от вътрешността са я последвали при оттеглянето й в Бесарабия,

Молдова и Украйна, за да не понесат гнева на турците, заради помощта им през войните.

Особено характерно е въстанието в Каварна през лятото на 1877 година, когато стотици българи и гагаузи биват избити от башибозука, заради желанието им час по-скоро да се освободят от вековния поробител. Никога, говорещото на турски гагаузко население не е имало етнически спорове с българите. Напротив — няма гагаузко семейство, което да не се е сродило с българи и днес да не говори български. Хиляди са гагаузите, паднали за свободата на своята родина и през войните, които България е водила през този век. Гагаузите са ония, които с оръжие са бранили своите селища и земи от румънците, когато Добруджа им е била дадена от Великите сили, като победителка.

Та, по всичко личи, че Добротица е бил княз на такова тюркоезично население, което е имало българско самочувствие за да отстоява с оръжие не само на византийската, но и на турската експанзия на Балканите. И трябва да се отчете, че синът на Добротица Иванко е станал васал на гърците, но се е държал достойно и не се е потурчил, както това са сторили много български феодали от вътрешността, за да запазят своите привилегии и власт над поробените си сънародници.

И накрая искам да изтъкна следният факт: много селища, градове и местности са кръщавани на хора. Прекръстени са и много села и градове на паши и бейове след падането ни под турското робство, но уникален е фактът, че земята на едно цяло княжество носи името на карвунския княз Добротица и до днес — земята на Добротица, поради фонетично удобство на турския език, прекръстена на Добруджа.

А народът да кръсти земята си на името на своя владетел не е случайно. Славата и и авторитетът на Добротица като държавник са били толкова големим, че дори турците не са се решили да затрият името му!

Именно за този княз написах тази книга.

Г Л А В А П Ъ Р В А

Зимата беше люта, Дунав замръзна и хиляди влашки вълци нахлуха в княжеството. Пролетта ненадейно настъпи, южнякът размрази ледовете и вълчите глутници останаха отсам реката, за да се размножават и нанасят вреда на добитъка и дивеча. Тези вълци бяха по–дребни от познатите, имаха светла козина, но бяха по–безстрашни и хищни от тукашните си събратя. Стари хора твърдяха, че преди много години пак такива "северняци" били нахлули през замразената река и глутниците им унищожили не само добитък и дивеч, но и хора. Селяните копаеха вълчи ями, подхвърляха месо с отрова, но вместо хищниците в ямите пропадаше добитък, а от месото се изтровиха само кучетата и лисиците. Не оставаше нищо друго освен да се организират ловни хайки, за да се избият скитащите вече по единично мъжкари, да се открият легловищата на вълчиците и се унищожат малките им, преди да са напуснали бърлогите. Но това трябваше да стане веднага, преди вълците да са си сменили сребристта си пухкава зимна премяна, за да могат кожите им да се продадат по–скъпо на венецианците. Вълците трябваше да платят с кожите си за причинените пакости и Добротица разгласи между населението, че ще ги закупува с нови монети на княжеството, чиято стойност ще бъде като тия на цар Иван–Александър. Тези монети с първата буква на Добротица коронясана с трите звезди на княжеско достойнство, бяха одобрени от Венеция, от Константиопол и Търново. Те бяха изчукани в специално откритата за тях монетарница в Карвуна, след като представители на трите държави се увериха с очите си, че хазната на Добротица разполага със сребърни запаси, необходими за реално покритие на монетите.

Миналото лято княжеският храненик Коста бе уловил млад скален орел, бе го поверил да бъде обучен от един татарин да ловува и на Коледа бе го подарил на своя господар. И сега Добротица гореше от нетърпение да ловува с мощната птица. И още на първия лов се увери, че стрелата и копието често не достигат целтта си, но това не се отнасяше за острите нокти и здравия клюн на ловната птица.

Щом князът навлезе в степта и махна каулката от главата на орела, той мигновенно излетя, издигна се на стотина метра и като стрела се втурна към един увраг, откъдето изскочи едър вълк. Ловната гледка беше изумителна: орелът заби нокти в врата на хищника и с резки удари на клюна по главата и очите го повали, като продължи да го шиба с крилата си, докато пристигна Добротица, за да го доумъртви с копието си. И докато ловците от княжеската дружината бяха унищожили три вълка, орелът сам беше открил и смъртно наранил пет вълка и две диви прасета.

Сборното място бе определено до една брястова горичка, където имаше грубо скована ловна хижа и малък кладенец. Под навеса на тази хижа бе уредена трапеза за ловците и накладен голям огън на която се въртеше сърна. Пажът на Добротица свали от конете кожите на вълците и ги закачи да съхнат по клоните на дърветата. Почти всички ловци бяха дошли и с любопитство разглеждаха главният герой на лова – скалният орел, който кацнал на един камък невъзмутим поглъщаше вътрешностите на сърната.

Добротица беше ловувал със соколи. Те лесно се справяха с гълъбите, пътпъдъците и яребиците, но борбата им със зайците не винаги беше успешна. Заякът беше по–хитър от вълка. Щом зърнеше сокола втурваше се в някой бодлив храст и не излизаше от него, докато птицата не й омръзнеше да кръжи над него. А когато нямаше храсти обръщаше се по гръб и започваше да рита със задните си крака, та на сокола му се отщяваше да се занимава повече с него.

«Защо вълкът не правеше като заекът, за да се освободи от ноктите на орела? – питаше се Добротица на ум и сам си отговаряше: – Сигурно, защото не иска да се покаже страхлив или пък знае, че не може да се пребори с царя на птиците? Сигурно е така, иначе ромеите не биха си избрали орел за герба си...»

Ловците извадиха мехчета с вино и започнаха да канят княза, за да го опита. Едно от мехчетата бе пълно с кумис. Щом усети миризмата му на Добротица се повдигна, но той отпи от него и благодари с усмивка на притежателя му, когато му го върна. Нямаше как. Старите навици в

много от неговите поданици не бяха още отмрели и той беше задължен да пие кумис от куманите и боза от славяните, за да не ги обиди.

И баща му, и покойните му братя пиеха само кумис и ръфаха с удоволствие осолено конско месо, но той – възпитаван от дете в Търново, а по–късно и в Цариград, беше свикнал на други ястия и напитки, които не биха вкусили неговите предци, освен майка му славянката. Дядо му Борил също като орелът гълташе само месо и не докосваше хляб, да не говорим за византийските сладкиши, които дори не можеше да гледа. А сега неговият внук си похапва пшеничени пити, яде кълцано месо, завито в лозови или лешникови листа, обича източните подправки, заслажда се с медени курабии и на празник винаги иска на трапезата му да има млинове със сирене и яйца. От семейството му само синът му Тертер се хранеше като предците си само с месо и, за да ядосва мащехата си – гъркинята Зоя, той винаги държеше на трапезата да има гърне с кумис, но баща му знаеше, че в таверните на пристана не се напива с кумис, а с вино. Докато Тертер си остана почти неграмотен, груб и невъзпитан, сестра му Кавара и брат му от гъркинята Иванко бяха ученолюбиви и смирени, както подобава на истински християни. Затова и двамата беше изпратил в Търново да изучат светото писание, а Иванко от две години учеше и в Цариград военно дело, тъй като баща му беше решил да завещае княжеството си на него, а не на първородния си син, който предпочиташе да беседва с коня си, околкото с хората...

След угощението князът изпрати ловците и сам потегли към близкия манастир, където игуменка бе първата му жена – Мария. Когато се раздели с нея, даде й възможност да се завърне в родното си Търново, но тя, дали от срам пред своите роднини или от мъка, предпочете да се подстриже за монахиня, а след като почина старата игуменка, беше избрана на нейно място. Заради Зоя князът избягваше да се среща с нея, но скрито разширяваше имотите на метоха, причисли към него две села, а и сега не случайно беше определил ловът да стане в близост до тези села, тъй като беше научил, че вълците през зимата бяха унищожили доста от техния добитък.

Мария беше племеница на цар Иван–Александър, но за разлика от него имаше твърд характер и прие развода с разбиране, тъй като той беше нужен за укрепване на Карвуна.

Зоя беше дъщеря на великия дук Апокавкт, дясна ръка на Ана Савойска, който чрез този брак от враг на българите беше се превърнал в техен поддръжник. С този брак Добротица постигна своите цели: сдоби се от Цариград с княжеска титла, получи Варна, крепостите Козяк, Емона и отдели църквата си от бездейната Търновска патриаршия, като самостоятелна екзархия към Цариградска патриаршия. С този акт той още по–твърдо узакони своята независимост от българския цар и спечели блгосклонността на византийския патриарх.

Князът беше разочарован от напълно отдадените на Бога търновски исихасти, които за разлика от исихастите в Цариград, си затваряха очите за светските дела и допуснаха в държавата да се напълни с какви ли не секти, отклоняващи народа от вековните му църковни традици, възраждайки непокорната на властта и на църквата богомилска и адамитска ерес.

И най–важната цел която постигна с този брак бе осъществяването на отколешната му мечта да си създаде собствен флот. Със завземането на Варна той създаде в устието на Тича корабостроителница и построи военни кораби с които успя да контролира хазайничещите доскоро из пристанищата му италиански кораби. С този флот той вече започна да търгува и да ограничава набезите на постоянно умножаващите се турски пирати.

Макар Мария да му беше първата и истинска любов, той я пожертва заради държавните интереси. Младата му съпруга преглътна мъката си с надеждата, че отвреме–навреме ще се вижда с княза, но много скоро се разбра, че шпионите на наложения от Цариград екзарх, непрекъснато ги дебнеха, за да ги уловят в нарушение на договорената политическа спогодба, скрепила брака му със Зоя – най–важната точка от която забраняваше на бившите съпрузи да се виждат.

Зоя беше хубава и умна жена, но от десет години някаква коварна болест я вдърви, прикова я към леглото и чак когато й бе измайсторена количка, започна да напуска стаята си. Тази болест сложи край на половия й живот и тя сама предложи на княза, който беше в разцвета на силите си, да се свързва тайно с бившата си съпруга, за да не прибягва към "незаконна любов с уличници". Добротица с благодарност прие това споразумение и след няколко дни отиде в метоха, за да съобщи на Мария радостната вест, но за голяма негова изненада, тя отказа да му бъде любовница. Тогава той й обеща да се разведе с гъркинята и да я върне в Цариград, но гордата Мария не само, че не се съгласи да се завърне при него, но го и упрекна за замислената му подла постъпка към болната, която Господ достатъчно строго наказал, за да я наказва и той с унижение.

За десет години метохът беше се превърнал в малка крепост с дебели каменни стени и яка порта. Ключарката зяпна от удивление щом разпозна княза и понечи да изтича и каже на игуменката, че е пристигнал, но той я възпря, тъй като разбра, че монахините бяха на вечерня и не искаше да ги обезпокои. Каза на ключарката да нахрани и напои коня му и тръгна да разгледа метоха. Порутените някога манастирски чардаци бяха подновени, към магерницата бяха пристроени складове за храни, стените на трапезарията бяха изписани наивно от местен самозван художник с *Тайната вечеря*. Исус и апостолите бяха насядали с подвити крака край кръгла паралия. Те се замезваха с лук и хляб и се черпеха с вино от болярски чаши. А в *Кана галилейска* пияните сватбари надигаха огромни менци с вино, което се стичаше на червени ручейчета по брадите и дрехите им. Обстановката повече подхождаше за монаси, отколкото за монахини, но по лавиците на стената, наред с паниците се виждаха и чаши за вино и князът си спомни, че бившата му жена обичаше да си попийва.

Два реда островръхи кипариси пазеха пресноваросаната черквица, зад която спотаени между лалета и перуники се белееха плочите на манастирското гробище. Там бе погребана майка му. Остра

болчица резна сърцето му при мисълта, че никога не намери време да й дойде на гроба.

Той прескочи ниската ограда и очите му светнаха от задоволство, когато на гроба на майка си видя да цъфтят много лалета, а и в нишата на каменния паметник да свети кандило. "Мария уважаваше майка ми, когато беше жива и продължава да я уважава и след нейната смърт" – помисли си князът, прекръсти се и се упъти към познатата му приемна на игуменката.

Навярно Мария бе известена за идването на княза, защото на масата бе поставена кана с вино, две чаши и съд със изсушени плодове и лешникови ядки. И тук по стените й непознатият художник беше си развихрил таланта, като бе изрисувал познати светици и между тях една русокоса хубавица с царствени пропендули на ушите и деспотска корона на главата. Художникът се беше подмазал на игуменката, но и тя не беше го упрекнала, че я слага между светиците, от което проличаваше суетната жилка на рода й да си рисуват ликовете не само по монетите, но и в евангелията.

Князът изпи чаша вино и тя бе достатъчна след ловния гуляй да му докара дрямката.

– Какво се е случило, та си дошъл да ме видиш? – стресна го познат глас.

Добротица разтърси глава и впери поглед във влязлата Мария. Беше понаедряла, но беше свежа и младееше за годините си.

– Очаквах да заваря скромна монашеска обител, а не болярска крепост...

– Нали съм болярка?

– Аз нямам толкова зърно и вино в складовете си.

– Екзархът и неговите епископи имат повече от нас, но ти не го виждаш, защото веднага го продават на италианците.

– Екзархът е скромен божи служител, който непрекъснато пости.

– Пости пред тебе, но когато дойде в метоха иска на масата му да има печено агне и старо вино. Този надут двуличник не е никакъв християнин...

– И все пак той се съгласи да увелича земята на твоя метох. Хората по другите манастири изпокъсани, измършавяли – не държат на земното, а при тебе...

– Дошъл си, за да ме упрекваш ли? Сигурно екзархът те е изпратил да ме накараш да му изплатя данъците, които вече трета година отказвам да му давам.

– Екзархът не може да ми нарежда, какво да върша. Бях на лов и дойдох да те видя. От Кавара разбрах, че си била болна.

– Бях. Сега съм здрава.

– Бяхме се споразумели да не се срещаш с децата.

– Не ги викам. Те ме навестяват.

– Представям си как Тертер ме хули пред тебе. А, може би, и заговор крои срещу мене и Иванко?

– Какъв заговор? И Тертер като тебе не вижда повече от носа си. Забрнила съм да го допускат в метоха.

– Какви са тези остри думи? Нищо не разбирам?

– Да, царете и князете трябва да разбират от лов, от кучета, коне и как да се правят тържествени угощения. А че народът гладувал и не искал вече да служи на княза – е божа работа.

– Още не можеш да ми простиш, че се ожених за Зоя и те изпратих в манастир.

– Напротив – благодарна съм. Ти постъпи по християнски – нито ме ослепи, нито ми отряза езика, както обикновено правят гръцките владетели, когато им омръзнат жените и решат да си доведат някоя по–младичка...

– Ако не бях се сродил с Цариград, бащините ми земи щяха да бъдат сега в ръцете на гърците. Тогава ме разбра, а сега ме упрекваш.

– Имах нещастието да те обичам...

– И аз те обичах, но просто политическите обстоятелства ми заповядаха да се разделим. Същите обстоятелства принудиха и Зоя да се омъжи за мене. Тя бе годена за по–млад от мене мъж – човек достоен и от стар род. Когато е доведох тука, половин година не ми даде да се докосна до нея. Накрая я изнасилих, за да забременее, защото не е

редно владетелката да бъде ялова... Заради проклетата власт Господ наказа всинца ни: ти в метох; след раждането на Иванко Зоя се скова, болярите ми си въртят опашката на онзи, който им подхвърля по–голям кокал и на мене е останала грижата да пазя границите на княжеството.

– Наздраве, княже! – напълни чашите Мария. – Първа ще отпия от виното, за да се увериш, че е чисто.

– От теб не се страхувам... Защо се скара със сина ни?

– Нарече ме еретичка, загдето съм раздала манастирската земя на клириците и съм ги направила свободни хора. И чудото стана. Докато при толкова много ниви, поля и гори монахините гладуваха, сега манастирските складове са пълни с храна и оборите с добитък. Всичко е мое и тяхно.

– Как твое и тяхно?

– Вместо да се лъжем заимно, реших сметките да ни са чисти.

– Те да работят, а вие да се молите за тяхното здраве – изсмя се князът.

– Моите монахини се молят, но и работят: предат, шият, плетат. На есен ела на панаира в Калицерка и ще видиш как венецианците купуват нашите ръкоделия. От две години си имам грънчарница и ковачница. Продаваме паници, гърнета, стомни. Вече майсторим сърпове, коси и няколко вида ножове... На Бог е по–угодно хората да работят, отколкото да просят. Върнах на хората вярата им – ела в неделя и ще видиш как черквата ни се пълни с моми и ергени. Еретик не смее да припари в моите земи, защото хората ще го убият с камъни...

– Никой не ме е осведомил за това, което вършиш.

– Защото никой няма сметка да те осведомява. И Тертер и твоите боляри искат да владеят и земята, и душите на хората. А земята е едно, а хорската душа – съвсем друго. И тя като царете и болярите иска да владее нещо на този свят, а не да бъде цял живот безимотен. Дадеш ли му парче пуста земя той за година две в райска градина ще я превърне. Дадеш ли му чифт волове – след две години дворът му ще се напълни с различен добитък. Държавната земя е чужда за народа – обработва я

през пръсти. А за собствената милее и за нея е готов да умре... Народът казва – нека да имам мънчко, но да си е мое, а общото вълци го яли...

– И за какъв срок си раздала манастирската земя на клириците?

– За вечни времена, Доброта. Нека хората бъдат сигурни, че синовете и внуците им ще я наследяват. Иван–Александър раздава земя на манастирите, без да назове истинските й стопани. Ако я раздадеше на селяните и ги задължеше да плащат известен данък на манастирите и стопаните, и монасите щяха да бъдат доволни. А и царството му щеше да се заздрави. Тактиката на гърците е да дават маслинка за толумче, а ако на българите дадеш толумче за маслинка, от тези маслинки ще се напълни хазната...

.....

МОИТЕ КНИГИ[27]

«НЕОБИКНОВЕНА ЕКСКУРЗИЯ» [28]

В края на 60-те години посетих Каварненския залив, с мотоциклет ИЖ[29]. Бях тръгнал от Дунав по традиционния път на варварите към Цариград и като тях се препитавах от лов и грабеж — с харпун убивах кефали и крадех пъпеши из бостаните...

Професор Веселин Бешевлиев ме беше запалил да напиша книга за хан Тервел. Тогава още не се говореше за хиляда и триста годишнината и хановете не бяха на почит в издателствата; и за да мине Тервел през редактора, му прикачих съвременна историйка с главен герой — млад тенисист. (Издателството бе профилирано за спортна литература).

Каварненския залив бе пуст. Още ги нямаше бетонните силози и мелницата мълчеше. Кой знае защо, на дървения пристан бе вързано едно магаре, което с любопитство наблюдаваше отразената си във водата голяма глава...

Две гагаузчета — момче и момиче, по на петнадесет години, по бански седяха на края на мостика и ловяха попчета. Сутиенчето на момичето беше почти празно и скриваше гърди колкото яйца, но над тях бяха изтатуирани с големи букви две срички: «*ЛЮ БО*».

Бях слушал за прословутата гагаузка ревност и нагледно се уверих в нея. С тази татуировка, момичето трудно щеше да си намери друг приятел с име Любо...

Изглежда книгата за прабългарския хан и за съвременния тенисист се хареса, защото след излизането й случайно научих, че няколко млади семейства кръстили синовете си Тервел.

---

[27] Със съкращения от „КОЗИРОГ - Преживелици, премислици, приумици", Том 1(1) от наст.издание
[28] Издателство "Медицина и физкултура", София, 1969г., Том 24 от наст.издание
[29] Тогава разпространена марка руски мототциклети

Но на Кеворк Кеворкян тя не допадна и написа отрицателна критика за нея. По-късно, в сливенска среда, отчел «грешката» си, като разбрал че моята жена му е съгражданка.

Прощавам му. Тогава Кеворкян беше начинаещ критик. Пък и за такава статия се плащаха 80 лева, не малко пари за онова време.

С критиката никога не сме се разбирали, освен в случай, когато тя ме е бъркала с друг — с известния на времето Дино Кьосев...

Независимо от важната роля, която играе критиката, аз съм си я представял като злобно кученце, насъсквано срещу някой неприятен човек от своя господар. Или, като малък хищник, който дебне от дупката си да се появи беззащитна плячка.

Разбира се, има и критици лъвове, но тяхната съдба не е ùа друга от съдбата на лъвовете в зоологическата градина...

«ОТКРАДВАНЕТО НА ДИОНИС» [30]

От Каварна ми възложиха да напиша роман със сюжет от миналото на техния край. За да сключа договор, трябваше да взема разрешение от Съюза на българските писатели. Мъчна работа, тъй като не бях член на този съюз.

Явих се при главния секретар на СБП Слав Хр.Караславов, който ме изслуша внимателно и нареди да ми бъде издадено разрешение за контрактация. (*Бях чул, че поетът е строг, принципен и не без страх за отказ се явих при него. Твърде малко се познавахме и аз винаги ще му остана благодарен, че не ме обиди...*).

Разрешението за контрактация е едната страна на въпроса — то ми осигуряваше скромно месечно възнаграждение за две години, но другата страна — отпечатването на книгата, бе твърде проблематично, а аз бях се задължил да върна отпуснатите ми средства, ако книгата не излезе.

---

[30] *"Откраднато на Дионис" - Медицина и физкултура, София, 1977г.; т.19 от настоящото издание*

Не желаех да ощетявам временния си «работодател», заради евентуален «творчески неуспех». Поех този риск, защото имах запланувана книга в издателство «Медицина и физкултура» на спортна тема — ветроходство. И, за да бъде агнето цяло и вълкът сит, отново прибегнах към старата хитрост — историческа линия и съвременна, като главният герой този път да бъде ветроходец. Ветроходецът трябваше да «прекара» историческата линия през специализираното за спортна литература издателство, с директор Бенжамен Ханнѐ.

Предстоеше ми да създам сложна композиция, в която мирно да съжителстват историческите факти и личности, със съвременни герои и ветроходни термини. След като измислих композицията, започнах да се подготвям за капитан на спортна яхта и по цял ден киснех в Каварненския яхтклуб, за да усвоя непознатия ми досега спорт.

Същевременно, «зобех» всичко писано за миналото на Каварна в Градския исторически музей и се мъчех да доловя истината от огромната локално-патриотична информация, с която ме заливаше директорът на музея, краеведът Иван Рафаилов. Всъщност, този ентусиаст ме запали да се заема с написването на книгата.

Като бивш спортист, лесно се справих с «темата ветроходство», но противоречиви сведения за историята на Каварна — в древните извори и съвременни статии — ме смущаваха и аз, въпреки че пишех четиво, където можех нашироко да си служа с художествена измислица, реших да поработя в археологическата експедиция на обекта «Чиракман», организирана от Историческия институт към БАН под ръководството на н.с.Васил Василев. Наближаваше хиляда и триста годишнината от създаването на Българската държава и археолозите бързаха да изяснят спорния въпрос, дали на местността Чиракман се е намирала Карвуна — столнината на княз Добротица.

Две лета всяка сутрин в шест часа изкачвах стръмната пътека на осемдесетметровия Чиракман и с помощта на бригадири-ученици съвестно ровех и документирах, откритите материали в определения ми сектор. Беше ни наредено да «копаем» само Първото и Второто българ-

ско царство и да не «закачаме» дълбочините, в които лежи Византия, Рим и тракийско—елинския Бизоне.

През деня, брулен от морския вятър, изсушаван от жаркото слънце, хапан от милиардите калинки, с разлютени от праха на пресяваната пръст очи, аз се мъчех да си представя човека, живял и творил при тези неизгодни условия през вековете — нападан и убиван от суша и море, помитан от епидемии, страдал от господарски гнет и ставни заболявания — за да изгражда човешката история и съхрани рода си до днес.

Антрополозите на експедицията, Петър Боев и д-р Слави Чолаков, по костите на умрелите, възстановяваха нерадостната картина на времето, през което тези хора рядко са достигали до четиридесетгодишна възраст; от близо хиляда мъртвци в късно-средновековния некропол на Чиракман, само един мъж е достигнал до възраст 60 години!

След като приключих своята археологическа дейност разбрах, че никак не е лесно да се възкресява нашето Средновековие от изгорели паянтови сгради, от ръждясали примитивни сечива, от натрошена керамика и гробове, в които, вместо богатите погребални тракийски и елински дарове, се намират кремъчета и черупки от яйца — суеверни мерки за предпазване на мъртвеца от вампирясване.

И все пак земята ми разказа много повече от историческите книги. Малкото, което бе съхранила от древността, бе достатъчно за вече «подкованото» ми с исторически сведения въображение да се добере до някои истини, убегнали от перото на древните летописци.

В романа моите герои се прераждаха. Те бяха траки, елини, римляни, византийци, прабългари, славяни — те загиваха при срутването на Бизоне, лягаха под надгробни могили; като елини и римляни издигаха крепости и като славяни и аспарухови българи ги разрушаваха; строеха кораби, за да нападнат генуезците и Трапезунд; вдигаха въстание против турците; покоряваха морето с аргонавтите, състезаваха се с лодки, триери, фрегати и спортни яхти; любеха се и се мразеха. И всеки един от тях изтъкаваше по една ивица от пътеката, по която минаваше историята на Добруджанската земя.

Историческата линия бе доста поотрязана от редактора (трябваше да се вмести в определените й кòли). Примирих се с тази «варварщина», но нова беда ме сполетя. Излизането на книгата се «закучи», поради междуособни борби в издателството, които доведоха до отнемане правото му да издава художествена литература. Беше сложен кръст на търсената от читателя поредица на художествени книги със спортна тематика «Стадион».

Да е жив и здрав критикът Васил Маринов, с когото не се познавах, но като арбитър с решаващ глас благослови романа и той бе отпечатан.

Изпълних задължението си към моя «инвеститор» и си отдъхнах!

Димо Кисьов

„Нови сведения за Каварненските събития”,

Научна сесия в гр.Каварна, 1977г.

ГРАДСКИ КОМИТЕТ НА БКП — КАВАРНА
ГРАДСКИ НАРОДЕН СЪВЕТ — КАВАРНА
ИНСТИТУТ ПО ИСТОРИЯ ПРИ БАН — СОФИЯ

НАУЧНА СЕСИЯ

Посветена на 100-годишнината от Каварненското въстание — 1877 година

гр. Каварна
2 ноември 1977 год.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

стр.

1. Приветствено слово – инж. Атанас М. Атанасов – председател на ИК на ГНС 1

2. Встъпително слово – проф. Николай Генчев 2

3. Предпоставки на Руско-турската освободителна война – ст.н.с. Константин Косев 3

4. Някои проблеми при дипломатическата подготовка на Руско-турската война – доц. Андрей Пантев . . . 10

5. Руско-турската освободителна война 1877-1878 г. и освобождението на Добруджа – ст.н.с. Цонко Генов. 16

6. Участието на българите в Руско-турската война – н.с. Стефан Дойнов 23

7. Каварненското въстание през 1877 година – ст.н.с. Велко Тонев. 28

8. Каварненските събития от 1877 година, отразени в историческата поема "Черкезките клането в градеца Каварна и околните му села" от Д.К.Крахт-оглу и нейното значение като автентичен извор – ст.н.с. Христо Кодов 41

9. Нови сведения за Каварненските събития – Димо Киселов. 44

10. Обобщение – проф. Николай Генчев 48

На 2 ноември 1977 година в гр. Каварна се проведе съвместна научна сесия на Градския нарсден съвет с Градския комитет на БКП гр. Каварна и Института по история към БАН - София, посветена на 100-годишнината на Каварненското въстание 1877 година.

Сесията се проведе в салона на Народно читалище "Съгласие" и бе ръководена от председателя на Изпълнителния комитет на Градския народен съвет - инж. Атанас Маринов Атанасов и проф. Николай Генчев - декан на Историческия факултет при СДУ "Климент Охридски" гр. София.

"

" "

ПРИВЕТСТВЕНО СЛОВО на инж. АТАНАС МАРИНОВ АТАНАСОВ - председател на Градския народен съвет гр. Каварна:

Уважаеми гости!

Граждани и гражданки на гр. Каварна!

През тези дни Каварна живее под знака на знаменателно събитие - 100-годишнината от героичната защита на града през 1877 година. Събитие, което съвпада и с друга славна годишнина - 60-годишнината от ВОСР.

По този повод е организирана и се провежда настоящата тържествена научна сесия на Градския народен съвет гр. Каварна, съвместно с ГК на БКП и Института по история към Българската академия на науките - София.

Приятно ми е да съобщя, че в работата на нашата сесия ще вземат участие др. Теменуга Янкова - първи зам.председател на ИК на ОНС и др. Живко Желев - завеждащ отдел "Агитация и пропаганда" при Окръжния комитет на БКП.

В продължение на няколко месеца с участието на научните работници, които присъствуват тук, бяха подготвени материалите по дневния ред на сесията.

Проф. НИКОЛАЙ ГЕНЧЕВ:

Благодаря на колегата Кодов за много интересното съобщение. Нашата сесия отива вече към края си. Аз се надявам, че жителите на Каварна, поне по-голямата част, поне интелигентната част, която е твърде голяма в този град, са прочели романа "Откраднато на Диснис". Сега ще ви предоставим възможност да се срещнете лично и с неговия автор, българския писател ДИМО КИСЬОВ, който ще представи в своето съобщение

НОВИ СВЕДЕНИЯ ЗА КАВАРНЕНСКИТЕ СЪБИТИЯ

Съвсем накратко ще ви осведомя за новите сведения, които сме събрали до сега за Каварненското въстание. Както вече стана ясно от изнесените доклади, съвременниците му са писали твърде малко за него. Основен извор за събитието си остава книгата на варненския учител Георги Димитров "Страданията на българите и освобождението на България през 1877 - 1878 година" том II-ри, издаден в София през 1899 година. Но съдебното правило: един свидетел не е свидетел, важи за историята, затова бяха необходими и други документи, които да потвърдят казаното от Димитров, та тогава то да стане научна истина. През последните години такива документи, макар и малко, се откриха и те не противоречат, а потвърждават основа, което Димитров ни разказва за Каварненското въстание. За някои от тези документи е писано, като докладът на чешкия кореспондент в някои вестници, като документи от руския военен архив, те са публикувани и няма да се спирам на тях. Ще ви информирам само за най-новите сведения, които не са познати. Досега градският музей притежаваше ръкописно копие от епопеята на Д.К.Крахтоглу, за която вече се говори от др. Кодов. Но все пак това копие не бе мерсдавен документ. Имаше съмнение, че епопеята не е публикувана. След дългогодишни и безплодни усилия едва това лято можахме да се добием с копие на ксерокс на оригинала, благодарение на господин Роберт Трамболит от Атина, чиято майка е българка. Оригиналът се

съхранява в Атинската национална библиотека под сигнатура НФ-701Н, издаден във формат 21/15 см., съдържа 45 страници и 1100 стиха и 25 пояснения, които в преписа липсваха, имаше само три. Тези обяснения, предадени не в художествена форма, могат да се вземат за исторически факти. Те не само не противоречат на писането от Георги Димитров, а още веднъж потвърждават неговата добросъвестност при събиране на сведенията за въстанието. Особено важна е забележката на страница 17-та от епопеята, в която се изброяват организаторите на съпротивата. Техните имена са същите, както при Георги Димитров: Андрей Василев-Амира, Константин Панайотов, Димитър Керанов, терзи Димитър и Димитър Папазов, абаджи Петър и т.н. В обясненията се изброяват и околните села, пострадали от черкезите, дава се броя на жертвите и пр. Жалко, че за автора на епопеята - Д.К.Крахтоглу, не знаем нещо особено освен сведението, че той е бил учител във Варна по гръцки език, идвал е в Каварненското училище също да преподава гръцки и е бил близък на семейството на Амира.

Тази епопея, написана от съвременник на събитието, е не само художествено произведение, описващо и героичния подвиг на каварненци и на техния предводител Амира, а с достоверността на фактите си може да бъде използувана и като исторически документ, който тепърва ще бъде проучван и оценяван от историците. Напоследък др. Велко Тонев откри и важни документи, които до голяма степен потвърждават и в някои отношения дават по-голяма ясност на разказа на Георги Димитров за каварненската самозащита. Поради липса на време само ще изброя тези документи, като съобщения. Първото е докладът на Адолф Тедевски, вицеконсул на Австрия във Варна, до генералния консул на Австрия Оскар фон Монтлонг; второто са извадките от протокола на коменданта на английския кораб "Рапид", който разяснява обстоятелствата, предшествуващи черкезките нападения над Каварна и последствията от тях; третото - доклад на К.Олива, чиновник в Австроунгарското генерално консулство до генералния консул във връзка с посещението му в болницата и разпита на ранени каварненци,

които дават подробности по събитията; четвъртото - доклад на генералния консул на Австрия във Варна до граф Андраши - външния министър на Австро-Унгария, в който се дават сведения за съдбата на каварненските жители след погрома, настаняването им във Варна и грижите на египетския паша, принц Хасан, за тях; петото - една дописка в старочешкия вестник "Политика" за турските жестокости в гр. Каварна и протеста на английското посолство до Портата, че турското население е изклало всичките християни в Каварна и околността.

Не можах добре да проуча тези документи и да ги интерпретирам, тъй като вчера ги получих от др. Велко Тонев. Документите са ценно градиво за събитията в Каварна, което ще помогне за изясняването на тяхната същност, място и значение в освободителната борба на българския народ.

От някои турски архиви за данъчното облагане на каварненци преди освобождението, а също и от сведение за преброяването на населението през 1876 година и от някои други документи, между които и сведенията на Крахтоглу за населението на Каварна, можа да се установи етническия състав на града, броя на жителите му, тяхното вероизповедание, помъкът, броя на къщите, тяхното разположение по махали, обществените и верските учреждения. Тези данни твърде много изясниха обстановката, в която са се развили събитията. След като се уточни разположението на махалите мохамеданска и варошка - християнска, които се деляла на два главни раздела: старата - коренящата и новата - преселническата, можаха да се установят и позициите, изградени от каварненските защитници, а също изходните позиции и посоките за нападение от черкезите. Потвърди се численността на нападателите, около 2000, техния състав - редовна черкезка войска и разнороден башибозук, тяхното въоръжение и пр. Черкезите са били полуредовна войска, обаче са били въоръжени с модерно за времето си оръжие.

Благодарение на Хр. Патроклев и Е. Константинова можа да се състави родословно дърво на Андрей Василев - Амира, започващо от дядото на Амира - Димитър, който от вре-

мето твърдял, че неговият род е живял в Каварна отпреди повече от 200 години. Това сведение Хр. Патроклев е получил лично от своя дядо Амира. От споменатите потомци на Андрей Василев се получиха и някои сведения, които не са във връзка с въстанието, но са интересни за историята на града. Така братовият син на дядото на Амира, който като дете е бил отвлечен и става еничар, след като узнава че е българин от Каварна пристига в родния си град, събира всички известни със золумлуците си турци в конака, избива ги и забягва в Киев, където отново приема християнската си вяра и се подстригва за монах.

Хр. Патроклев бе любезен да ни предаде една неизвестна снимка на своя дядо, а също и да спише някои негови белези, които не могат да проличат от снимките; научаваме се, че Амира бил висок, със светло сини очи и до дълбока старост е проличавала неговата физическа сила и твърда воля. Бете ни предаден и некролога за Амира. В него е отбелязано, че Андрей Василев е роден през 1831 година и починал през април 1934 година, т.е. на 103 години. Преди да се сдобием с този документ имаше противоречия за възрастта. Крахтолу съобщава, че по време на въстанието Андрей Василев е бил на 30 години, а Георги Димитров твърди, че е бил на 35 години. В действителност се установи, че Амира тогава е бил на 46 години, възраст, в която нещата се преценяват по-зрялс и действията се извършват целенасочено и със съответната отговорност. И наистина само авторитетът на един зрял човек е могъл да убеди както младежите, така и възрастните да пристъпят към едно такова дело, каквото е въстанието. Известно е, че с изключение на двама-трима каварненски чорбаджии, заминали с оттеглилото се от града мохамеданско население, всички каварненци - от невръстното дете до безпомощния старец - вдигнали глава срещу вековния поробител, за да бранят и геройски да умрат за свободата на своя град и Родина.

Уважаеми граждани на Каварна,

Използувам случая да отправя един апел към вас. Известно ви е, че по инициатива на Градския комитет на БКП, на Градския народен съвет гр. Каварна, колектив от историци пишат историята на вашия град. От името на тях и от свое име

отправям молба към всеки, който съхранява в дома си наследени или намерени материали, като монети, предмети, снимки, документи, писма, спомени, свързани с историята на Каварна, с нейното възраждане, въстание, антифашистката борба, с нейния политически и духовен живот, да бъдат известени. Материалите и написаните на ръка или на пишеща машина сведения, спомени и пр. да бъдат предадени в Градския исторически музей на др. Асен Салкин. Ако някои от материалите и снимките представляват семейна ценност, то те ще бъдат заснети и върнати на притежателите им, или пък по споразумение ще бъдат заплатени. Молим в този смисъл и в. "Факел" да направи съобщение, като се поясни, че това се отнася за населението от района на Каварна. Отново подчертавам, че сега се пише историята на Каварна и патристичен дълг е на всеки каварненец да съдействува за изясняването ѝ, та утре, когато бъде отпечатана, да бъде възможно най-пълен документ за славното минало на вашия град, с който и вие, и вашето поколение ще се гордеете.

Проф. НИКОЛАЙ ГЕНЧЕВ:

Благодаря на др. Кисьов за краткото и много интересно съобщение. С това програмата на научната сесия се изчерпва. В програмата е записано, че аз трябва да направя обобщение на изнесените материали и това е много лесно, тъй като да се направи обобщение на материали, които са много хубави, много добре направени, много добре изпипани, е много лесно. Общо взето този, който прави обобщение е улеснен, ако преждеговорящите са умни и са говорили интересно, той от всеки ще вземе по нещо и може даже той да излезе по-умен. Очевидно, голямо и сериозно обобщение не е необходимо, тъй като много неща се казаха. Те се казаха в достатъчно изискана и добра форма, те предложиха огромно количество исторически материал, база за размишление, база за разсъждение върху нашето минало. Изобщо, ролята на честването на България, а след няколко години и на 1300-годишнината на българската

"

" "

На следващия ден, 3 ноември 1977 година, на многохилядeн митинг в гр. Каварна беше открит новият мемориален паметник, издигнат в прослава на подвига на каварненци, които през юли 1877 година геройски се сражаваха с многобройни орди башибозуци, потопили в огън и кръв героичния крайморски град. Паметникът е дело на скулптора Ради Ангелов и арх. Иван Битраков.

На тържеството присъствуваха всички членове на Бюрото на Окръжния комитет на БКП и Изпълнителния комитет на ОНС. За подвига на каварненци преди сто години разказа Георги Попов - първи секретар на БКП в гр. Каварна. Вдъхновено слово произнесе др. Пекс Таков - кандидат-член на Политбюро на ЦК на БКП и зам. председател на Държавния съвет на НРБ, който подчерта, че заветите на борците за национална независимост са осъществени изцяло днес. Той откри тържествено новия паметник, пред който бяха положени много венци от името на Държавния съвет на НРБ, ОК на БКП, ИК на ОНС, ОК на БПФК, ОР на БЗНС, ОК на Отечествения фронт, ОС на БПС, ОК на ДКМС, ГК на БКП, ИК на ГНС, ГК на Отечествения фронт, ГК на ДКМС и други.

РЕДАКЦИОННА КОМИСИЯ: Сава Харбов, Димо Киселов, Асен Салкин

ТЕХНИЧЕСКИ СЪТРУДНИЦИ: В. Добрева, К. Тодорова, С. Ангелова
Д.П."Киро Стефанов" гр.Толбухин пор.№ 4526 [illegible] тир. 1000

Димо Кисьов

„Каварненското въстание”

«Чиракман-Карвуна-Каварна», София прес, изд. „Отечествен фронт”, София, 1982г.

ЧИРАКМАН

КАРВУНА
КАВАРНА

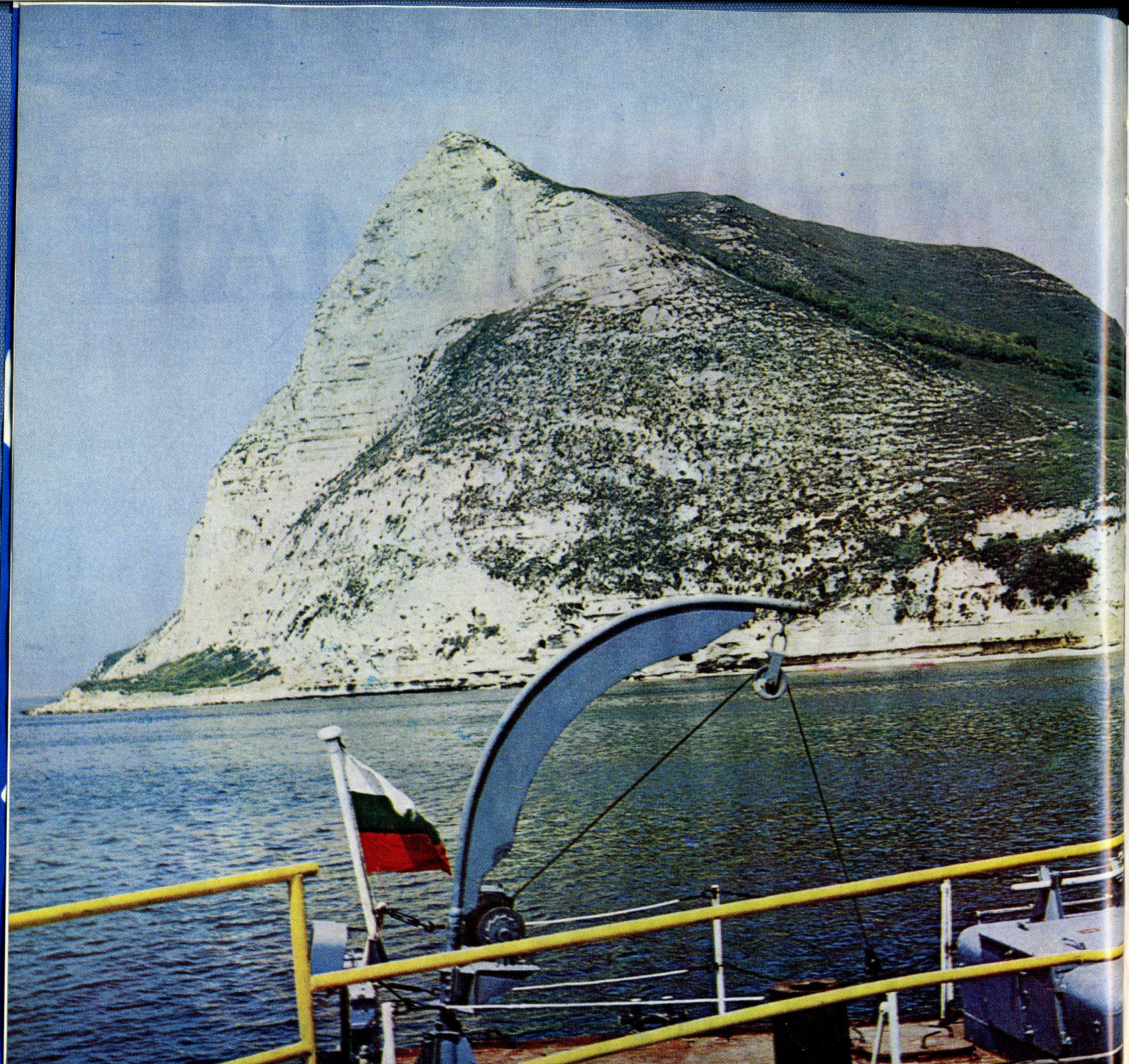
ЧИРАКМАН

КАРВУНА КАВАРНА

ЧИРАКМАН

КАРВУНА
КАВАРНА

СОФИЯ-ПРЕС • ИЗДАТЕЛСТВО НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ • СОФИЯ, 1982

КАВАРНЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

ДИМО КИСЬОВ

Доскоро за въоръжената съпротива на каварненци срещу фанатизираните, отстъпващи от Северна Добруджа черкези и башибозушки орди през юли 1877 г. се знаеше само по описанието на историка Георги Г. Димитров[1], за чиято историческа достоверност липсваше потвърждение, от няколкото реда за събитието в спомените на свещеник Христо Вербанов[2] и от смътните сведения, запазени в паметта на някои възрастни съвременници. На научната сесия, посветена на 100-годишнината от Каварненското въстание[3], Велко Тонев предостави документи, представляващи извлечения от архива на австро-унгарското генерално консулство във Варна[4], както и от дописките на един чешки кореспондент[5] можа да се хвърли по-голяма светлина върху ония героични дни. Изброените документи напълно потвърдиха разказаното от Г. Димитров и го превърнаха в основен извор за изучаване на събитието. Поемата на Д. К. Крахтоглоу за черкезките кланета в Каварна[6], макар и художествено произведение, също има документална стойност. Описанието на автора

„Защитата на Каварна" — стенопис, худ. Янко Атанасов

'The Defence of Kavarna — mural painting by Yanko Atanassov

не само че не противоречи на историческите факти, но до известна степен ги допълва и им придава по-силна емоционална окраска.

За да ни стане по-ясна обстановката преди въстанието, необходимо е да се спомене, че тогава населението на Каварна е било наполовина мохамеданско (състоящо се от турци, татари и цигани) и около 195 семейства, българи и гагаузи. По време на събитието християнското население в града е наброявало около 1200 души, плюс придошлите от околните села, чийто брой не е установен, но може да се предполага, че не е бил по-малък от 300 души.[7] Каварна се е славела като богато селище, а каварненки — с красотата си. Мълвата за много злато и хубави жени е увеличила апетита за плячка у черкезите и затова те така стръвно са се стремели да превземат и ограбят града. В същност, като се изключат десетина каварненски семейства, които са притежавали земя, добитък и са държали търговията в свои ръце, мнозинството от населението — християни и мохамедани — са били скромни земеделци, скотовъдци, дребни търговци и занаятчии, които с непосилен труд и пестеливост са могли да преживяват. И ако има някакво съмнение, че малцината местни чорбаджии са били принудени да бранят имуществото си от жадния за плячка башибозук, то всички останали каварненци са се вдигнали на оръжие да защитят честта на своите семейства и да отвоюват свободата на своя град от петвековния поробител.

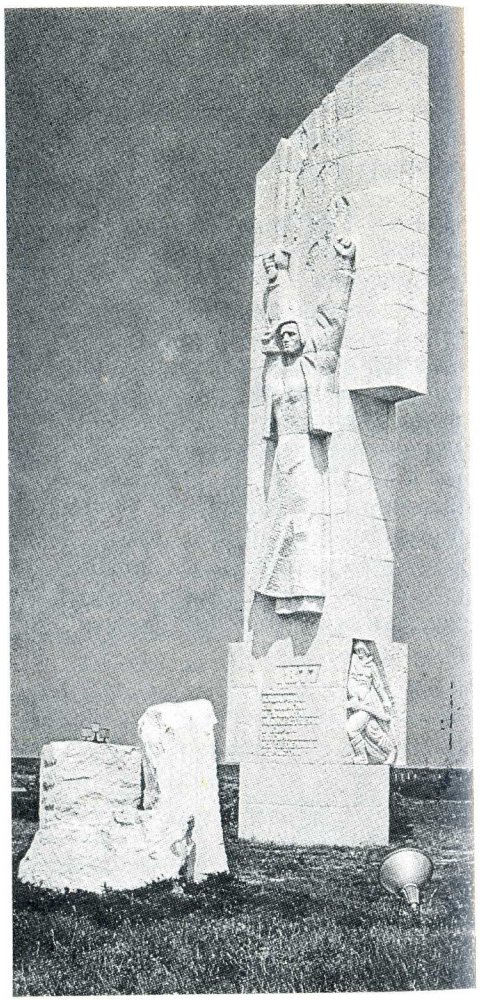
Детайл от паметника

Detail of the monument

Но да проследим събитията в техния исторически ход, както ни ги описват съвременниците и както са отбелязани в официалните документи.

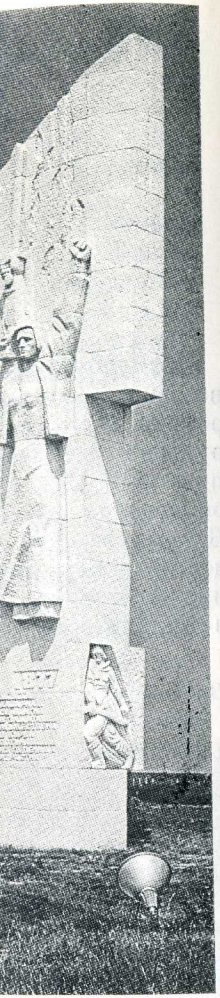
На 22 юни 1877 г. XIV армейски корпус (Долнодунавски отряд), командуван от ген. А. Е. Цимерман, форсирал Дунав и бързо достигнал линията Черна вода — Кюстенджа. Успешните действия на русите възбудили в добруджанци неописуема радост и надежда за скорошното им освобождение. Напротив — разочаровани от своя неуспех, разбити мохамедански части, състоящи се предимно от черкези, изпаднали в паника, която, след като разбрали, че корпусът на ген. Цимерман се укрепява на заетата от него линия и няма намерение да настъпва на юг, се превърнала в жажда за отмъще-

Паметник „Каварненско въстание" — 1877 г., скулптор Ради Ангелов, архитект Иван Битраков

Monument to the Kavarna Uprising of 1877. Sculptor Radi Angelov, Architect Ivan Bitrakov

ние спрямо християнското население. В първите дни на юли били ограбени и подпалени Шабла, Ючорман (Горичане), Гявур суютчук (Бъл гарево), Гаргалък (Вранино), Гявур куюсу (Гурково), Юзгевенлик (Мо

ко въстание" — 1877 г.,
нов, архитект Иван

rna Uprising of 1877.
, Architect Ivan Bitra-

тиянското населе-
и на юли били ог-
ни Шабла, Ючор-
ивур суютчук (Бъл
(Вранино), Гявур
Юзгевенлик (Мо

гилище), както и други селища, голяма част от останалите живи жители на които потърсили убежище в Каварна. Потокът от бежанци се стичал в градеца от 5 до 14 юли.

На 9 юли се пуснал слух, че разезди от донски казаци са се появили към Мангалия и каварненските турци, които дотогава се били съгласили да защищават своя град заедно с християните от башибозука, се уплашили и започнали да се изселват с гемии за Цариград, а някои от тях се присъединили към обсадителите.

Окуражено от новината за идването на русите, цялото християнско население на града взема решение да се отбранява само с оръжие. Начело на защитата застава каварненският търговец и народен лечител Андрей Василев Димитров — Амира.

„Един измежду тях, Джерафоогду Амира, 35-годишен мъж, известен търговец, развит, умен и юнак, се поставил начело да води самозащитата, на което от разрешението зависела участта на хиляди хора. Това право той самичък си го взел и никой не му го оспорвал; напротив — всякой стоял пред него със страхопочитание и всички взели да му се подчиняват като редови войници. В кратко време той вдъхнал чувство на решителност и в мирния земеделец, и в предпазливия гражданин, и в покорния селянин и образувал от тях неустрашими ратници за самозащита"[8].

Каварна се е състояла от две махали: турската — откъм морето, и християнската (Вароша) — откъм полето. Двете махали са били разделени от дола с пътя за морето и от улицата, водеща за Балчик. Около селището е имало лозя, оградени с каменни зидове. Решено било да се отбранява само Вароша. Цялото християнско население се събрало там и започнало да се укрепва. Всички улици, водещи за Вароша, били преградени с дървета и коли, а дворните зидове и тези в лозята били пробити и приготвени за стрелба. Всеки от мъжете се въоръжил с каквото можел: пушка-кремъклия, пищов, брадва, нож.

„Каварненци отдавна били напуснали частните си работи и градецът представлявал дом на едно семейство, управляван от един отец. Имот, ядене, пиене били станали общи, за нищо не се плащало. Гоговите потури и чепкени в абаджийските дюкяни били под разположението на младежите, които се обличали с тях, за да имат повече мъжествена представителност и турски изглед.

Също и кръчмите били станали общи. . . Народни песни се пеели, гайди и други инструменти свирели, хора и ръченици се играели и вместо кърпа, с ножове в ръка, напук на черкезите, които били наблизо на една могила и всички движения виждали."[9]

От разказа на Г. Димитров проличава организаторската способност на Амира и твърдото решение на каварненци да бранят своя град докрай. В този драматичен миг Амира не случайно изглажда противоречията между бедни и богати с обявяване на всичко, което се притежава, за общо. И не само за повдигане на духа е наредил да бъдат разтворени всички кръчми и да се пие, без да се плаща. Като лечител той е знаел, че виното ще предпази населението от чревни епидемии, тъй като за пиене се е използувала бунарска вода, защото чешмата, от която градът се е снабдявал с вода (при старата турска баня), е била в ръцете на черкезите. Духът на защитниците е бил висок, но едва ли гайдите са свирели и са се играели хора от радост при наличието на толкова силен и многоброен противник. Ръководителите на защитата са познавали добре характера на своя враг. С общонародно веселие те са го обезкуражавали, принуждавали са го да мисли, че силата на каварненци е голяма и дори да си въобразява, че в града има казаци. Ведчъж бити от русите, черкезите са били респектирани от тях и от страх да не би да бъдат изненадани през нощта, те всяка привечер са се оттегляли в гората на Батова, като са оставяли само постове около града.

И все пак ръководителите на самозащитата са се опасявали да не би градът им да бъде обявен за „комитски" и съпротивата му да бъде смазана с редовна войска, затова неколкократно са изпращали представители до каймакамина в Балчик с искане да им се изпрати помощ. Но такава помощ им била отказана, въпреки че ежедневно броят на обсадителите нараствал, за да достигне цифрата 3000.

След четиринадесетдневни бойни приготовления, през което време черкезите не посмели да напуснат града, на 23 юли в Каварна пристигнал

Детайл от паметника

Detail of the monument

балчишкият юзбашия Курт Мехмед Али с няколко заптиета, уж за да запази града, но от действията му проличало, че целта му е да сломи съпротивата на населението, без да се дадат жертви от страна на мохамеданите. Още при отсядането му в конака черкезите нахлули в незащитената част на града и започнали да ограбват изоставените къщи и дюкяни. Черкезките главатари отишли при юзбашията и след малко във Вароша бил изпратен турчин, който съобщил на защитниците, че черкезите са съгласни да запазят града при леки условия, та затова да пратят в конака свои представители. Турчинът изброил имената на ръководителите на съпротивата, начело с Амира. Гражданите обаче разбрали хитростта — да се лиши населението от своите водачи, и изпратили други лица: Терзи Димитър, Константин Панайотов, Димитър Керанов и Петър Паличора.[10]

Преговорите се състояли в ултиматум: ако каварненци искат да запазят живота си, още до вечерта да броят 1000 златни лири и да хранят своите обсадители, иначе градът им щял да бъде превърнат на „прах и пепел". Каварненските представители отговорили, че не могат да съберат толкова голяма сума и предложили плащането да стане в натура. При това поискали срок, за да се споразумеят със съгражданите си за окончателния отговор.

Възражението на българите разярило черкезките главатари и те се нахвърлили да ги секат. Ранен, Димитър Керанов успял да се измъкне от конака през един прозорец и съобщил, че ги избиват. Според Д. К. Крахтоглоу, пръв стрелял Амира и убил черкезкия главатар, който ранил Керанов. Повечето от черкезките главатари били избити и ранени, а останалите избягали.

Започнало настъпление срещу града. Посрещнати със силен и точен огън, черкезите се оттеглили, като прибрали труповете на убитите си другари. При първото сражение хладнокръвие и храброст проявили Абаджи Петър, Жечо Крачитала, П. Х. Тодоров, Терзи Никола и Димитър Папазов.

Смутени от отпора на българите и от дадените жертви, нападателите решили да се приближат към позициите на града под прикритието на заграбения от тях добитък. Картината била ужасна. През облаците барутен дим се чували дивашките викове на варварите, пъшкането на раненните и ревът на добитъка. И този път каварненци показали силна воля и упорство, но техните съграждани-турци, които се били присъединили към черкезите и добре познавали разположението на отбраната, повели нападателите към най-слабата част на позицията. Черкезите завзели част от лозята, подпалили намиращите се в близост къщи и започнали да колят намиращите се в тях деца, жени и старци.

Битката заглъхнала през нощта, но черкезите успели да запалят отвсякъде и пожарът бързо се разпространил. Защитниците, макар и победители, изпаднали в тежко положение. Останали без подслон, ужасени от развихрящите се пожари, жените и децата плачели и разколебавали уморените и ранени мъже. Всеки знаел, че на утрешния ден черкезите още по-яростно ще нападат, безчестят, грабят, убиват, заради днешната си несполука. Вече имало реална опасност градът да бъде обявен за „комитски" и да пристигне редовна войска. Ръководителите на защитата решили най-боеспособните мъже да се укрепят в каменната сграда на училището и да дадат последен отпор на следващия ден, а ранените, жените и старците да напуснат града и да се укрият в неожънатите ниви или в крайбрежните пещери. Останалите в града струпали в училището храна, оръжие и се приготвили за продължителна защита, но когато нощта превалила, мнозина започнали да се разколебават, като един след друг се измъквали от училището и призори останали само 30—40 възрастни мъже, чиито семейства не напуснали града. Изоставеният Амира се простил със семейството си и тръгнал към Мачин с надежда да намери и доведе руски войски.

Черкезките главатари съобщили на командуващия тутраканските войски за жертвите си, успели да го убедят, че каварненци са „комити" и той им дал две оръдия, за да сломят съпротивата им. Едновременно с пристигането на топовете в залива спрели броненосците „Едрин" и „Измид" от които слезли тридесет египетски войника, предвождани от каймакамина на Балчик и началника на балчишкия телеграф Еранос Ераносян. Докато войската се тътрела към града, черкезите напълно го ограбили и опожарили. Еранос Ераносян се опитал да спаси каквото може, но разярените черкези го убили и започнали да се гаврят с трупа му, защото узнали, че той тайно от турските власти осведомил чуждестранните представители в Цариград за техните зверства в Каварна. Благодарение именно на енергичния протес отстрана на консулите пред Портата от Варна били изпратени и двата броненосеца, за да запазят християнското население в Каварна.

Човечният и смел Еранос Ераносян станал скъпа жертва в борбата за освобождение. Благодарение на неговата телеграма са били спасени стотици, останали без защита българи.

Голяма част от населението, на-

пуснало през нощта града, се отправило за Калиакра, където се било стекло и населението от околните села. Мнозина потърсили укритие в крайбрежните пещери и в нивите. И едните, и другите страдали от глад, от жажда, а доста от тях починали от болести.

В документите, оставени от съвременниците на разиграли се събития в Добруджа по време на Освободителната война, навсякъде проличава хищничеството и варварството на поробителя. Алчен и жесток, той нито за миг не се замисля да убие възрастен човек или дете, да изнасили и отвлече девойка. За да пестят куршумите си ,поробителите убивали с каквото им попадне. Кел Марин от Каварна бил заклан с трион, а старецът Митиш Папу бил хвърлен жив в огъня.

Според Г. Димитров, само в Каварна били убити 100 души, повечето от които, след като са претърпели ужасни мъки. Всички християнски къщи, заедно с училището и двете църкви, били опожарени. Според австрийския вицеконсул във Варна — Тедески, жертвите били над 200, а един чешки кореспондент отбелязва, че тяхното число едва ли може точно да се установи, тъй като за да прикрият своите кървави следи, черкезите хвърляли труповете на своите жертви в горящите къщи.

След разгрома на въстанието много кавърненци се присъединяват към руските войски и като водачи, разузнавачи и преводачи дават своя влог за освобождението на родния си край. Андрей Василев — Амира, застанал начело на конна чета, наброяваща 80 българи, която действувала смело в тила на турците. Тя успяла с бой да прекъсне телеграфната връзка между Хаджиолу Пазарджик и Варна, пленила голям военен обоз на противника с храна и боеприпаси и станала страшилище за черкезите и башибозушките шайки, които нападала и унищожавала. Покъсно четата била причислена към войските на Долнодунавския отряд и под командата на кап. Радович изпълнявала разузнавателна дейност, сражавала се в тила на противника и в смела акция успяла да взриви железопътната линия Варна—Шумен при с. Гебедже.[11]

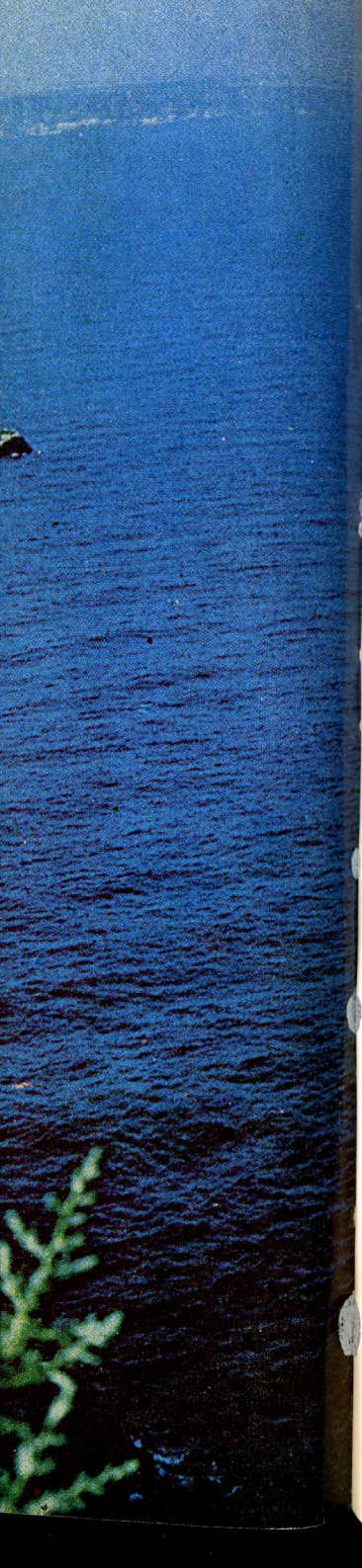
На 10 ноември 1877 г. началникът на Кюстенджанския отряд ген. Мънзей представил на ген. Цимерман за награждаване Андрей Василев—Амира, с медал за храброст.

Едва на 4 февруари 1878 г. части от Първа Донска дивизия освободили Каварна. Освободителите били радушно посрещнати от завърналото се в града население. Макар и с опожарени жилища, кавърненци приели като братя своите освободители, настанили ги в малкото оцелели къщи, създали им лазарет и се грижели за ранените войници. Доста от тежко ранените казаци прекарали последния си час в този лазарет и били погребани на кавърненска земя.

Бунтът на кавърненци и тяхната самоотвержена борба срещу петвековния поробител по своята организация, военна дисциплина и масов героизъм са единствени в Добруджа по време на Освободителната война. Признателното кавърненско население високо цени подвига на своите деди и прадеди, вдигнали се задружно с оръжие в ръка да отвоюват свободата на своя град. За ознаменуване на стогодишнината от това паметно събитие, там, където някога са се разполагали предните отбранителни позиции на града, кавърненци издигнаха хубав възпоменателен паметник с надпис: „Каварна се вдигна в защита мъжествена, в кърви потъна, из пепелища израсна".

БЕЛЕЖКИ

1. **Димитров, Г.** Страданията на българите и освобождението на България през 1877—78 г., С., 1899, с. 99—115.
2. ИВАД, V, 1912, с. 41.
3. Научна сесия, посветена на 100-годишнината от Кавърненското въстание— 1877 г., Каварна 1977 г.
4. ДОКЛАД на А. Тедески (вицеконсул на Австрия във Варна) до Оскар фон Монтлонг (генерален консул на Австро-Унгария), АИП—БАН арх., кол. III, оп. 18. арх. ед. 359, л. 1838—1836. Извадки от протокола на коменданта на английския кораб „Рапид" АИИ—БАН, арх. кол. III, оп. 18. арх. ед. 359, л. 1833—1836. Из доклада на Оскар фон Монтлонг,Варна, 25 юли 1877 г., до граф Андраши, министър на външните работи на Австро-Унгария. АИИ—БАН, арх. кол. III, оп. 18, л. 1819—1827. Доклад на К. Олива (чиновник на австроунгарското генерално консулство) до Оскар фон Монтлонг. АИИ—БАН, арх. кол. III, оп. 18, арх. ед. 361, л. 1851—1863.
5. В. „Politik", бр. 203 от 25 юли 1877 г.
В. „Narodni Listi", бр. 224 от 16 август 1877 г.
6. **Димитров, Г.** пос. съч., с. 99.
7. Пак там, с. 100.
8. Пак там, с. 101.
9. Пак там, с. 101—103.
10. Кавърненско въстание — 1877 г., с. 39, Каварна, 1977.
11. **Генов, Цонко.** По бойния път на освободителите, С., 1976, с. 105.

РЕЗЮМЕ

Научнопопулярният сборник Чиракман—Карвуна—Каварна е посветен на 1300-годишния юбилей на България. С много научни данни и богата информация се разкрива културно-историческото наследство и природната красота на Каварненската селищна система.

Осъзнаването на историческото минало, на материалните и духовните ценности, създадени през столетията, възпитава в патриотизъм и интернационализъм. Това е основната мисъл, залегнала в мотото на нашия пръв партиен и държавен ръководител другаря ТОДОР ЖИВКОВ.

В уводната статия членът на Политбюро и секретар на ЦК на БКП АЛЕКСАНДЪР ЛИЛОВ изтъква: Издаването на сборника Чиракман—Карвуна—Каварна е ценно научно, а от гледна точка на комунистическото изграждане и възпитание на личността — и ценно обществено-идеологическо начинание. В научно отношение сборникът, посветен на град Каварна, изследва със силите на изтъкнати български учени и специалисти един слабо проучен район с важно и разностранно значение в нашата история. В резултат — и професионалният, и масовият читател ще намерят в сборника много интересни и съществени сведения и заключения. Във възпитателно отношение — читателят се обогатява с исторически, културни, етнографски, политически и други знания, които разширяват неговата образованост, култура, светоглед.

Статията на проф. АЛЕКСАНДЪР ФОЛ е посветена на тракийското присъствие по западното Черноморско крайбрежие. С нови, неизвестни досега данни, проф. Александър Фол изяснява наличието на интензивен икономически, политически и религиозен живот в Добруджа и западното Черноморско крайбрежие още през II-то хилядолетие пр. н. е.

Научният сътрудник АЛЕКСАНДЪР БОНЕВ, на основата на наблюдения и събран материал, стига до изводи, които потвърждават присъствието на човека в този район още през праисторическата епоха.

Директорът на музея в гр. Каварна МИХАИЛ МИХАЙЛОВ прави широк обзор на топонимията и историческите паметници в селищната система.

Професор ВЕЛИЗАР ВЕЛКОВ запознава читателите с най-старите писмени известия за античния град Бизоне, предшественик на средновековната Карвуна и съвременната Каварна.

Археологът АСЕН САЛКИН съобщава за следите от античността, резултат на дългогодишни археологически разкопки и изследвания.

Ст. н. с. ГОРАНКА ТОНЧЕВА спира вниманието си върху богатата колекция от керамика, намерена в Каварна.

Читателите ще научат повече данни за златното Каварненско съкровище, открито и изчезнало в началото на нашия век. За него пише н. с. АЛЕКСАНДЪР МИНЧЕВ.

Ръководителят на археологическите разкопки на Чиракман — н. с. ВАСИЛ ВАСИЛЕВ, проследява резултатите от научните изследвания на известната крепост. Авторът на статията доказва голямото икономическо, политическо и културно значение на Чиракман през Средновековието, където се крият дълбоките и яки корени на днешна Каварна.

Архитект Ю. ФЪРКОВ поставя важни проблеми, свързани с архитектурното проучване, консервацията и реставрацията на Чиракманската крепост.

Нумизматът н. с. ИВАН ЙОРДАНОВ прави научен анализ на откритите на Чиракман и околността златни, сребърни, билонови и медни монети и разкрива тяхното място и роля като „живи свидетели и пълноценни исторически извори на славното минало на Чиракман".

Въз основа на намерените в Чиракман железни предмети инж. М. МИХАЙЛОВ прави металографски наблюдения и констатации.

В две последователни статии антрополозите ст. н. с. д-р ПЕТЪР БОЕВ, д-р Н. КОНДОВА-ЧОЛАКОВА и д-р СЛ. ЧОЛАКОВ дават обширна научна информация върху проучените средновековни некрополи на Чиракман и неговото население.

В статията на ст. н. с. ЛЮБКА БОБЧЕВА се разказва за проученото от нея голямо и значително прабългарско селище в м. Кованлъка, което се намирало недалеч от Чиракман.

В обширна и научно мотивирана статия доц. ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ прави преглед на черноморската област в политическата история на средновековна България — в периода от VII до XIV век, и с това разкрива дългогодишното общуване на българите с морето.

Академик ДИМИТЪР АНГЕЛОВ предлага на читателите интересна статия за малко известния, но значителен като факт договор на добруджанския владетел Иванко със средновековната Генуезка република.

Ст. н. с. ЦОНКО ГЕНОВ описва морската битка при Калиакра през лятото на 1791 г., когато руският контраадмирал Ф. Ф. Ушаков разгромява турския флот.

Малко известно, но с голямо значение е Каварненското въстание от 1877 г. За него се говори в статията на ДИМО КИСЬОВ.

За откриването на българско училище и църква в Каварна в условията на османското политическо иго преди повече от едно столетие разказва в своята статия „Паметно да будет" ст. н. с. ВЕЛКО ТОНЕВ.

ВЕЛИЧКА ПЕТРОВА от градския музей на Каварна ни представя общия етнографски облик на местното население.

ИВАН РАФАИЛОВ ни представя легенди от Каварненския край.

АТАНАС АЛЕКСИЕВ предава няколко варианта на легендата за героизма на 40-те девойки, предпочели смъртта пред тежката османска робия.

Доц. ЕМИЛ БОЕВ прави опит да изясни въпроса за произхода на гагаузите и тяхната национална принадлежност.

инж. АТАНАС АТАНАСОВ — председател на ЦК на ОНС — Каварна, ни запознава с резолюционните традиции на населението от Каварненския край и проследява героичните му борби през вековете за национално освобождение и социален напредък до окончателната победа и установяването на народната власт, а първият секретар на Общинския комитет на БКП — Каварна, ЯНАКИ ТАБАКОВ, прави преглед на съвременна социалистическа Каварна и нейните жители — достойни наследници и продължители на своето славно историческо минало.

В годината на забележителния юбилей „1300-годишнината от създаването на българската държава", сборникът Чиракман—Карвуна—Каварна представлява принос в изучаването и популяризирането на богатия и героичен Каварненски район. Това допринася за възпитанието на трудещите се и младежта в дух на родолюбие.

РЕЗЮМЕ

Научно-популярный сборник „Чиракман—Карвуна—Каварна" посвящен 1300-летнему юбилею Болгарии. Множество научных данных, богатая информация дают широкую картину культурно-исторического наследия и природы Каварненской системы населенных пунктов.

Знакомство с историей, материальными и духовными ценностями, создававшимися столетиями, воспитывает в духе патриотизма и интернационализма. В этом — основная идея, высказанная руководителем нашей партии и государства Тодором Живковым.

Во введении член Политбюро, секретарь ЦК БКП АЛЕКСАНДР ЛИЛОВ отмечает:

„Выход в свет сборника „Чиракман—Карвуна—Каварна" является ценным научным, а с точки зрения коммунистического строительства и воспитания личности — и ценным общественно-идеологическим начинанием. В посвященном городу Каварне сборнике видные болгарские ученые и специалисты исследуют слабо изученный район, имеющий важное и разностороннее значение в нашей истории. Как специалисты, так и массовый читатель найдут в сборнике много интересных и значительных сведений, заключений. В воспитательном отношении — читатель обогащается знаниями из области истории, культуры, этнографии,

политики и т. д., расширяющими его образованность, культуру, кругозор".

Статья проф. АЛЕКСАНДРА ФОЛА посвящена присутствию фракийцев на западном побережье Черного моря. Приводя новые, неизвестные до сих пор данные, проф. Александр Фол показывает, что еще во II тысячелетии до н. э. в Добрудже и на западном побережье Черного моря велась интенсивная экономическая, политическая и религиозная деятельность.

Научный сотрудник АЛЕКСАНДР БОНЕВ на основе наблюдений и собранного материала делает выводы, подтверждающие присутствие человека в этом районе еще в доисторическую эпоху.

Директор музея г. Каварна МИХАИЛ МИХАЙЛОВ делает широкий обзор топонимии и исторических памятников на территории данной системы населенных пунктов.

Проф. ВЕЛИЗАР ВЕЛКОВ знакомит читателей с древними письменными источниками об античном городе Бизоне, предшественнике средневековой Карвуны и современной Каварны.

Археолог АСЕН САЛКИН сообщает об античных памятниках, обнаруженных в результате многолетних археологических раскопок и исследований.

Ст. н. с. ГОРАНКА ТОНЧЕВА рассказывает о богатой коллекций керамических изделий, найденных в Каварне.

Читатели больше узнают о голотом Каварненском кладе, обнаруженном и пропавшем в начале нашего века. Об этом пишет н. с. АЛЕКСАНДР МИНЧЕВ.

Руководитель археологических раскопок в Чиракмане н. с. ВАСИЛ ВАСИЛЕВ анализирует результаты научных исследований известной крепости. Автор статьи доказывает то большое экономическое, политическое и культурное значение, которое Чиракман имел в средневековье, куда уходят глубокие и прочные корни нынешней Каварны.

Архитектор Ю. ФЫРКОВ ставит важные проблемы, связанные с архитектурными исследованиями, консервацией и реставрацией Чиракманской крепости.

Нумизмат н. с. ИВАН ЙОРДАНОВ делает научный анализ найденных в Чиракмане и его окрестностях золотых, серебряных, билонных и медных монет, показывает их место и роль как „живых свидетелей и полноценных исторических источников славного прошлого Чиракмана".

На основе обнаруженных в Чиракмане железных предметов инж. М. МИХАЙЛОВ проводит металлографические исследования и делает выводы.

В двух статьях антропологи ст. н. с. д-р П. БОЕВ, д-р Н. КОНДОВА-ЧОЛАКОВА и д-р С. ЧОЛАКОВ дают обширную информацию об исследованных средневековых некрополях Чиракмана и его населения.

В статье ст. н. с. ЛЮБКИ БОБЧЕВОЙ рассказывается об исследованом автором большом протоболгарском поселении в местности Кованлыка недалеко от Чиракмана.

В обширной научно обоснованной статье доц. ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ рассматривает черноморскую область на фоне политической истории средневековой Болгарии (VII—XIV вв.), показывает многолетнюю связь болгар с морем.

Академик ДИМИТР АНГЕЛОВ предлагает читателям интересную статью о малоизвестном, но ярком как факт договоре добруджанского владетеля Иванко, заключенного со средневековой Генуэзской республикой.

Ст. н. с. ЦОНКО ГЕНОВ описывает морское сражение близ Калиакры летом 1791 года, в котором русский контр-адмирал Ф. Ф. Ушаков разгромил турецкий флот.

Каварненское восстание 1877 года мало известно, однако оно имело большое значение. О нем идет речь в статье ДИМО КИСЬОВА.

Об открытии в Каварне болгарской школы и церкви во времена османского политического гнета более ста лет назад пишет в своей статье „Памятно да будет" ст. н. с. ВЕЛКО ТОНЕВ.

Сотрудник городского музея Каварны ВЕЛИЧКА ПЕТРОВА знакомит читателей с общим этнографическим обликом местного населения.

ИВАН РАФАИЛОВ предлагает читателям легенды Каварненского края.

АТАНАС АЛЕКСИЕВ пересказывает в нескольких вариантах легенду о героической смерти сорока девушек, которые предпочли гибель тяжкой османской неволе.

Доц. ЭМИЛ БОЕВ делает попытку исследовать вопрос происхождения гагаузов и их национальную принадлежность.

В заключительной статье председатель исполкома Каварненского окружного совета АТАНАС АТАНАСОВ знакомит нас с революционными традициями населения Каварненского края, прослеживает его героическую борьбу за национальное освобождение и социальный прогресс, вплоть до окончательной победы и установления народной власти. А первый секретарь Каварненского общинного комитета БКП ЯНАКИ ТАБАКОВ делает обзор состояния современной социалистической Каварны, жители которой являются достойными наследниками и продолжателями славного исторического

прошлого своего края.

В год замечательного юбилея — 1300-летия основания болгарского государства — сборник „Чиракман—Карвуна—Каварна" внесет свой вклад в изучение и популяризацию богатого и героического прошлого и настоящего Каварненского края. Он будет содействовать делу воспитания трудящихся и подрастающего поколения в духе любви к своей Родине.

SUMMARY

The popular science collection Chirakman-Karvouna-Kavarna is dedicated to the 13th centenary of Bulgaria's foundation. The cultural and historical heritage and the natural scenery of the Kavarna settlement system are presented through numerous scientific data and ample information.

The awareness of the historical past, of the material and spiritual values created over centuries, helps the people's education in patriotism and internationalism. This is the idea embedded in the motto by TODOR ZHIVKOV, our top Party and state leader.

In the introductory article, ALEXANDER LILOV, member of Politburo and Secretary of the Central Committee of the Bulgarian Communist Party, points out:

The publication of the collection Chirakman-Karvouna—Kavarna *is valuable both from the viewpoint of science and from the viewpoint of the communist formation and education of the personality being a praiseworthy socio-ideological undertaking. From a scientific point of view the collection dedicated to Kavarna enlists the efforts of outstanding Bulgarian scientists and specialists in the study of a little explored region of great and varied importance in Bulgaria's history. As a result both the specialist and the average reader will find numerous interesting and substantial data and inferences in the collection. From an educational point of view the reader is offered historical, cultural, ethnographic, political and other information which enlarges his education, culture and world outlook.*

Professor ALEXANDER FOL's article deals with the Thracian presence along the Western Black Sea coast. Presenting new data Prof. Fol elucidates the lively economic, political and religious life in the Dobroudja and the Western Black Sea coast during the second millennium B. C.

Proceeding from observations and the material he has collected, Research Associate ALEXANDER BONEV arrives at conclusions which prove that man inhabited that region as early as during the pre-historic age.

MIHAIL MIHAILOV, Director of the Museum in Kavarna, makes a thorough review of the toponymy and historical monuments in the settlement system.

Professor VELIZAR VELKOV introduces the oldest written sources containing information about the ancient town of Bizone, the predecessor of mediaeval Karvouna and contemporary Kavarna.

Archaeologist ASSEN SALKIN surveys the remains of Antiquity, the result of long years of archaeological excavations and investigations.

Senior Research Associate GORANKA TONCHEVA dwells on the rich collection of pottery, unearthed in Kavarna.

The readers will learn more about the gold treasure of Kavarna, which was discovered and disappeared in the beginning of this century. Research Associate ALEXANDER MINCHEV gives relevant information.

Research Associate VASSIL VASSILEV, in charge of the archaeological digs of Chirakman, reviews the result of the scientific exploration of the well known fortress. The author of the article proves the great economic, political and cultural importance of Chirakman in the Middle Ages, where the deep and strong roots of present-day Kavarna go.

Architect Y. FURKOV raises important problems connected with the architectural research, conservation and restoration of the Chirakman fortress.

Numismatist IVAN YORDANOV, a research associate, makes a scientific analysis of the gold, silver, billon and copper coins found in Chirakman and the vicinity and explains their place and role as 'living witnesses and historical sources of full value giving information about the glorious past of Chirakman'.

Engineer M. MIHAILOV offers his metallographic observations and inferences based on the iron artifacts found in Chirakman.

In two consecutive articles, anthropologists Senior Research Associate Dr PETER BOEV, Dr. N. KONDOVA—CHOLAKOVA and Dr S. CHOLAKOV provide extensive scientific information about the mediaeval necropoli of Chirakman and its population.

In her article, Senior Research Associate LYUBKA BOBCHEVA writes about the big and important Proto-Bulgarian settlement in the Kovanluka locality, not far from Chirakman, studied by her.

In an extensive and scientifically substantiated article, Associate Professor VASSIL CYUZELEV surveys the Black Sea coastal region in the political history of Mediaeval Bulgaria (7th-14th centuries), bringing out the Bulgarian people's age-long links to the sea.

Academician DIMITER ANGELOV offers to the readers' attention an interesting article about a treaty signed by the ruler of Dobroudja Ivanko with the Genoa Republic in the Middle Ages, a fact which is little known but very significant.

Senior Research Associate TSONKO GENOV describes the sea battle at Kaliakra in the summer of 1791, when the Russian rear admiral F. F. Ushakov defeated the Turkish fleet.

Little is known about the Kavarna Uprising of 1877, which is of great importance. It is discussed in the article by DIMO KISSYOV.

In his article 'May It Be Remembered', Senior Research Associate VELKO TONEV describes the opening of a Bulgarian school and a church in Kavarna in the conditions of Ottoman political bondage, more than a hundred years ago.

VELICHKA PETROVA of the Town Museum of Kavarna presents the general ethnographic characteristic of the local population.

IVAN RAFAILOV tells legends of the Kavarna region.

ATANAS ALEXIEV offers several variants of the legends about the heroic death of 40 maidens, who chose to die rather than fall under the hard Ottoman slavery.

Associate Professor EMIL BOEV makes an attempt at elucidating the question of the origin of the Gagaouzes (Turkish-speaking Christians of the Varna district) and their nationality.

In the final part of the collection, Engineer ATANAS ATANASSOV, President of the Executive Committee of the Municipal People's Council of Kavarna, introduces the reader to the revolutionary traditions of the population of this part of the country and follows their historic struggles over the centuries for national liberation and social progress until the final victory and the establishment of people's rule, while YANAKI TABAKOV, First Secretary of the Municipal Committee of the BCP in Kavarna, review contemporary socialist Kavarna and its inhabitants, worthy heirs and continuators of their glorious history.

In the year of the remarkable 13th centenary of the founding of the Bulgarian state, the collection Chirakman-Karvouna-Kavarna *is a contribution to the study and popularization of the eventful and heroic history of the Kavarna region. It helps the education of the working people and the youth in a spirit of patriotism.*

RÉSUMÉ

Le recueil de vulgarisation scientifique Tchirakman—Karvouna—Kavarna" est consacré au 1300e anniversaire de la Bulgarie. De nombreuses données scientifiques et une riche information ont permis de découvrir l'héritage culturel et historique et de mettre en valeur la belle nature du système d'agglomérations de Kavarna.

La connaissance du passé historique, des valeurs matérielles et intellectuelles créées au cours des siècles cultive chez le peuple un sentiment de patriotisme et d'internationalisme. C'est aussi la conception de notre premier dirigeant du partie et de l'Etat, le camarade TODOR JIVKOV.

Le membre du Bureau politique du CC du PCB, ALEXANDRE LILOV, souligne dans son article de tête: L'édition du recueil „Tchirakman—Karvouna—Kavarna" est une initiative ayant une valeur scientifique ainsi qu'une grande importance socio-idéologique en ce qui concerne la formation et l'éducation communiste de la personnalité. Dans le recueil consacré à la ville de Kavarna d'éminents savants et spécialistes bulgares se sont penchés sur l'étude d'une région peu connue, mais qui a joué un rôle important au cours de notre histoire. Le résultat est que le spécialiste ainsi que le lecteur ordinaire trouveront dans le recueil des informations intéressantes. En ce qui concerne le côté éducatif, le lecteur peut élargir ses connaissances d'histoire, de politique, d'ethnographie, il peut enrichir sa culture, ses conceptions philisophiques.

L'article du professeur ALEXANDRE FOL traite de la présence des Thraces sur le littoral occidental de la mer Noire. A l'appui de renseignements inconnus jusqu'à présent, le professeur Alexandre Fol explique l'existence d'une vie économique, politique et religieuse intense dans la Dobroudja et sur le littoral occidental de la mer Noire déjà au cours du II-ème millénaire avant notre ère.

Le chargé de recherches ALEXANDRE BONEV, analysant les observations qu'il a faites et les matériaux qu'il a recueillis, tire des conclusions sur la présence de l'homme dans cette région à l'époque préshistorique.

Le directeur du musée de Kavarna MIKHAIL MIKHAILOV fait une étude de la toponymie et des monuments historiques dans ce système d'agglomérations.

Le professeur VELISAR VELKOV présente au lecteur les plus anciens signes graphiques sur la ville antique Bisoné dont l'existence précédait celle de la ville médiéval Karvouna et de la ville contemporaine Kavarna.

L'archéologue ASSEN SALKINE fournit des informations sur certaines traces de l'antiquité découvertes à la suite de longues fouilles et d'études approfondies.

Le maître de recherches GORANKA TONCHEVA arrête son attention sur la riche collection de céramiques découvertes à Kavarna.

Les lecteurs trouveront dans le recueil des renseignements nouveaux sur le trésor d'or de Kavarna, découvert au début de notre siècle. Ayant disparu plus tard. C'est le sujet traité par le chargé de recherches ALEXANDRE MINTCHEV.

Le chef des fouilles archéologiques réalisées à Tchirakman — le chargé de recherches VASSIL VASSILEV examine les résultats des études scientifiques portant sur la célèbre forteresse. L'auteur de cet article fournit des preuves sur l'importance économique, politique et culturelle de Tchirakman au Moyen-âge, époque pendant laquelle furent jetés les fondements solides de la ville de Kavarna.

L'architecte Y. FARKOV se penche sur d'importants problèmes liés à l'architecture, à la conservation et à la restauration de la forteresse de Tchirakman.

Le chargé de recherches IVAN YORDANOV, numismate, analyse scientifiquement les monnaies d'or, d'argent, de billon et de cuivre, découvertes à Tchirakman et dans la région et éclaircit leur place et leur rôle en tant que „témoins vivants" de l'histoire et sources précieuses d'information sur le passé glorieux de Tchirakman.

L'ingénieur M. MIKHAILOV fait des observations métallographiques en analysant les objets en métal découverts à Tchirakman.

Dans articles consécutifs anthropologistes Dr PETRE BOEV, Dr. N. KONDOVA-TCHOLAKOVA et Dr S. TCHOLAKOV, maîtres de recherches, fournissent une information scientifique détaillée sur les nécropoles médiévales de Tchirakman et sur sa population.

Dans son article, le maître de recherches LUBKA BOBTCHEVA, nous renseigne sur la grande et importante localité protobulgare qui se trouvait dans le site Kovanlaka, non loin de Tchirakman.

Dans un long article, le maître de conférence VASSIL GUZELEV, se basant sur des données scientifiques, passe

en rue la participation du littoral de la mer Noire à l'histoire politique de la Bulgarie médiévale — la période entre le VIIe et ele XIVe ciècle.

L'académicien DIMITRE ANGUELOV soumet à l'attention des lecteurs un article intéressant sur le traité que le souverain de la Dobroudja, Ivanko avait conclu avec la République gênoise au Moyen-âge.

Le maître de recherches TSONKO GUENOV décrit la bataille maritime qui eut lieu prés du cap Kaliakra pendant l'été de 1791; lors de cette bataille le contre-amiral russe F. F. Ouchakov mit en déroute la flotte turque.

Un fait peu connu, mais de grande importance, est l'insurrection qui éclata en 1877 à Kavarna. Elle est relatée dans l'article de DIMO KISSIOV.

L'article du maître de recherches VELKO TONEV „Pametno da boudet" („Que le souvenir en soi vivant") traite de l'ouverture d'une école et d'une église bulgares, sous le joug ottoman, il y a plus d'un siècle.

VELITCHKA PETROVA du musée de la ville de Kavarna nous présente la population de cette région sous son aspect ethnographique.

IVAN RAFAILOV nous raconte des légendes de la région de Kavarna.

ATANASE ALEXIEV nous offre plusieurs versions de la légende du suicide héroïque des 40 jeunes filles qui préférèrent la mort au déshonneur.

Le maître de conférences EMIL BOEV essaie d'élucider le problème de l'origine des Gagaouses et de leur appartenance nationale.

L'ingénieur ATHANASE ATHANASSOV — président du Comité exécutif du Conseil municipal populaire de la ville de Kavarna — nous fait connaître les traditions révolitonnaires de la population de la région de Kavarna, il décrit ses luttes héroïques menées pendant des siècles pour la libération nationale et le progrès social qui furent couronnées par la victoire définitive et l'établissement du pouvoir populaire.

YANAKI TABAKOV — premier secrétaire du Comité de ville du PCB à Kavarna — nous dépeint la ville socialiste moderne qu'est devenue Kavarna et ses habitants — de dignes héritiers et continuateurs du glorieux passé historique.

Le recueil „Tchirakman—Karvouna—Kavarna" qui parait cette année, anniversaire de l'Etat bulgare, représente un apport aux études sur la région de Kavarna — une région riche, au passé héroïque et à la popularisation de ces études. Ceci contribue à l'éducation des travailleurs et de la jeunesse dans un esprit d'amour de la Patrie.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Ал. Лилов—Културно-историческото наследство и комунистическото изграждане на личността
2. Проф. д-р Ал. Фол — Тракийското присъствие по западното Черноморско крайбрежие
3. Н. с. Ал. Бонев — Следи от праисторията
4. М. Михайлов — Паметници на културата
5. Проф. В. Велков — Антични известия за Бизоне
6. Ас. Салкин — Следи от античността
7. Ст. н. с. Г. Тончева — Теракотите от Бизоне
8. Н. с. Ал. Минчев — Каварненското съкровище
9. Н. с. В. Василев — Крепостта на Чиракман
10. Арх. Ю. Фърков — Архитектурно проучване на късноантичния и средновековен град
11. Н. с. Ив. Йорданов — Монети от Чиракман
12. Инж. М. Михайлов — Железни предмети
13. Ст. н. с. П. Боев, д-р Н. Кондова, д-р Сл. Чолаков — Антропологично проучване на средновековни некрополи
14. Д-р Н. Кондова, ст. н. с. П. Боев, д-р Сл. Чолаков — Данни за средновековното население на Чиракман
15. Ст. н. с. Л. Бобчева — Прабългарите в Кованлъка
16. Доц. В. Гюзелев — Черноморската област в политическата история на средновековна България (VII—XIV век).
17. Акад. Д. Ангелов — Договорът на добруджанския владетел Иванко с генуезците
18. Ст. н. с. Ц. Генов — Морската битка при Калиакра — 31 юли 1791 г.
19. Д. Кисьов — Каварненското въстание
20. Ст. н. с. В. Тонев — „Памятно да будет. . .“
21. Величка Петрова — Етнографски облик
22. Иван Рафаилов — Легенди за Каварненския край
23. Ат. Алексиев — Легенди за Калиакра
24. Ст. н. с. Ем. Боев — За потеклото на гагаузите
25. Инж. Ат. Атанасов, председател на ОНС — Каварна — Революционни традиции
26. Я. Табаков, първи секретар на Общинския комитет на БКП — Каварна — Каварна днес

СОДЕРЖАНИЕ

1. Ал. Лилов. Культурно-историческое наследие и коммунистическое воспитание личности
2. Проф. Ал. Фол. Фракийское присутствие на западном побережье Черного моря
3. Н. с. Ал. Бонев. Следы протоистории
4. Михаил Михайлов. Памятники культуры на территории Каварненской системы населенных пунктов
5. Проф. В. Велков. Античные сведения о г. Бизоне
6. Ас. Салкин. Следы античности
7. Ст. н. с. Г. Тончева. Терракота из Бизоне
8. Н. с. Ал. Минчев. Каварненский клад
9. Ст. н. с. В. Василев. Чиракманская крепость
10. Арх. Ю. Фырков. Проблемы архитектурного исследования позднеантичного и средневекового города на мысе Чиракман
11. Н. с. Ив. Йорданов. Монеты Чиракмана
12. Инж. М. Михайлов. Предметы из железа
13. Ст. н. с. П. Боев, д-р Н. Кондова, д-р Сл. Чолакова. Антропологическое исследование средневековых некрополей
14. Д-р Н. Кондова, ст. н. с. П. Боев, д-р Сл. Чолакова. Некоторые данные о средневековом населении Чиракмана
15. Ст. н. с. Л. Бобчева. Протоболгары Кованлыка
16. Доц В. Гюзелев. Черноморская область в политической истории средневековой Болгарии (VII—XIV вв.)
17. Акад. Д. Ангелов. Договор добруджанского владетеля Иванко с генуэзцами
18. Ст. н. с. Ц. Генов. Морское сражение близ Калиакры — 31 июля 1791 г.
19. Д. Кисьов. Каварненское восстание
20. Ст. н. с. В. Тонев. „Памятно да будет . . .“
21. Величка Петрова. Этнографический облик
22. Иван Рафаилов. Легенды Каварненского края
23. Ат. Алексиев. Легенды о Калиакре
24. Доцент Эмил Боев. К вопросу о происхождении гагаузов.
25. Председатель Каварненского ОНС инж. Атанас Атанасов. Наследники революционных традиций.
26. Первый секретарь Каварненского общинного комитета БКП Я. Табаков. Каварна сегодня

SOMMAIRE

1. A. Lilov — L héritage culturel et historique et la formation de la personnalité communiste
2. Prof. Dr. A. Fol — La présence des Thraces sur le littoral occidental de la mer Noire
3. A. Bonev, chargé de recherches — Traces de la préhistoire
4. Mikhaïl Mikhaïlov — Monuments de la culture dans le système d'agglomération de Kavarna
5. Prof. V. Velkov — Inscriptions antiques portant sur la ville de Bizoné
6. A. Salkine — Traces de l'antiquité
7. G. Tontchéva, maître de recherches — Les objets en terre cuite de Bizoné
8. A. Mintchev, chargé de recherches — Le trésor de Kavarna
9. V. Vassilev, chargé de recherches — La forteresse de Tchirakman
10. Arch, Y. Farkov — Problèmes des études architecturales de la ville antique et médiévale construite sur la cap Tchirakman
11. I. Yordanov, chargé de recherches — Monnaies de Tchirakman
12. Ing. M. Mikhaïlov — Des objets en fer
13. L. Boev, maître de recherches, Dr. N. Kondova, Dr S. Tcholakov — Etudes anthropologiques sur les nécropoles du Moyen-âge
14. Dr N. Kondova, P. Boev, maître de recherches, Dr S. Tcholakov — Quelques données sur la population de Tchirakman au Moyen-âge
15. L. Bobtchéva, maître de recherches — Les Protobulgares à Kovanlaka
16. V. Guizelev, maître de conferences —Le littoral de la mer Noire dans l'histoire politique de la Bulgarie du Moyen-âge (VIIe-XIVe siècles)
17. D. Anguélov, académicien — Le traité du souverain de la Dobroudja, Ivanko, avec les Gênois
18. Ts. Guénov, maître de recherches — La bataille navale du cap de Kaliakra — le 31 juillet 1791
19. D. Kissiov — l'insurrection de Kavarna
20. V. Tonev, maître de recherches — „Pamiatno da boudet. . ."
21. Vélitchka Petrova — Aspect éthnographique
22. Ivan Rafaïlov — Légendes sur la région de Kaliakra
23. A. Alexiev — Légendes sur Kaliakra
24. Emile Boev, maître de conférences — Concernant la question de l'origine des „Gagaouses"
25. Ing. Athanase Athanassov, président du Conseil populaire municipal — Kavarna — Héritiers de traditions révolutionnaires
26. Y. Tabakov, — premier secrétaire du Comité de ville du PCB — Kavarna — Kavarna aujourd hui

TABLE OF CONTENTS

1. A. Lilov, Cultural and Historical Heritage and the Communist Formation of the Personality
2. Prof. Dr. A. Fol, The Thracian Presence along the Western Black Sea Coast
3. Research Associate A. Bonev, Traces of the Prehistoric Period
4. Mihailov, Monuments of Culture in the Kavarna Settlement System
5. Prof. V. Velkov, Ancient Sources of Information about the Town of Bizone
6. A. Salkin, Traces of Antiquity
7. Senior Research Associate G. Toncheva , Terracottas from Bizone
8. Research Associate A. Minchev, the Kavarna Treasure
9. Research Associate V. Vassilev, The Chirakman Fortress
10. Architect Y. Furkov, Problems of the Architectural Study of the Town on Cape Chirakman in Late Antiquity and the Middle Ages
11. Research Associate I. Yordanov, Coins from Chirakman
12. Engineer M. Mihailov, Iron Artifacts
13. Senior Research Associate P. Boev, Dr. N. Kondova, Dr. S. Cholakov, An Anthropological Study of Mediaeval Necropolises
14. Dr. N. Kondova, Senior Research Associate P. Boev, Dr. S. Cholakov, Some Data about the Population of Chirakman in the Middle Ages
15. Senior Research Associate L. Bobcheva, The Proto-

Bulgarians in Kovanluka Locality
16. Associate Professor V. Gyuzelev, The Black Sea Region in the Political History of Mediaeval Bulgaria (7th-14th centuries)
17. Academician D. Angelov, The Treaty of Ivanko, Ruler of Dobroudja, with the Genovese
18. Senior Research Associate T. Genov, The Sea Battle at Kaliakra, July 31, 1791
19. D. Kissyov, The Kavarna Uprising
20. Senior Research Associate V. Tonev, 'May It Be Remembered. . . .'
21. V. Petrova, Ethnographic Characteristics
22. I. Rafailov, Legends about the Region of Kavarna
23. A. Alexiev, Legends about Kaliakra
24. Associate Professor E. Boev, To the Question about the Origin of the Gagaouzes
25. Engineer A. Atanassov, President of the Municipal People s Council, Kavarna, Heirs of Revolutionary Traditions
26. Y. Tabakov, First Secretary of the Municipal Committee of the BCP, Kavarna, Kavarna Today

ЧИРАКМАН — КАРВУНА — КАВАРНА

Сборник

Първо издание
Съставители: н. с. Васил Василев, Митрофан Велев
Рецензент ст. н. с. Дойно Дойнов
Редактор Георги Чакъров
Художник Кирил Майски
Худ. редактор Пенчо Мутафчиев
Техн. редактор Адриан Мицов
Коректор Мария Николова
Снимки Цветан Цанов и Яки Минчев
Дадена за набор на 8. III. 1982 г.
Подписана за печат на 20. VI. 1982 г.
Излязла от печат на 25. IX. 1982 г.
Печатни коли 12
Издателски коли 15.55
УИК 16,811
Формат 1/12 от 70/100
Тираж
Код 27 $\frac{95314}{0630-41-82}$
Поръчка № 1248
Цена: твърда подвързия 5,08 лв.
мека подвързия 3,82 лв.
София Прес. Издателство на Отечествения фронт
Печатница „Георги Димитров", София

ДИМО КИСЬОВ

Археологически дневник – юли-август, 1976г.

Д Н Е В Н И К

ОБЕКТ: местност ЧИРАКЛАН

СЕКТОР: КРЕПОСТНА СТЕНА-ЗАПАД

м.Юли 1976 г.

гр.КАВАРНА

ЗАДАЧА

А. Да се проведат археологически разкопки на крепостната стена в района на бастиона.

1. Да се проучи свързването на основната крепостна стена с допълнително изградения бастион и новата стена.

2. Да се направят археологически проучвания на площта лежаща непосредствено до стената от вътрешната й страна на слой до Първа българска държава.

ОБСТАНОВКА

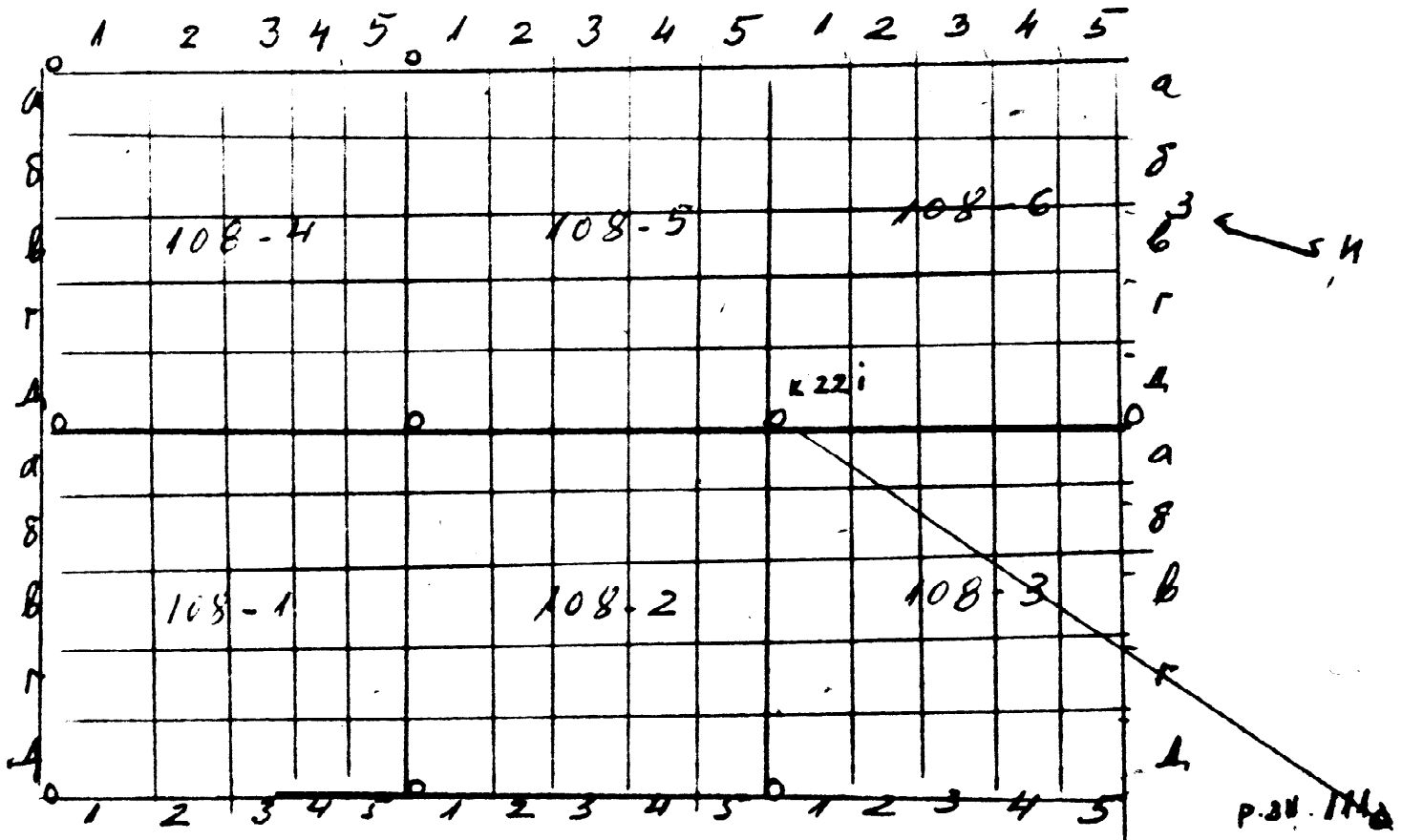
Археологическите разкопки през 1975 г. са достигнали до т.н. български бастион на крепостната стена, като същият е бил разкрит без да бъде установена връзката му със стената, която след него вече се губи .

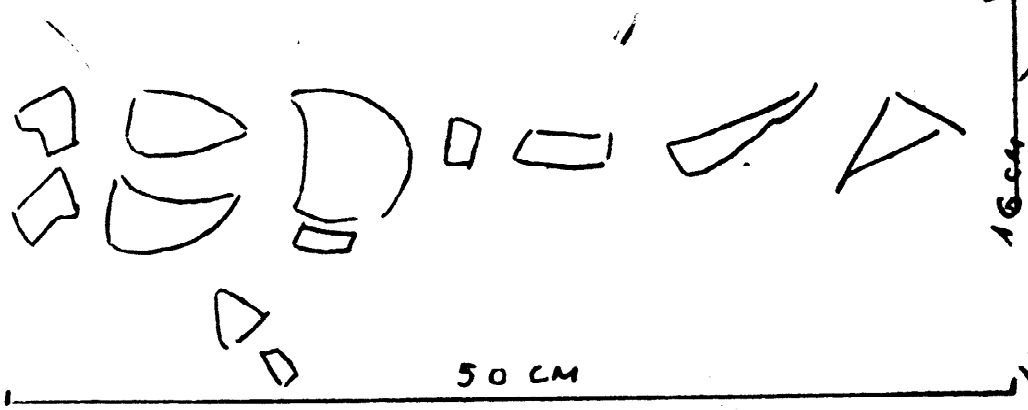
Били са извършени и разкопки на жилища долепени до стената, като то се е стигнало до пласт с 50 см средна дълбочина, навярно ниво на жилища от Втора българска държава.

Теренът на който ще се работи през 1976 г.лежи югозападно от разкопките през 1975 г.и следва посоката на стената. Профилът му, гледан откъм крепостната стена, представлява гърбица спускаща се на югозапад под 30° наклон, като началото на гърбицата е най-високата й част р.к.221 с Н-99,59 спрямо р.знак 111.

Горният слой на почвата е затревен, рехав с черноснв цвят, образуван от навявания на прах, задържал се между множество безразборно разхвърляни камъни, малка част от които са обработени.

М = 1:100

Разположение на находката

Две железни халки и част от гривна

ск. № 2

Една част от камъните са участвували в основите на сгради, втора - в емплектона на стената и трета- от самата стена.

Личи, че в сектора крепостната стена е разрушавана при сражение и камъните й ограбвани от местното население за стопански цели.

От дневника за археолог.разкопки през 1975 г. личи, че до крепостната стена, преди да е бил достигнат бастиона, е имало средновековни постройки, които са били разрушени, за да се открие вътрешното лице на стената. От подовата настилка на тези сгради са останали известни площи, които някъде се състоят само от утъпкана глина, а на друго място глината е примесена и с чакъл- обли камъчета събирани на морския бряг, а също и с фрагменти от керамика-византийска и от Втората българска държава.

В изкопа на стената ясно се забелязва т слоеве /2/ от разрушени сгради и гнезда от пожарища. Първият слой се намира на 1,5 м. от основния ред камъни на стената и може да се предположи, че това е първото й разрушение, навярно през V-VII в., тъй като материалите, които могат да се "изчов ърхат" са "чисти" за тази епоха.

РАБОТНА СИЛА

Бригадири, ученици от X клас- 2 момчета и 9 момичета.

Отговорник-1

Помощник - 1 /стажантка, студентка по археология/

ТЕХНИКА

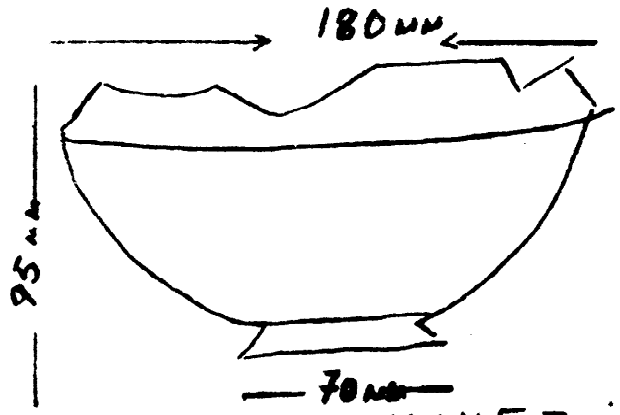
Лопати, кирки, мотики, метли, сита и ръчни колички за изхвърляне на пръстта.

12.Юли 1976 г.

Започване на работата. Почистване на крепостната стена от тръни и трева. Работата се извършва от 25 бригадира.

13.Юли

Разпределяне на бригадирите по сектори. На сектор крепостна стена-запад са определени 11 души. Трима отсъствуват. Работата започва с 8 бригадира. Детайлно почистване на сектора.

силует

Нак. №4 - паница със сграфито-
реставрирана

Полагане от геодез на работна квадратна мрежа от р.знак № 108. Ще се работи на 6 квадрата всеки със страна от 5 м, за определяне точното място на находката квадратите се разделят на квадрати със страна 1 м. /вж.ск.1/

Забележка: Да се има пред вид, работните квадрати от 1975 г.не съответствуват на тия от 1976 г, тъй като е направена нова топографска снимка на местността.

14.Юли

Работа на кв.108-6 с 10 бригадира.

Започване снемането на пласт от 20 см. Пръст с черносив цвят, превърнала се в хубус от изгнилата растителност. Плаващи камъни с различна големина, необработени.

Вертикален сондаж на насипа на стената, за да се достигне до каменен зид, тъй като в този сектор стената се губи. Разчистване на емплектона на 1 м.широчина и на 2 м.дължина. На дълбочина от 1,30 м се достигна до дялани камъни, споени с хоросан.

НАХОДКИ: Късновизантийска керамика и детайли от съдове със сграфито.

Кости-птичи и от млекопитаещи.

15.Юли

Работят 7 бригадира.

Снемане на пълви пласт от 20 см на кв. 108-2.

Почва с черносив цвят, примесена с плаващи камъни. Керамиката не е характерна за слоя, фрагментите навярно са попаднали в него при разкриване на стената за ограбването на камъните й.

НАХОДКИ: Корд. 108-2/ а-2, дъб. 15 см -р

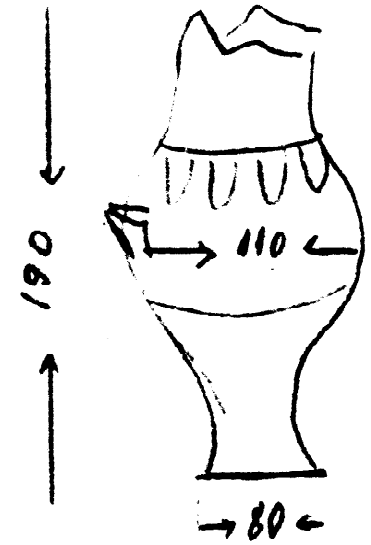
№ 1. Печат от амфора-роски

№ 2 Верига желязна-силно корозирана /вж.ск.2/

коорд. 108-2 / б-2, дълб. 20 см.

Дъно на керамичен съд-византийски

Фрагменти от рановизантийска керамика-битова и строителна.

№5 – ВАЗА С ОРНАМЕНТИ-
РЕСТАВРИРАНА

16.Юли

Работят 9 бригадира. Продължаване снемането на пласт с дълбочина от 20 см. на кв. 108-2. и започва работа на кв. 108-1

Почвата със същата характеристика.

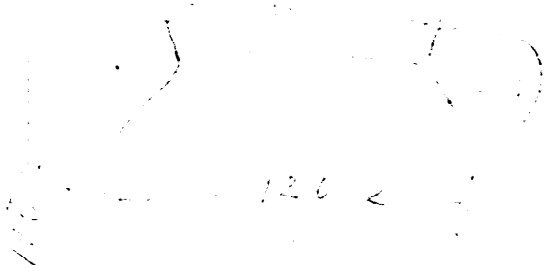
НАХОДКИ:

№ 3 Бойна топка-каменна, сферична, диам. 25 мм
коорд. 108-1 / б-4, дълб.20 см
Въглени от опожарен дърв.материал.
Заб. Всички намерени в сектора въглени ще бъдат прибрани в кашон с надпис за проучване от дендролог.
Керамика – фрагменти от съдове изпълнени със сграфито, от рановизантийски съдове и антични такива.
Заб. Всички фрагменти от сграфито ще бъдат събрани в отделен плик, за да бъдат заснети с цветен диапозитив. Моля работниците от музея да изпратят копия от цветните снимки на Художествената академия.
Византийската и антична керамика ще бъде събрана в кашон; без да се описва поотделно.
Конски череп без долна челюст
коорд. 108-2 / В-4, дълб.20 см.
Забел. Всички събрани кости от сектора ще бъдат поставени в надписан сандък за проучване от зоолог.

18.Юли

Работят 10 бригадира.

В квадрати 108-1 и 108-2 навлизане на дълбочина от 40 см. На стената се предприемат 2 сондажа в северозападна посока, непосредствено до бастиона, в квадрат 108-5, за да се достигне до субструкцията на стената и се установи посоката ѝ. Северният сондаж е обозначен с № 1, а южният- с № 2. Напречният сондаж бе прекъснат, когато стигна до вторично иззидана стена на кал /гл.снимка № 1/. В района на бастиона и северозападно от него емплектона на стената е от пръст и безразборно хвърлени в нея камъни. В втората

№ 10 Кашичка с арбичка - без глеч
реставрирана

Стена камъните са поставени вертикално на камъните от първата стена, долепени са до нея и се отклоняват от посоката й на 25° западно.

Тази втора стена, навярно построена от българите по време на Втората държава, следва изменената конфигурация на северния скат на Чиракман. Изменението се е получило при разрушаването на първата стена, чийто камъни и емплектон са образували към 2 метра пояс от външната страна на стената, облекчаван нападателите. Този пояс е избегнат с построяване на него нова стена.

На дълбочина 40 см в квадрати 108-1 и 108-2 се откриват фрагменти от късновизантийска битова и строителна керамика, а също и отломъци от гледжосани съдове тип сграфито. Стига се до трамбован глинен под със себел слой от пепел и въглени. Горели са леки постройки със стени от плет и глина, примесена с плява. Каменният материал е разбъркан, плаващ и навярно не е участвувал в основите на постройките, освен инцидентно, когато постройката е лягала върху основи на жилища от по-ранен слой.

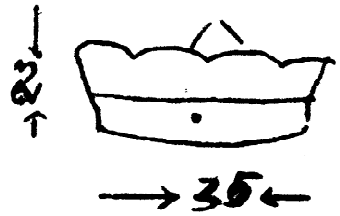
НАХОДКИ: <u>средновековен съд-паница</u> със сграфито, в по голямата си част загубил разцветките си, поради опожаряване

ск. 4
рис. 1
сн. 2

Съдът бе реставриран на място.
Коорд. кв.108-1 / в-3, дълб.40 см.
Брус за точене на коса-използуван дълго време.
Брусът е направен от твърд пясъчник и навярно внесен от друг район.
Коорд.: 108-1 / г-3, дълб. 25 см.
Кости от птици и млекопитаещи.
Керамика: фрагменти от късновизантийска битова и строителна и от т.н."трапезна"

<u>19.юли</u>

Работят 8 бригадира- 2 момчета на крепостната стена и момичетата на квадратите с жилищни постройки. Продължава изкопаването на пласт с дълбочина 40 см.

N12 Накрайник от дръжка на ме-
дровоз

При сондаж № 2 стигане до 2 м дълбочина, където се намери субструкцията на първата стена, която при сондажа прекъсва./Сн.3/ На 1,5 м от повърхността личи, че някога стената е била застъпвана откъм южна посока, както ние се вижда от снимката. Това застъпване няма нищо общо с новата стена. От леко изменената посока на първата стена и извивката й, може да се допусне, че в този сектор е имало някакво отбранително съоръжение - малка кула или бастион за флангиране, а може би и разширение за стълба, която е водела до стената.

От сондаж № 1 се разбира, че българската стена прави уширение в северна посока с 1,10 м.

В сондажите бяха намерени фрагменти от амфори и строителна керамика, а също и малки парчета от тракийска керамика.

Продължава работата в квадрати 108-1 и 108-2, като характеристиката е същата както от предишния ден.

НАХОДКИ:

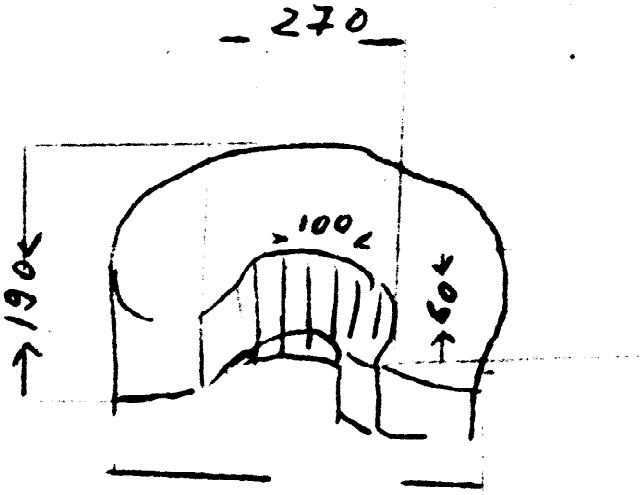
5
Сн.4 Късносредновековна ваза или кана с тесно отвърстие, Рис.2 орнаментирана и оцветена с техника "сграфито". Каната е обгорена при пожар и е загубила голяма част от глечта си. Реставрирана е на място. Коорд. 108-1 ,/Д-3, дълбочина 55 см.

№ 6 Игла от обработена кост - леко извита, дълга 3 см. Коорд. 108-1 / Д-3, дълб. 40 см.

20.07.1971

Работят 9 бригадира. Продължават разкопките в квадрати 108-1 и 108-2, а също се предприе и сондаж / № 3/ на 10 м. югозападно от стената.

При влизане на дълбочина от 3 м. не се оказа стена. Същата или е изменила посоката си или е била прекъсната. С този сондаж се прие прекъсна проследяването на стената, тъй като излиза извън работния район и не е включен в задачата. В пръстта на сондажа бяха намерени фрагменти от амфори и строителна керамика.

КАМЪК С ЖЛЕБ ЗА ВЕРТИКАЛНА ОС

НАХОДКИ:

№ 7 Метална халка /желязна/ от верига

сн. 5 Коорд.: 108-1 / 2-г, 25 см. дълбочина

№ 8 Бронзов напръстник

Коорд.: 108-1/ 2-д, дълб. 30 см.

№ 9 Печат от амфора - Хераклея Понтийска

Дъно от гърне, кухненска керамика негледжосана-фрагменти.

21.VIII

Работят 10 бригадира. Продължава отнемането на пласт от 20 см.дълбочина на кв. 108-1 и 108-2, като нанякъде дълбочината естествено достига до 60 см., тъй като се върви по подовото ниво на културния пласт, върху което на места има гърбици от наслоения. Подовото ниво е слабо изразено. Състои се от утъпкана глина, на места замазана. По пода личат слаби пожарища, т.е.следи от опожарени леки постройки, навярно колиби. Стените на колибите са тънки, глинени и не могат да носят тежък покрив, освен сламен. Нанякъде са останали следи от полуземлянки. От късно средновековната керамика, която се намира в слоя XV-XVI в.може да се извади заключение, че през този период е живяло бедно население-това се потвърждава и от неговата храна-кости на дивеч и птици, на охлюви и миди. Каменният материал е използуван инцидентно, за огнища, за пра'ове, за гнезда на пиши пръти, чието сечение не надминава 8-10 см.

НАХОДКИ:

№ 10 Каничка с дръжка- силно фрагментирана,-опожарена.

сн. 6 Същата бе реставрирана на място.

рис. 3 Коорд.: 108-1 / 4-г, дълб.60 см.

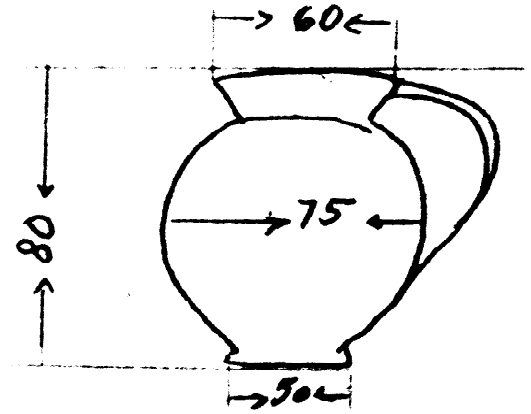
№ 11 Метален предмет с елипсовидна форма-силно корозиран.

Дължина на осите 7 и 8 см. Дебелина- 1,5 см.

Коорд.: 108-2 / 1-в, дълб. 30 см.

Две конски глави без долни челюсти, прилепени една до друга-зъбите сочат на изток.

Коорд.: 108-2 / 2-в, дълб. 20 см.

№21 КАНИЧКА БЕЗ ГЛЕН - РЕСТАВРИРАНА

22. Юли

Работят 9 бригадира. Довършване изкопаването на първия пласт от кв. 108-1 и 108-2. Средна дълбочина на изкопа 20 см., а на места до 65 см. поради гърбиците. Започват разкопките на кв. 108-3-първи пласт от 40 см., тъй като първият пласт е ясен.

В северната част на кв. 108-6 започна нов сондаж на крепостната стена, за да се доизясни връзката на първоначалната стена с допълнително построената. Прокопаването и разчистването стана по искане на архитекта, въпреки, че връзката между двете стени бе ясна. Разчистването е документирано със снимки. /вж. сн. 7/

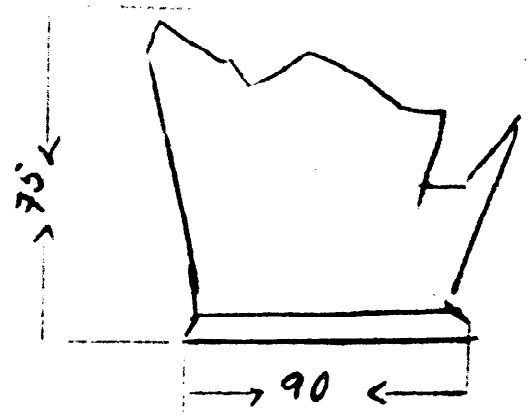
НАХОДКИ: фрагменти от рановизантийска керамика - при стената и фрагменти от битова и строителна керамика-XII-XV в. в кв. 108-3.

23. Юли

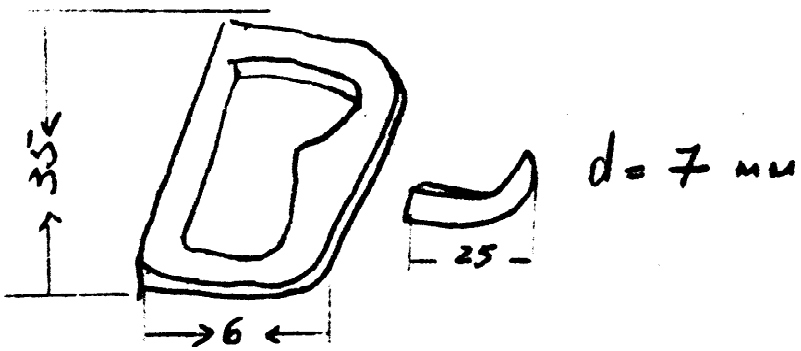
Продължава разчистването на стената в кв. 108-6 с което нищо не се допринася за "доуточняването". Загубени са 4 трудодни на 2 момчета, като работата в другите квадрати изостава.

Почвата в кв. 108-3 е черноснва, хумусна с плаващи камъни, които се изхвърлят, защото не може да се намери връзка между тях. Слоят е по-беден на керамика от кв.108-1 и кв.108-2. Тук-таме излизат фрагменти от антична и византийска керамика-ранна, навярно попаднали при ограбването на камъните от крепостта. Разкрива се помещение с дебелина на стената 0,30 м. Камъните са споени с кал. /вж.приложената скица на разкопките/

Помещението е непосредствено до външната улица, която върви покрай стената и е настлана с чакъл. Открива се и още един зид на кал, който очертава под 35° ъгъл на помещението. Това е първият зид, който се намира. Предполагам помещението е съществувало през XIV в. На 40 см.дълбочина се намира подово ниво от утъпкана глина, върху който има десетина см.пласт от пръст с пепел. От това проличава, че намерените зидове са били основа, или изба на къща с дървена конструкция. В сивочерната пръст се намират фрагменти от прави византийски керемиди.

№23 Гърнене гледаносано отвътре - рестр.

№25 Мет. тока с шити - сплав кобозирана

НАХОДКИ:

№ 12 Накрайник от дръжка на меч- бронзов във вид на розетка, с кухина, на която има две дупки за прикрепяване към ивиците. Разм. д=35 мм, $д_1$=30 мм, в= 23 мм

сн. 8 Коорд.: 108-3/ 2-г, дълб.20 см.

Находката е заснета и дадена за почистване.

№ 13 Монета сребърна от Ив.-Александър- силно окислена и горяла.

Коорд.: 108-3 / 3-д, дълб.35 см.

№ 14 Метален диск-железен, силно корозиран. Размери: д"=40 мм, в=: мм.

Координати: 108-3 /3-д, дълб.35 см.

Монетата и дискът са дадени за почистване.

24, 5ли

Работят 10 бригадира, от които 6 души са от друга чета, тъй като 6 отсъствуват поради отравяне с храна. Отново се разчиства крепостната стена в района на бастиона, за да се отново уточни връзката й с втората стена.

С новите бригадири работата върви мудно. Разчистват се плаващи камъни от кв.108-3. и там където се достига до подово ниво и пласт от горяла пръст започва пресяването й.

НАХОДКИ:

№ 15 Монета сребърна от Ив.-Александър - силно окислена, горяла.

Коорд.: 108-3/ 2-б, дълб. 40 см.

Парче от подкова за говедо - силно корозирана.

Коорд.: 108-6/ 3-б, дълб. 60 см.

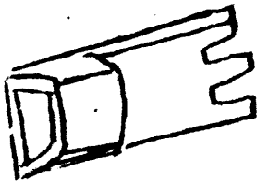
/ Навярно ограбването на стената е ставало и с волски коли!/

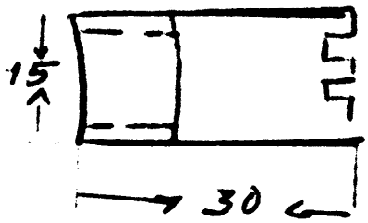
Метални части от силно корозирани гвоздей.

Коорд.: 108-3 / 3-д, 40 см.дъб. ,

Игла от обработена кост

Коорд.: 108-3 / 4-д, 40 см.дълб.

ϕ - 10 мм

№ 26 Метален призбец - 2 бр.

Фрагменти от амфори в западния край на кв. 108-3, от което проличава, че върху "улицата" край стената не са строени жилища. Оттам, такива жилища са строени източно от нея, до самата стена - /вж.дневника за разкопките през 1975 г./ и от това може да се дойде до извод, че наистина в района на бастиона е имало някакво по-особено укрепително съоръжение и че към него се е отивало откъм югозапад.

Металните предмети са предадени за хим.почистване.

26.Юли

Поради болест работата се извършва с 4 бригадира. Продължава снемането на 40 см пласт от кв.108-3.

Пръстта е с черноземен цвят и в хумусния й слой изпълнена с плаващи камъни, и строителна керамика-тегули. Бяха открити късчета от зелено стъкло 3 мм деб., въглени, животински кости, фрагменти от груби съдове-негледжосани или гледжосани са о от вътре. Дъната са с диаметър между 7 и 8 см. Дръжки от амфори и парчета от амфори.

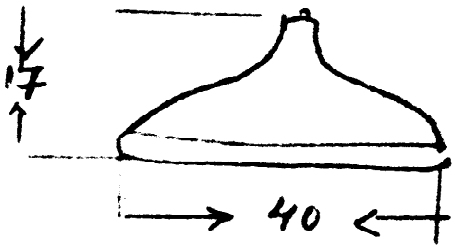
НАХОДКИ:

№16 Биконична тежест за вретено - черен цвят, много фино изработена от камък.

Коорд.: 108-3 / 4-в, 30 см.дълб.

27.Юли

Работа с 9 бригадира. Нито веднъж на обекта не дойдоха определените 11 души! Като изключим загубата на трудодни заради болест другите отсъствия са неоправдани- давane отпуск от командира, дневални, репетиции за тържества и пр. Освен това, когато бригадирите са дневални през нощта, на другия ден не работят пълноценно, въпреки желанието им. Би трябвало да се помисли по въпроса за организиране на работата на археологичния обект, тъй като дните са ценни, а хората малко. Освен това прави впечатление, че момичетата са много и тежката работата пада само върху момчетата. Изглежда, при съставянето на бригадата, се подценява работата на обекта, тъй

№29 Стъкленo спасане за чаша – 2 бр.

като няма норми за изпълнение.

Завършва се работата по кв.108-3, работните квадрати се почистват за да бъдат документирани на снимка / сн. 9/

Се направена снимка и на късносредновековния зид /вж.ск./

НАХОДКИ:

№ 16 Монета медна - обкарена, силно окислена, навярно византийска, а по ядрото може да се предположи, че е и от Добротица.

Коорд.: 108-3 / 5-г, 40 см.дълб.

№ 17 Копче метално-сферично с халкичка

Коорд.: 108-3/ 5-д, 40 см дълб.

№ 18 Ъгъл от облицовачна керамика с геометрични фигури, заедно с къс мазилка. / вж.ск./

Коорд.: 108-3/ 5-д, 45 см дълб.

Глинена тежест при същите координати.

№ 19 Паница изпълнена с техника "сграфито" - реставрирана на

сн.10 място.

рис.4 Коорд.: 108-3 / 5-д, 45 см дълб.

В източната част на кв.108-3 се откриха много фрагменти от т.н."трапезна" керамика.

28. Юли

Работят 10 бригадира. По нареждане на научния ръководител се започват разкопки северно от кв. 108-3 условно номериран кв.108-3а. Работата се извършва на 10 кв.м. поради струпване на камъни след втория метър на квадрата. Разчистване на първия слой, който се състои от хумусна пръст изпълнена с много плавани камъни.

29. Юли

На обекта 10 бригадира. Продължава работата в кв. 108-3а. До 40 см дълбочина рехава пръст с плавани камъни, бедна на находки от керамични фрагменти.

сн.11 НАХОДКИ: камък с жлеб за вертикална ос.

№ 20 Медна гривна с два телени пръстена от мед - силно окис-
сн.12 лени и корозирани от от железен предмет, който са об-
хващали. Размери на гривната: Д= 60 мм, $Д_1$= 45 мм, де-
белина 60 мм; дебелина на пръстените 5 мм.
Коорд.: 108-3 / а-2, дълб. 30 см.
Предадени за почистване.

30.Юли

Работа с 8 бригадира. Продължава снемането на втория културен пласт на дълбочина 40 см. В северната част на кв.108-1 излизат много фрагменти от ранновизантийска кер амика- керемиди, парчета от амфори. Изглежда тази част на квадрата не е била застроявана през Първа и Втора българска държава, защото в южната страна на квадрата, на същата дълбочина, излизат фрагменти от битова керамика тип "сграфито", а също и късновизантийски керамични съдове / дъна, други фрагменти/.

И на това подово ниво се забелязват петна от пожарища, а също и запазени въглени от полуизгоряло дърво. Там където излизат ранновизантийски фрагменти се потвърждава, че и през късното средновековие е било улица за крепостната стена.

НАХОДКИ:

№ 21 Глинена каничка без глѐч, силно фрагментирана и опо-
сн. 13 харявана, която бе реставрирана на място.
рис. 5 Коорд.: 108-1 / 2-д, дълб.35 см.

№ 22 Върхове на стрели-2 бр. - силно корозирани.
Коорд.: 108-1/ 3-а, дълб. 35 см.

31. Юли

На обекта 7 бригадира. Довършване работата-снемане на втория пласт на кв.1 8-1 и започване работа в кв.108-2. Стига се до подова настилка - глинена, добре трамбована. Дълбочина на пода в северозападната страна 40 см, която в югоизточна посока стига постепенно до 50 см.дълбочина. Следи от пожари- бели извици и пластове от изгорели глинени стени и черни петна, където са били гредите. Следи

те са по-плътни и личат гнездата на вертикалните греди, които са били четвъртити и дебели до 20 см. Предполага се, че дървеният материал е бил обилен, защото много от каменните подпори са се пръснали от силната температура, а също са изменили и цвета си- от белезникав на синкав.

Прави впечатление многото фрагменти /над 150 бр./ от битова и строителна керамика - късновизантийска, тип "сграфито" и кухненска кегледжосана.

НАХОДКИ:

22 Печати от амфори - 5 бр.

Коорд.: 108-2 цялата му северна част, която е към стената. на дълбочина 45 см.

23 Гърнение глед осано отвътре - реставрирано на място

Коорд.: 108-2 / 3-г, дълб. 45 см.

Стрела-силно корозирана

Коорд. 108-2/ 3-г, дълб. 40 см.

Тежест за риболовна мрежа-направена вторично от керемида. Разм. Д" 10 см, дебел. 3 см, отверстие ф= 10 мм

2.Август

Работят 9 бригадира. Започване смъкването на втория културен пласт на кв. 108-2. Копае се внимателно до подово ниво, за да се открият следи от опожарените сгради и да се запази уличната настилка край крепостта. Намерените фрагменти от керамика са преминали през силен пожар, а метални части се срещат доста и са силно корозирани, без да може да се разбере от какъв предмет са.

НАХОДКИ:

24 Глинен печат - служещ за нанасяне на орнаменти при изработване на глинени съдове. Дълж.5 см. дебелина 2 с

Координати: 108-2/ 1-а, дълб. 50 см.

25 Метална тока с шип - силно корозирана

Коорд. 108-2/ 1-б, дълб. 55 см.

3.Август

Работят 10 бригадира. Навлизане в третия културен пласт на кв.108-2. В 108-2/1-д се откриха основи на сграда от камъни споени с кал. Срещат се фрагменти от добре изпечена тънкостенна керамика, а при дълбочина 50-60 см. и от негледжосана керамика, както и кости от млекопитаещи и птици-парчета от рог на елен, на сърна, бивник от глиган и пр. Такива кости се срещаха и в първия пласт на квадрата.

В"улицата" край стената продължават да се намират антични и ранновизантийски находки-фрагменти от керамика, между които и устие на кантарос в черни и кафяви разцветки. Добре проличават двете нива на улицата- старото с настилка от по-големи камъни-ломени и по-късното - от глина, в която са трамбовани обли камъни, събрани от морския бряг. Такава слаба улична настилка може да предпазва само от кал при дъждовно време и то само пешаци, а старата настилка е пригодена да издържи конник и дори кола.

При навлизането в дълбочина се установява, че повечето от неразчистените нарочно камъни в горните слоеве лежат на зидове слепени с кал. Достига се до третото подово ниво - тютюнево жълта глинена настилка с петна от пожарища.

До сега и в трите слоя постройките са били изгорени.

НАХОДКИ:

26 Метален тризъбец-железен - 2 бр. корозирани. Тризъбците навярно са служили за нанасяне на марки върху глинени съдове. Разм. дълж. 30 мм, шир. 15 мм, с отвор за дръжка с диаметър 10 мм.
Коорд. 108-2 /1-в, дълб. 55 см.

27 Метална плочка - елепсовидна. Д= 60 мм, $Д_1$= 50 мм.
Коорд.: 108-2 / 5-а, дълб. 60 см.
Овъглено дърво - дълж. 20 см. диам. 6 см.
Дръжка от съд - удължена като на амфора, гледжосана в жълто.

8.Август

На обекта 9 бригадира.Завръщване смъкването на втория културен слой в кв.108-2. В същия квадрат / 5-г се очертават основите на зид със спойка от кал, ориентиран на изток , почти успоредно с крепостната стена. В кв.108-2 5-д се откриха много фрагменти от тегули и имбрекси, попаднали на пода след пожар. За отбелязване е, че през късната епоха са се употребявали имбрекси. Част от същите бяха закарани на депо при бараката на археолозите за проучване. Очертават се двете лица на зида, който е 90 см.широк. Направи се сондаж на дълбочина 2 м. Зидът е иззидан на кал с оформени тесни камъни и субструкцията му лята на хоросанена основа, навярно върху по-стар зид. Тъй като на този обект няма да се работи през втората смяна сондажът бе засипан, за да не се руши зидът през зимата. В пръстта на сондажа излизат фрагменти от ранновизантийска керамика: тегули, кухненска керамика, а също и два фрагмента от прабългарска керамика и едно устие на гърне с типична славянска марка.

НАХОДКИ:

28 Тежест за вретено - оловено. Разм. Д= 2 см. $Д_1$= 1 см, Н= 1,2 см.
Коорд.: 108-2/4-г, дълб.55 см.
Корозиран метален кос
Коорд.: 108-2/5-в, дълб. 40 см.
Глинена тежест и силно корозирана част от стрела
Коорд.: 108-3/1-г, дълб. 45 см.

29 Стъклени столчета от чаши - 2 бр. и части от самата чаша. Столчетата са бледозелени, плътни, стъклото от чашата е почти прозрачно и тънко. Фрагмент от устието на чашата леко удебелен. Размер на столчетата Д= 3,5 см, Н= 3 см.
Коорд.: 108-3/ 1-в, 60 см.дълбочина.

30 Медна монета-силно окислена, със сравнително плътно ядро, навярно византийска. Разм.: Д= 2,5 см.,Н= 0,2 см.
Коорд.: 108-3/ 1-д, 70 см дълб.

31 Теракота - глава на жена - същата бе намерена на 15.
сн.14 Юли и дадена за снимане. Фрагментирана и реставрирана, без някои дребни части около носа.
Коорд.: 108-2/ 3-г, дълб. 25 см.

5.Август

Работят 11 бригадира-за пръв път всички! Завършване на снятата. Слизане на 80 см дълбочина в кв. 108-3 и 108-3а. Стената с дебелина 90 см. продължава на изток, като напуска работния сектор. Навярно е основа на голямо помещение /казарма!/ или на някакво военно съоръжение , построено по късно и заместващо предполагаема кула на първата крепостна стена, разрушена /по моя преценка/ не по-късно от V в. Фрагментите от керамика, които се откриват при зачистването на стената й показват, че е строена през VI-VII в. Фино изработените стъклени чаши, рядкост за епохата, ни навяват на мисълта, че тук е имало жилище на офицери с висок ранг, а печатите на амфорите потвърждават това - било е внасяно голямо количество вино.

В кв. 108-3 / 5-б се открива нова стена с 50 см.ширина, която е легнала върху разчистваната 90 см. стена. Новата стена е ориентирана сезероизток /вж. скицата на края/.

Почистване и помитане на работния сектор, събиране на керамиката, заснемане на извършената работа / вж. снимките/

НАХОДКИ:

32 Печати от дръжки на амфори - 16 бр.
Координати: предимно в сектор 108-3, край 90 см.зид., също и в северната страна на същия квадрат.
Фрагмент от съд - местно производство - горял.
Коорд.: 108-3а / 1-г/ дълб.80 см.
Фрагмент от мхтия с черен фирнис.
Коорд.: 108-3а/ 2-г, дълб 80 см.

33 Бойна топка-каменна с Д= 2 см.
Коорд.: 108-3а/2-г, 80 см дълб.

Капак от съд - средновековен, негледжосан, запазен до 50 %.

Коорд.: 108-3/ 1-д , дълб.70 см.

Глава на гвоздей и метално парче, колкото монета - силно корозирани.

Коорд.: 108-3а/ 1-д/ дълб. 65 см.

З А К Л Ю Ч Е Н И Е

На сектор КРЕПОСТНА СТЕНА-ЗАПАД, с работна площ около 160 кв.м се снеха три културни пласта и се стигна до подовото ниво на четвъртия. Пластовете бяха между 15 и 30 см, в зависимост от подовото им ниво. На всички пластове са оставени коти /нива със следи от постройки, улични настилки, ярко изразени гнезда на подпори/, което се вижда от приложената скица-план за разкопките и фотоснимките. Не е запазен само първият пласт, който нямаше изразени останки на строителство с каменни основи, в който имаше навеяна пръст с плаващи камъни и инцидентно попаднали в него материали от различни епохи периоди.

На подовото ниво на първия слой се откриха фрагменти от късна керамика и леки пожарища. Населението е живеело в колиби, полуземлянки и покриви носени от леки подпори- обикновенно кръгли и със сечение до 7-8 см.

На подовото ниво на втория пласт са оставени зидове на кал изготвени небрежно, обаче носещи по-солидни сгради. Това личи от гнездата на носещите дървени подпори, които обикновено са четвъртити/обработени/ и със сечение над 15 см. Стените на сградите са били изготвени от дебел пласт глина налепен на плетообразен градеж, които при пожар са били превърнати на вар. Една такава стена е запазена / вж. скицата и снимките/. Гнездата на подпорите са били каменни и камъните са се напукали от силна температура.

На третия пласт подовата настилка също е осеяна с гнезда от пожарища. В пласта се намира късновизантийска керамика, а също българска тип "сграфито". Покривите на сградите са били покрити

със с сравнително тънки византийски керемиди, а други с материал, който е изгорял. Тъй като българските монети от Иван-Александър бяха намерени във втория пласт, може да се предположи, че третият пласт е от по ранните векове-навярно XII-XIII.

В четвъртият пласт бяха намерени сравнително здрави основи - относно тяхната дебелина, тъй като са изизади на кал. Този пласт не бе проучен поради липса на време, но интересно е, че в него бяха намерени фрагменти от съдове характерни за Първата българска държава.

На работната площ през всички векове е кипял интензивен живот. Това показват богатите находки от керамика/фрагментите наброяват над 1500 бр./ За тях може да се даде следната статистика в проценти:

Антична	5-6 %
Рав.византийска	70 %
Ср.бълг.	24-25 %

Отделни фрагменти от тракийска, старобългарска, славянска и римска керамика.

Намерените кости / без претенции за точност/ са предимно на домашни животни и птици-коне, говеда, свини, кокошки, патки. И на диви животни - елени, сърни, диви свини, яребици, пътпъдъци. Бяха намерени и т.н.ашици-кости характерни за кози, овце и тънкорог сърни.

Бяха открити големи количества черупки от миди и опожарени черупки от охлюви, а също и голяма хрилна кост на шаран.

Не бяха намерени характерните за средновековието хромели, а силно корозираните метални предмети не ни дават представа за оръдията на труда, освен желязната верига, която предполагам, че е от букан за спъване на кон.

Въпреки сравнително малката площ на обекта, от намерените находки и остатъци от строителство, могат да се направят някои изводи за националната принадлежност и за бита на населението живяло на Чиракман в продължение почти на едно хилядилетие. Разкопките окуражават и следващата година трябва да се провеждат на по-широк фронт, с повече хора, за да може в по-къс срок да се изясни голямото зна-

чение за историята на селището-крепост, което е водило през всички векове на своето съществуване интензивен живот.

Археологическите проучвания на местността Чиракман бяха извършени под авторитетното и компетентно ръководство на н.с. Васил Василев, затова, **[illegible]** бяха и успешни.

Този успех се дължи и на бригадирите, които работеха съзнателно, упорито и с голямо внимание, като в огромните количества изкопана пръст и пепел можаха да открият много дребни, но важни по значение находки.

На сектора работиха:

Ръководител на сектора- Димо Кисьов, с помощничка Марина Нейкова и бригадирите, ученици от X клас на Каварненската гимназия: Ана Калчева, Елена Калчева, Ваня Драгнева, Станка Русева, Мария Колемова, Толорка Дасенкова, Беска Тодорова, Дарина Панова, Златка Георгиева, Николай Желязков и Росен Христов.

Каварна, 6 август 1976 г.

РЪКОВОДИТЕЛ СЕКТОР
КРЕПОСТНА СТЕНА-ЗАПАД:

/ Д.Кисьов/

ДИМО КИСЬОВ

Археологически дневник – юли-август, 1977г.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В МЕСТНОСТТА Ч И Р А К М А Н

ЛЯТО 1977

Научен ръководител: н.с. Васил Василев от Института по археология при БАН

Секторен ръководител / р-л на сондажна група/: Димо Кисьов - писател

Пом.-секторен ръководител: Георги Радичков - учител по история в политехничното у-ще гр. Каварна

Работна бригада: 10 души / 6 ученика и 4 ученички / от IX клас на политехн. у-ще в гр. Каварна.

Начало на археолог. разкопки: II юли 1977 год.

Инструмент: 2 ръчни колички, лопати, кирки, мотики, шпатули, метлички, гребло, сита.

ЗАДАЧИ НА СОНДАЖНАТА ГРУПА:

I. По надлъжната ос на платото на Чиракман, в непосредстве на близост южно от него, да извърши няколко траншейни сондажа със задача да разкрие основите на по-значителни сгради от българския период, които имат връзка с обществения, политически и духовен живот на средновековното селище.

II. Да се установи доколко византийските сгради се били използувани за основа на българското строителство през Първото и Второто българско царство.

III. Да се уточни дали е имало строителство през периода на османското робство.

IV. Да се подготви база за превръщане на сондажите в сектори за планомерни археологически разкопки.

11 ЮЛИ 1977 г.

Обличане и настаняване на бригадирите.

Проучване на терена и избиране място за извършване на първия сондаж.

ОПИСАНИЕ НА ТЕРЕНА: стръмен морски бряг / 122 м над м.р./ отделен от Добруджанската равнина от дълбок дол / 40 – 50 м над м.р./ наречен Коч бунар. Откъм този дол средновековното селище е било защитено с крепостна стена, която в момента се реставрира.

Теренът има гърбица по надлъжната си ос и е осеян със стари ями / сондажни разкопки през 1954 год. от сътрудниците на Варненския исторически музей и в южната си част / към морето/ с траншеи и картечни гнезда от войниците непосредствено след 9 септември 1944 година.

Дълги години теренът е бил използуван за пасище и стопуване на овце и е силно обрасъл с трева, бурени и магарешки трънки, които затрудняват да се наблюдава конфигурацията на повърхността му / вж. сн. № 1/

По време на османското робство, и особено след Освобождението, средновековните руини са били ограбвани, за ново строителство в Каварна и в пристанищата му част. Ограбвани са предимно обработваните камъни / не само лежащи над повърхността, но и под нея/, като са оставяни неоформени камъни, които с времето са задържали прах и са се превърнали в "плаващи" камъни в пласт от хумос с дебелина от 10 до 40 см/. Количеството на тези "плаващи" камъни е огромно и по оставените по тях белези от хоросан личи, че са участвували като строителен пълнеж на крепостната стена и на по-значителните сгради на средновековното селище.

Мястото на първите сондажи бе избрано в близост до извършените разкопки на открития през 1954 година базилика, с цел да се установи дали непосредствено до нея има значителни строежи и евентуалната им връзка с нея. / вж. сн. № 2/.

12 ЮЛИ 1977 г.

Цялата бригада почиства некропола и района на археологическата база от бурени и тръни. Почистване на помещенията.
Определяне на работните сектори, бригадирите и инструментите.

13 ЮЛИ 1977

Работа с 9 бригадира.
Почистване на района за първите сондажи № I и № 2 / вж. сн. 3/
Започване едновременно работа по сондаж № I и сондаж № 2. / вж. кар
тата на Чиракман и скицата на сондаж № I и № 2 /
Сондаж № I / размери I м. на 5 м/
До 20 см дълбочина пласт от хумусна пръст с плаващи камъни. Открив
се фрагменти от строителна и битова керамика, кости от домашни живо
ни и два силно корозирали гвоздея.
Забел. Изкопаните материали се събират по откриването им в пластове
те и ще бъдат описани след приключване на сондажите.
На 55 см.дълбочина в изт.част на сондажа се открива зид / 55 см. ши
рок/ на кал. Камъните на зида са обработени. Зидът е насочен изток
запад / с 5^{0} отклонение на изток/ Може да се предположи, че е част
от основите на християнска култова сграда ? /
Сондаж № 2 / размери I м. на 5 м/
До 40 см.дълбочина не се откриват никакви зидове. Единични фрагмен
ти от керамика, кости на дом.животни, черупки от миди.

14 ЮЛИ 1977 г.

Работа с 9 бригадира.
Продължава работата по сондажите. Разкриване на зида на сонд. № I
в западна посока на 5 м.разстояние. / вж. сн. 4/
При сондаж № 2 на дълбочина 70 см. бе открит зид на хоросан /вж.
сн. 5/
Находки: фрагменти от керамика / тракийска, византийска, българска,
и кости на дом.животни.
Зидът от сонд. № 2 е също насочен изток-запад с 10^{0} градуса откло-
нение на изток и е почти успореден на зида от сонд. № I.

15 ЮЛИ 1977 г.

Работа с 7 бригадира.

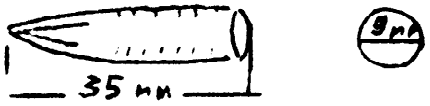
Продължава работата по разкриване ~~зидана~~ на сонд. № I, който на 4 тия метър в зап.посока почти излиза на повърхността. Решава се да с проследява дължината му, като се почиства само лицето му откъм юг, за да не бъде разрушен от дъжда. В началото на сондажа се открива груба каменна плоча / 40 х60 см/ вертикално вкопана в зида. На 60 см. до нея бяха намерени само две тънки кости - ребра и едно глиненo мънисто /копче!/. Навярно това място е било гроб на дете, чийт кости са се разпаднали. Погребението е извършено в по-късен период и стърчащата част на вертикално побитата каменна плоча е привлекла някой да разрови гроба, да разкрие дяланите камъни на зида, които с били ограбени, до такава степен, че до I м.дълбочина не може да се проследи зида в изт.посока.

На 6 - тия метър на зида от сонд. № I се направи прорез към сондаж № 2, за да се открие евентуална връзка между двата зида.

НАХОДКИ:

Сондаж № I.

Дълбочина 65 см.-връх на стрела от кост

Дълбочина 65 см. - оловна тежест за вретено

Дълбочина 30 см. бойна топка каменна с диаметър 26 мм

Сондаж № 2.

Дълбочина 60 см. - 2 две стотчета от чаша тип трапезна керамика, едното със запазена на дъното резедава глазура с инициал / вж. сн. № 6 и рисунка № I/ Инициалът е на буквата "бета" с кръстче след нея /ако кръстчето е отпред представлява ръкописно "д" от кирилицата!/

Дълбочина 60 см. - горна част от пахарка - трапезна керамика - отвън ре оцветена с тъмнокафява глазура, отвън - инкрустрана от тъмнозелено до тъмнокафяво с две тънки линии около ръба и резки във вид на триъгълници

16 ЮЛИ 1977 г.

Работа с 9 бригадира.

При по- дълбоко сондиране - I, 20 м се установи, че зидът от сондаж № I е по-широк - 0,90 м, но камъните от лицевата му страна са били разграбени. Уточни се и точната ширина на зида от сонд. № 2 - 0,70 м. Във сондажната връзка между двата сондажа се откри на 0,55 м ниво, настлано с плоски камъни, лежащи те дълбок / 0,40 -0,50 м / слой от хоросан, примесен с отпадъци от керамика.

НАХОДКИ:

Сондаж № I.

Дълбочина 0,70 м - три манисти от керамика, оцветени в кафяво.

Дълбочина 0,65 м - каменна бойна топка с диаметър 28 мм.

Сондаж № 2.

Дълбочина 0,80 м. - три кръга, подготвени за тежести от вторично употребявана строит.керамика, без да са пробити. Кръговете са с диаметър 6 см и дебелина I,5 см. и 2 кръга с диаметър 4,5 см. и 5 см.

Междинен сондаж.

Дълбочина 0, 60 м. желязно острие на копие - силно корозирано с дължина 0,45 м и ширина /само средната част/ - 4 см.

РАЗНОСКА НА НАМЕРЕНИТЕ И ОПИСАНИ МАТЕРИАЛИ ПРИ СОНДИРАНЕТО

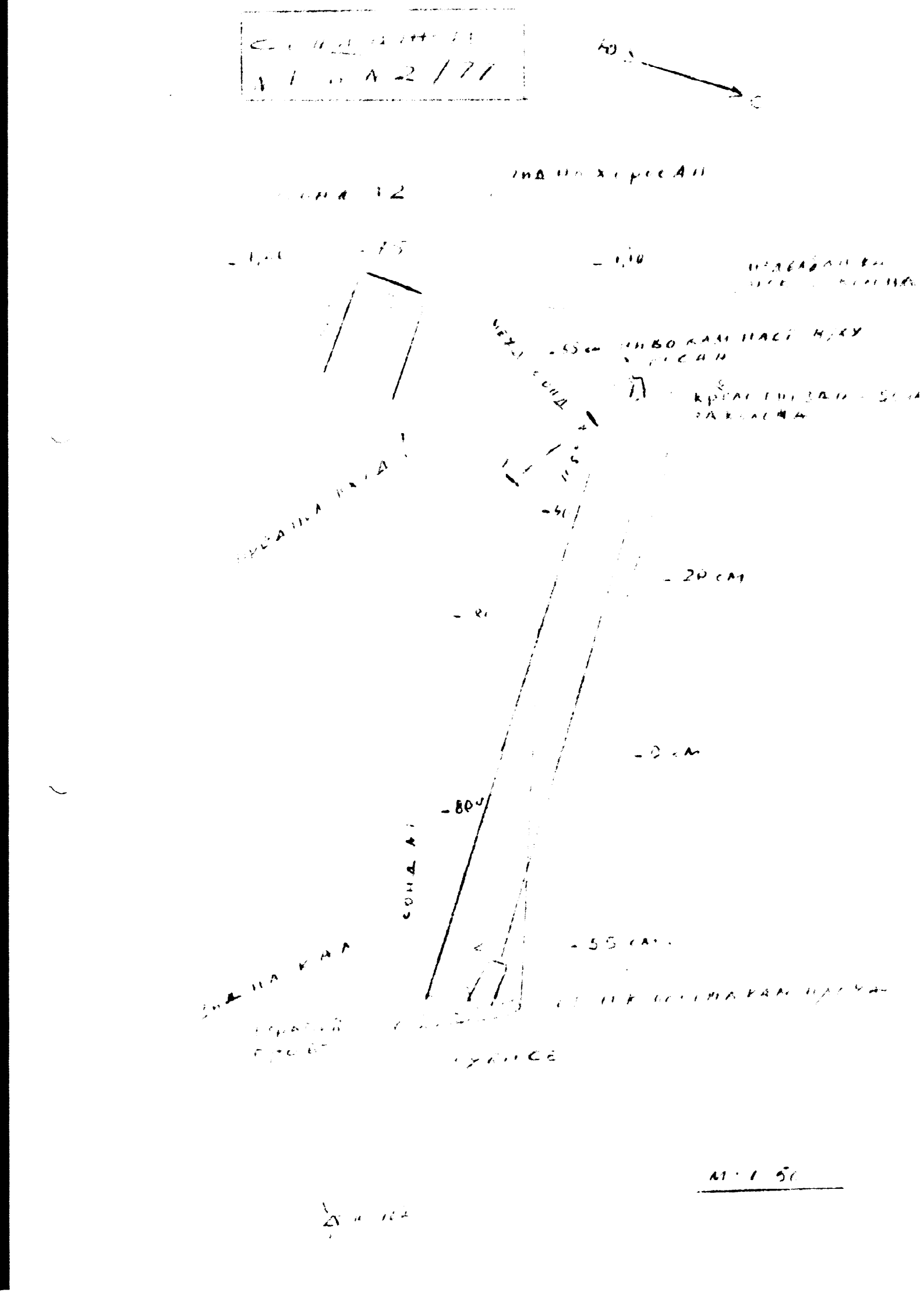
С О Н Д А Ж № I/77:

НАИМЕНОВАНИЕ	- 20 см/бр.	-40 см/бр	- 60-90/б
Кости от домашни животни I/	I5	50	6
фрагм.от строителна керамика	I0	4	I0
фрагм. от антична керамика	2	I	/печат/46
фрагм. от ранно византийска	3	I5	34
фрагм.от среднов.бълг.обики.	57	78	II
фрагм. от трапезна /сграфито/	II	22	I7
С О Н Д А Ж № 2/77:			
Кости от животни	3	2	-
фрагм от строит.керамика	3	-	-
фрагм. от антична керамика	2	2	-
фрагм.от ранновизантийска	6	I3	-
фрагм. от среднов.бълг. обикнов.	47	50	-
фрагм.от трапезна /сграфито/	I0	5	-
Каменни изделия 2/	2	-	-

I/ Костите са от дребен и едър дом.добитък, бивник от глиган, птичи кости, черупки от миди и охлюви.

2/ Малко каменно коритце /счупено на две/ и елипсовиден владък камък с неизвестно предназначение.

ПРЕДЛОЖЕНИЕ: Събраната информация от района на сондажа дава основание същата да се превърне в сектор за методични археол. находки.

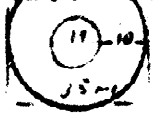
17 ЮЛИ – НЕДЕЛЯ – неработен ден.

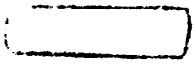
18 ЮЛИ 1977 г

Работа с 8 бригадира. Трима бригадири продължават разкопките по сонд. № 2, а останалите започват нов сондаж – № 3 /вх. картата и см. I 7/ Почистване на терена за сонд. № 3 от бурени, снемане на повърхностния пласт – хумосен с коренища и плаващи камъни. Ре мер на сондажа: I х 8 При снемане на първия слой на почвата / от – 20 см. до – 50 см поради гърбиците на терена/ се откриха следните находки:

Единични фрагменти от керамика – предимно българска – XII – XIV в.

Керамична тежест /пряслен/ за вретено на – 20 см в южната част на сон

Фрагмент от стъклена чаша – средновек. българ. на – 10 см.

Оловно топче с диам. 15 мм на – 15 см. / вероятно куршум от най-стария тип пушка "бердана".

Керамична тежест за вретено на – 55 см. Отворът на тежестта е елипсовиден и леко изместен от геометричната й ос, поради което едната страна на пряслена е с по-тънка стена – за балансиране.

В края на работния ден, на дълбочина – 50 см се достигна до зид.

18 ЮЛИ 1977 г.

Работа с 8 бригадира / 5 момчета и три момичета/

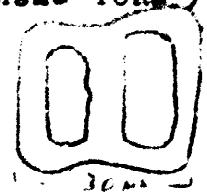
Продължава разширяването и слизане на дълбочина при сонд. № 2.

Продължава разкриването на втория пласт при сонд. № 3. На – 88 см се очертават ясно зидове: един с посока сев.юг с дължина 4,4 м. и други два перпендикулярно свързани с него /вх.скицата на сонд./

Находки:

Амфорна дръжка с печат /счупен/ на – 60 см.

Желязна тока /силно корозирала/ на – 15 см. при разширяване на сонд.

Фрагменти от керамика – визант. и бълг., кости от дом.животни, дебели пластове от мазилка /бяла пръст от местен произход примесена с растителни влакна – вероятно трева/.

20 ЮЛИ 1977 г.

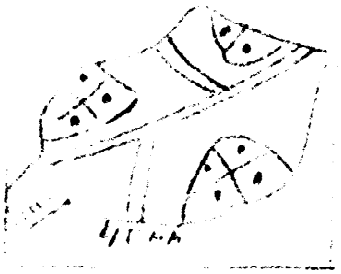
Работа с 9 бригадира : 3 момчета на сонд. № 2 и 3 момчета и 3 момчет на сонд. № 3.

При разширението на сонд. № 2 на – 0, 35 м. се откри зид на кал / ъгъ с добре оформено вътрешно лице. Посоката на едната страна е изток, а другата страна на ъгъла е насочена към север. Зидът, който пресича и изток е успореден на вече откритите зидове в сод. № I и сонд. № 2, за на се наложи да се форсира работата на сонд. № 3 за уточняване посоки те, връзките и дебелината на зидовете му, след което цялата работна група да се прехвърли на терена около сонд. № I и № 2, тъй като ново-откритият зид с ъгъл при разширението на сонд. № 2 и неговата успоред мост с останалите зидове дава основание за откриването на голяма обще вена постройка.

Находки от сонд. № 3:

Фрагменти от стъкло – средновековно, дълб. – 0,15см.

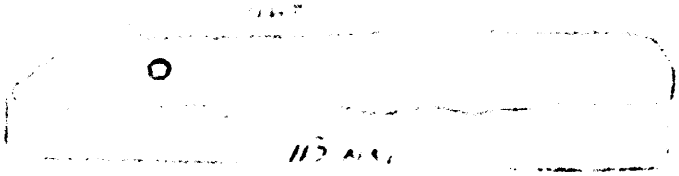
Дъно на съд – сграфито с орнаменти / вж.рисунката/ сн. № 8

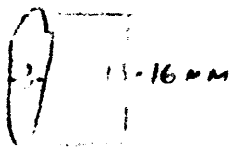

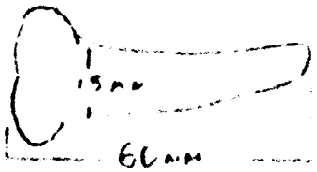
Добре изпечена керами ка/ чаша/ с бяла гла- зура. Орнаментите са издраскани в/у глазу- рата и са с цвета на керамиката – керемиде

Метална пластинка, навярно от дръжката на нож с нит за чирени на – 15 при разши ването на сондата.

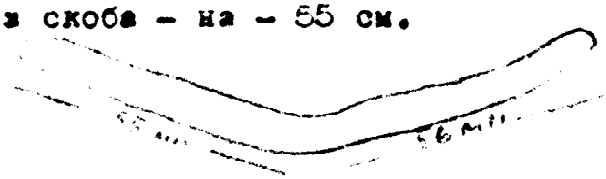
Железен пирон – ковам на – 55 см.

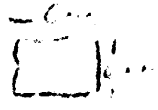

Пиронът е тип "коларски и е с ръбесто острие. Главата е масивна, за да служи и за декоративни цели.

Желязна скоба – на – 55 см.

Метална пластинка във вид на кука /силно корозирана/ на – 25 см.

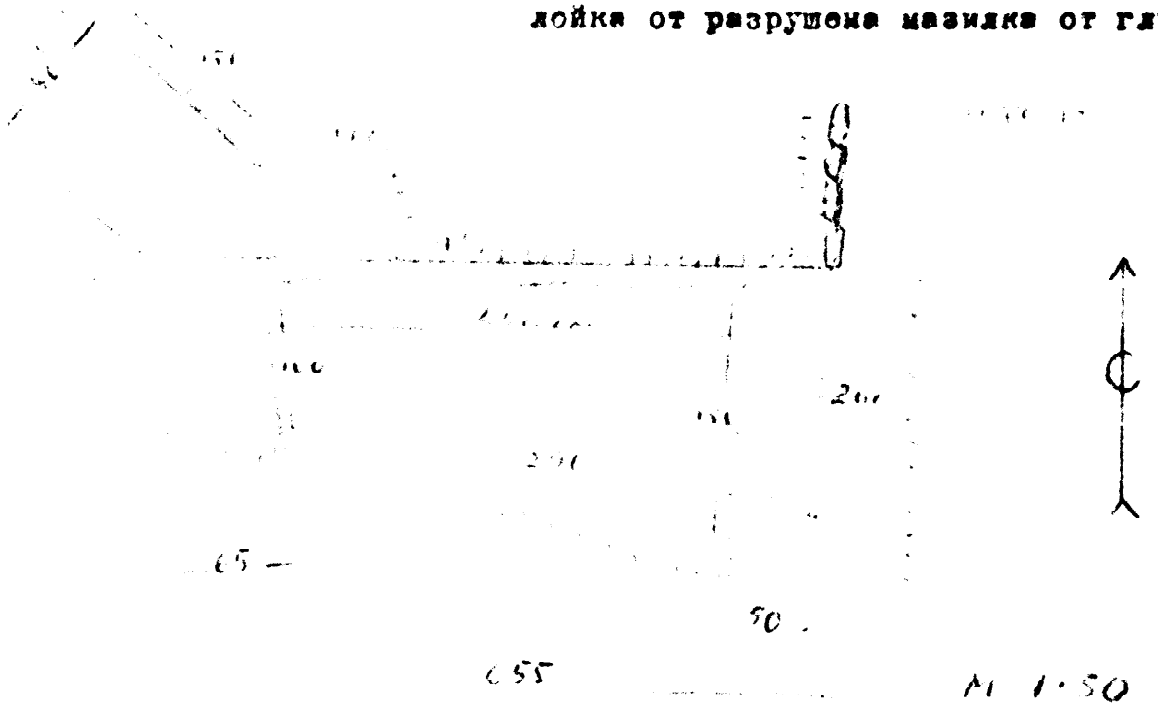
РЕКАПИТУЛАЦИЯ А НАОПИСАНИТЕ НАХОДКИ ОТ СОНДАЖ № 3/77 г

	Първи пласт – 20 см/бр	Втори пласт – 50 см /бр	Трети пласт – 70 – /бр
Животински кости	42	I8	30
Строит.керамика	I8	I9	5
Антична кер.	3 / I дъно амф./	I	I8
Ранновизант. кер.	23	I6	35
Обикновена средновек.	I63 / 7 дъна/	II0	2
Тип "сграфито/	66 /6 дъна/	5	I
Фрагм.от стъкло		I	
Мазилка / късова/	4	I0	-

ЗАБЕЛ. Костите са от дом добитък / едър и дребен/, от птици и диви животни – сърна!?, глиган, кухи и тънкостенни от диви птици. Стъклото е тънкостенно със зелен отенък, навярно от чаша. Мазилката е дебела, за да се изравнят неравностите от градежа с камъни. Горният й слой е с фина замазка без растителни примеси. Цветът й е кремав. Над подовото ниво на сградата се откри добре запазен пласт от мазилка във вид на прах също с жълтокремав цвят, без да има следи от пожарища и въглени, както обикновено се намира в другите средновек.сгради на Чиракман.

С К И Ц А Н А СОНД. № 3/77 /вж. картата и сн. 8 и

Дълбочина : – 60 см до – 70 см
Подово ниво – – 65 см /утъпкана глина с на
лойка от разрушена мазилка от глина/

Характеристика: основни зидове изградени от камък и кал. Камъните са подбирани, някои от тях са вторично употребени /личи по тях хоросан/. Основите са зидани умело и носят сграда с асиметрични помещения, от костите и керамиката намерени в тях навярно жилищни. И бемите помещения са обитавани / груба мазилка с фина замазка/. С ди от дървен материал няма, но не е да се предполага, че надстро ката е била дървена /гредоред намазан с глина/.

21 АВГ 1977 г.

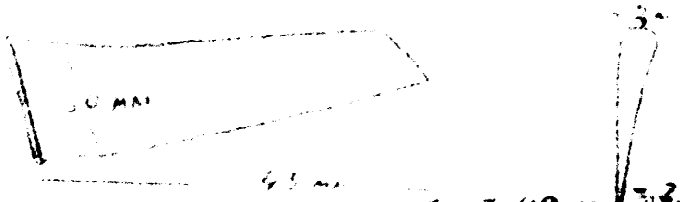
Работа с 9 бригадира.

Продължава работата на сондаж № 2 за разкриване точните посока и дебелината на зидовете от ъгъла./ вж. сн. 9 и 10/

Започва нов сондаж № 4 /вж.картата/ за пресичане на посоката на зидът от сонд. № 5, който отива в нат.посока. Размери на сонд. I х 5 м.

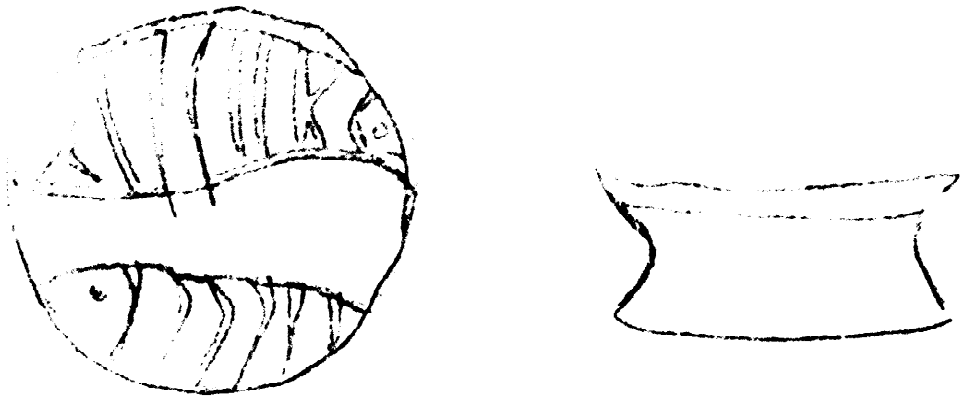
Находки:

Сонд. № 2 на дълб. 105 см. кос от средновековно стъкло, полупрозрачно със синьозелен отенък. Широкият му край е закръглен.

Каменна бойна топка на дълб. 1,20 м. Топката е с гладка повърхност и има диаметър 27 мм.

Дъно на съд тип "сграфито" на дълб. 30 см. при разширяване на сондажа. Съдът е от добре изпечена керамика със следи от мъята и кафява глазура. Орнаментът е две риби. Размер на дъното – 65 мм. ;височина на стоечето 30 мм. / вж.рисунката/

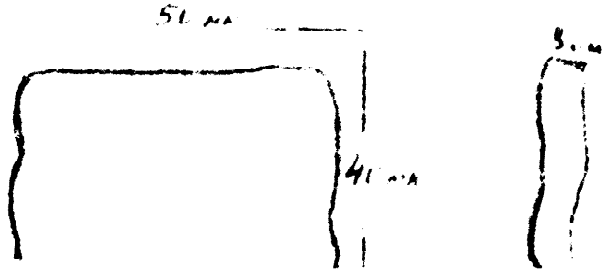

При сонд. № 4 на дълбоч. 40 см. бе открито продължението на зида от сонд. № 3, който "върви" в източна посока.

Находки:

Средновековна керамика /фрагменти/, ситни парчета от зелено стъкло, парчета от изгорял дървен материал.

Метален кос – коронирал онлио и горял на дълб. 70 см.

22 ЮЛИ 1977 г.

Работа с 9 бригадира.

Продължава работата по разкриването ъгъла на сонд. № 2, по сонд. № 4 и започване на нов сондаж № 5 с цел да се установи дължината на зида от сонд. № I . Дължина на сонд 2 м. проч. 0,80 м. / вж. картата/ При сонд. № 4 се разкри зид от основа на дълбочина от 50 см. Широчина на зида I, 20 м. С леко отклонение от 5° от зида от сонд. № 2. Може да се предположи, че зидът е продължение и основа на южната страна на сграда с широчина на помещението от 8,50 – 8,70 м/I?/ навярно култова След разкриване широчината на зида и посоката му същият бе прекъснат, за да се започне нов сондаж.

Характеристика на зида: изграден грижливо с дялан камък и кал, с "чисти" лица. Забел. Дърочно не се отива до субструкцията, за да не се разрушат зидовете от атмосф.влияния, тъй като не предстои реконструкцията им. По същата причина и външ.от зидовете не се разкриват от двете им лица. Поради тежката почва / корени, глина и огромно количество камъни/ и недостатъчно силната работна ръка / бригадирите са под I6 години/ сондажите се правят къси, без необходимите разширения. Целта на следващите сондажи е да се "хванат" ъглите на предполагаемата масивна обществена сграда и да се подготви терена за редовни археологически разкопки.

РЕКАПИТУЛАЦИЯ НА НАХОДКИТЕ ОТ СОНДАЖ № 4 / вж. общата скица на ~~предполагаемата сграда, картата и сн. 4-I2~~/

Наименование на изкопаните материали	Първи пласт – 20 см/бр	Втори пласт – 50 см./бр
Животински кости	67	24
Строителна керамика	I0	3
Антична керамика	6 /Едно на вм./	I
Ранно-византийска	25	8
Обикновена българска	7I /6 дъна/	44
"Строежно"	34	6

23 ЮЛИ 1977 г.

Работят 6 бригадира.

Продължава работата по сонд. № 5 – разкриване ъгловата връзка.

Започва нов сондаж – № 5 за разкриване продължението на зида от сонд. № I в изт. посока / вж. картата и общата скица на сградата"

Разчистване и подготвяне терена за сонд. № 6.

25 ЮЛИ I977

На обекта работят 8 бригадира.

Източно от сондаж № I започва сонд. № 6 /вх.картата/ с цел да се открие сре уположния ъгъл на предполагаемата сграда. Размер на сондажа 3 х 0.70 м.

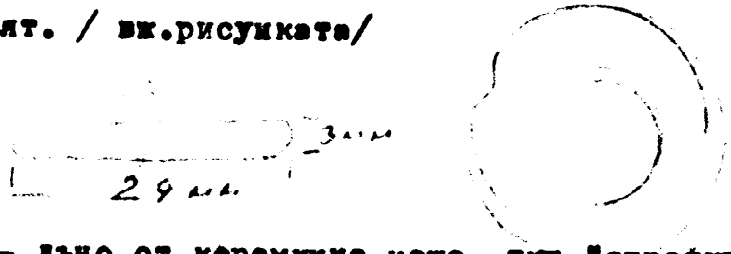
Продължава разкриването на вътрешната страна /лице/ на зида от сонд № 5, за да се достигне до ъгъла на предполагаемата сграда.

На сонд. № I се копае в дълбочина, за да се "хване" връзката на разрушения зид.

На сонд. № 3 предстои да се разкрие изцяло външното лице на ъгъла.

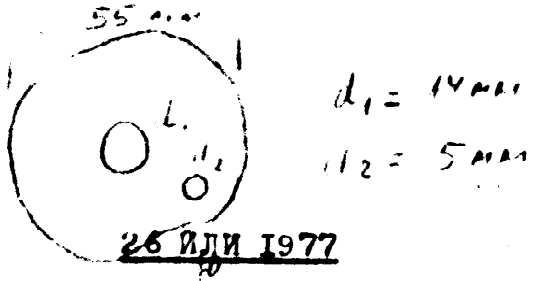
НАХОДКИ:

Сонд. № 3, дълбочина 0,70 м. малък кръг от кост, добре оформен, с кръг в средата и издатина /Кръгът прилича на пул от табла/ Изработен е от здрава кост и има кремав цвят. / вх.рисунката/

Сонд. № 5, дълбоч. 0,80 м. – дъно от керамична чаша, тип "сграфито" /вх.рисунката/

Сонд. № 3, на дълб. I,30 м. фрагмент от лампа, римски тип с релефна украса и на същата дълбочина тежест /рибарска/ с изчукана повърхност навярно изработена от вторично употребен материал. Тежестта има два отвора.

26 ЮЛИ I977

Работа с 9 бригадира.

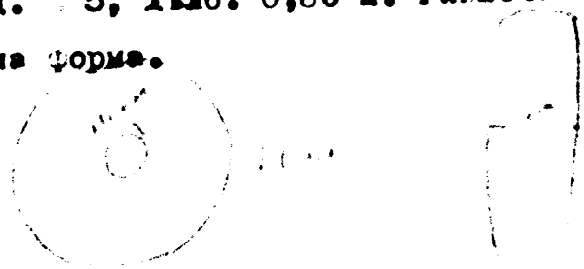
На сонд. № 3 се продължава разкриването на ъгъла.

На сонд. № 5 се проследява зида на изток и север.

В сонд. № 6 на дълбочина 0,38 м. се откри зид на кал с посока изток–запад. Зидът е добре подреден с дялани камъни /вх. сн.I3, I4/ и представлява ъгъл на нова сграда. След като зидът бе открит, бяха привлечени всички бригадири, за по–бързото му разкриване.

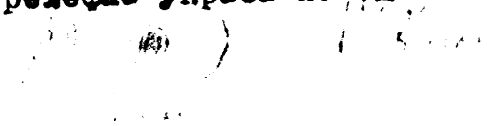
НАХОДКИ:

Сонд. № 5, дълб. 0,80 м. глинена тежест /рибарска/ с неправилна кръгла форма.

Бележка: от намерените в районе на разкопките значителен брой глинени тежести, може да се направи заключение, че е имало център за изготвянето им или пък, че там са живяли рибари.

Сонд. № 6, дълб. 0,40 м. малка част от костна апликация със запазена релефна украса на едната й страна.

Сонд. № 5, дълбочина I,0 м. - сребърна монета, добре запазена, от втората половина на XV в. на Стефан III, молдавски воевода.

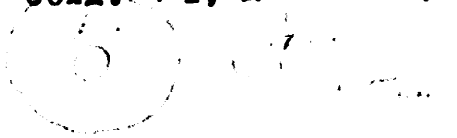
27 ЮЛИ 1977

Работа с 7 бригадира.

Продължава работата по сонд. № I, 5 и 6.

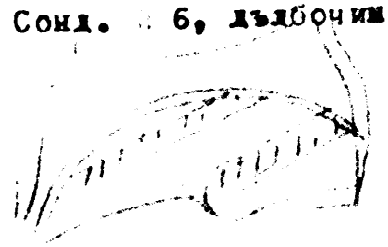
НАХОДКИ:

Сонд. № I, дълбоч. 0,40 м - рибарска тежест глинена с отвор.

Неправилна кръгла форма.
Изработена от тухла.

Сонд. № 6, дълбочина 0,15 м. Фрагменти от съдове т."сграфито".

Основа - жълта глазура с кафяви петна. Околностите кафяви, четните тъмнозелени./ вж. рис./

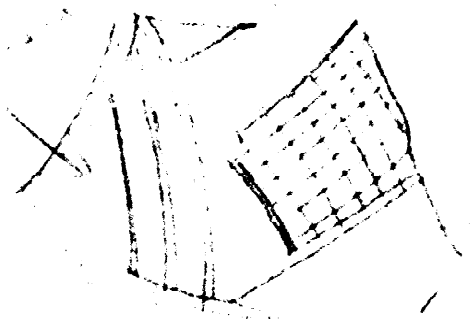

Дъно на чаша. Слаби следи от тъмнокафява глазура / вж. рисунката/

Фрагмент от дебелостенен съд /22 мм

Жълта глазура с кафяви и тъмно зелени черти, които се преливат /вж.рис

Фрагмент от гл.съд с дебелина на стрната 8 мм. Орнаментите са написани с кафява боя. Глазурата е жълта и зелена / вх. рисунката/

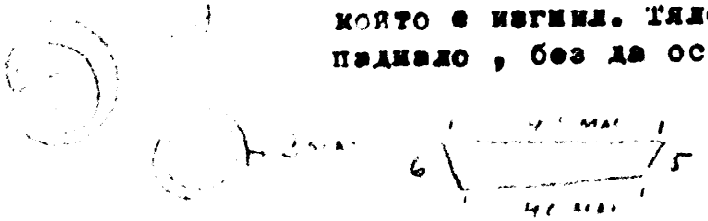
28 ЮЛИ 1977

Работа с 7 бригадира.

Продължава работата по сонд. 5 и 6 със задача да се свържат двата сонда и евентуално да се открие предполагаемата абсида.

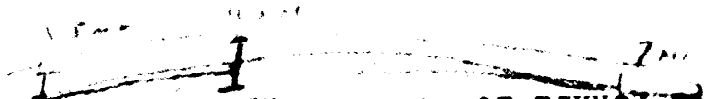
НАХОДКИ:

Сонд. 5, дълбоч. 0,80 м – гривна и стебло железни, навярно от дръжка на нож /меч!/. Гривната е обхващала чирен, който е изгнил. Тялото на ножа също се е разпаднало , без да остави следи.

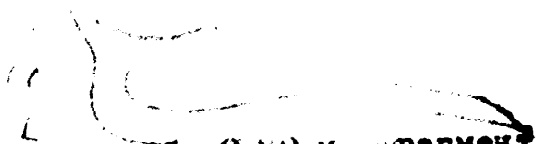

Телена апликация към ножа /меча/– силно корозирала /вх.рисунката/

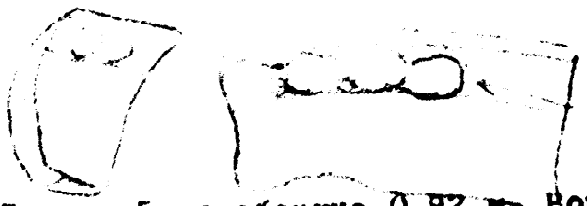
На същата дълбочина желязна/скоба!/

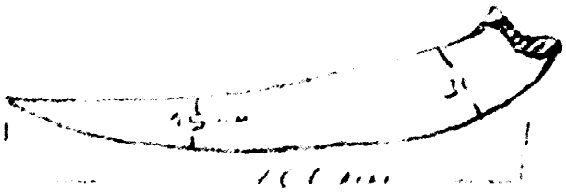
Сондаж 5, дълб.0,60 – фрагмент от глинен съд със зелена и кафява глазура. /вх! рисунката/

Сондаж 5, дълб. 0,80 м – фрагмент от глинен съд с релефен орнамент. Недобре пресята и изпечена глина със сив цвят.

Сондаж 5, дълбочина 0,92 м. Рог от сръндак пригоден за инструмент /заглаждачка!/. Работната част изгладена, останалата с ръбове – естествени.

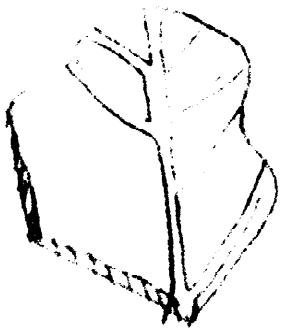

На същата дълбочина и копито от/магаре!

Сондаж 6, дълб. 0,90 м. Метални кьосове /железни/ силно корозирали, заедно с шлак.

На същата дълбочина въглени и мазилка – горя Състав: местна пръст с кремав цвят с примес от растителни влакна. Повърхността замазана фина мазилка без примеси.

На същата дълбочина фрагменти от керамика т. "сграфито" със зелена глазура /вх.рис./

29 ЮЛИ I977 – дъжд, не се работи.

30 ЮЛИ I977

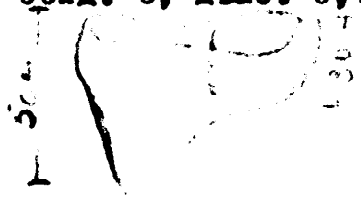
Работа с 6 бригадира.
Приключване на работата по сондажите. Засипване на същите / сн. I5 – I9/. Консервиране с пръст на подлежащите на разрушаване зидове. Доуточняване на сонд. 6. Изброяване фрагментите от находките на сонд. 5 и 6.

НАХОДКИ:

Сонд. 5, дълб. 0,30 /разширението/ Керамичен детайл, навярно от архитектурна украса на сграда. Основата има форма на неправилен четириъгълник прибл. 80х90 мм и е отломена от мазилка с хоросан. Отломъкът наглежда е бил основа на малка керамична коломка.

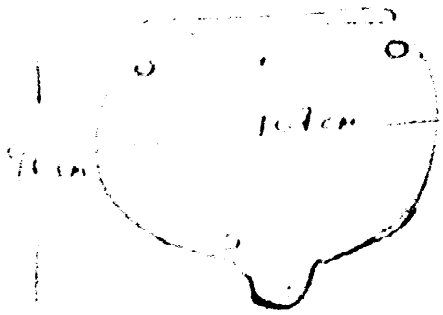

Сонд. 6, дълб. 0,75 м. Желязна пента от врата силно корозирана.

Сонд. 6, дълб. 0,35 м. Долиум, вкопан непосредствено до зида /вх.сн. 20/. Една трета от долиума е напълнен с овъглена пшеница, която се е превърнала на черна пепел с отделно запазени зърнца. Съдът е силно фрагментиран от срутването на зида, но може изцяло да се реставрира. Долиумът има при устието си два отвора и в основата един /за вентилация/!/. Материал: глина с пясък, добре изпечени. Дебелина на стените 27 мм. Дъното – до 40 мм.

Дъното е с пъпка и лежи на I25 см. от повърхността.

НЕОПИСАНИ НАХОДКИ ОТ СОНДАЖ № 5

НАИМЕНОВАНИЕ	Първи слой до 40 см бр	Втори слой – 9 бр
Кости животински	I5	8
Строителна керамика	I8	27
Антична керамика	–	3
Рановизантийска	I0	23
Обикновена българска	23	30
Сграфито	5	7
Фрагменти от стъкло /средновек./	2	3

ПРИ РАЗШИРЕНИЕ / на дължина/ НА СОНД № I – дълб. I20 см.

Кости животински	9
Строителна керамика – византийска	25
Битова – византийска	56

ОПИСАНИ НАХОДКИ Ж. СОНД 6

Наименование	I пласт до 30 см.	II пл. до 80 см
Животински кости	22	I8
Строителна керамика	I9	I6
Антична	2	-
Ранновизантийска	33	I7
Обикн.българска	45	37
Сграфито	I3	25
Стъклени фрагм.	3	-

РЕКАПИТУЛАЦИЯ НА НАХОДКИТЕ ОТ ВСИЧКИ СОНДАЖИ

Наименование	дълб. 20-30 бр.	дълб. 40-50 бр.	Дълб. до бр.
Животински кости	I7I	II8	45
Строителна керамика - фрагм.	75	7I	I8
Антична керамика - фр./ I печат/	2I	6	I5
Ранновизантийска - фр.	94	79	89
Средновек.българ. обикн.	359	299	I26
Сграфито кер. - фр. / I0 дъна/	I3I	63	I8
Кремък - отлом.		I	I
Мазилка - равл.късове	8	I0	-
Въглени	I0	5	5
Стъкло - плоско / фр.	-	4	2
Стъкло - съдове	3	2	I
Железен шлак	-	I0	3

З А К Л Ю Ч Е Н И Е

Сондажите се извършиха в предполагаемия център на средновековното селище, по надлъжната му ос, между репери III и III /вж.картата/ Бе избран терен немарушен от арх.разкопки през 1952 г. от сътрудници на Варненския окр.музей. Теренът бе обрасъл с тревисти растения и тръни / тръните бяха указател за сонд. № I и 2./ Терен с наклон към юг с разлика във височините I29 см. / вж.скицата на профила / Земната маса: горните пластове - хумусна, черноземна, наносна с корени на растения, наситена с "плаващи" камъни, участвували в зидария. Втори и трети пластове до I,20 м почвата е дъровникова с бял и кремав цвят. Сондажите нямаха за цел да се стига до субструкцията на зидовете и до стерилна основа, за да не се нарушава стратиграфията на култ.пластове на античността, а също и с оглед разкритите зидове по-малко да бъдат излагани на атмосферните влияния /бяха разкривани само от едната им страна и на места - от двете, за да се уточни дебелината им/ .

Горният пласт - хумусният - варира в дебелина от 9 см до 84 см, като по правило е по-дебел в ниските точки на терена. Той е примесен с фрагменти от керамика и животински кости, като стратиграфията на

култ.пластове на терена нееднократно е бивала нарушавана /при по-къс-
ни изкопи за строеж, при разчистване за строеж, при ограбване на стро
материал, при срутване и пожари. Затова в хумосния пласт наред с го-
лемия брой фрагменти от по- късна епоха / I2 - I4 - I7 в / се намира
и керамика ранновизантийска, антична / гръцка и тракийска и отделни
фрагменти от римска /предимно строителна/

Разкритите основи на зидове са стабилни и грижливо изградени на
кал / с изключение на този от сонд. № 2, който е на хоросан/ ,като в
тях са включени вторично каменни квадри и дялани камъни от по-ранни
строежи. Намерената керамика непосредствено до зидовете и начинът на
строеж ясно доказват българският им произход. Дебелината на зидовете
/ с изключение на тези от сонд. № 4/ сй със значителна дебелина - от
65 см. до I25 см, от което може да се вади заключение, че са "носещи"
високи сгради с тежка покривна конструкция. Някои отделни, добре обра
ботени камъни, намерени в горните слоеве доказват, че надземния строе
е бил до някъде също каменен, а дебелите пластове от разрушена и об-
горяла мазилка ни карат да мислим, че горните етажи на постройките са
били пълнтови - гредоред със стени от дървен материал с пълнеж от кал
Обилната строителна керамика свидетелствува за покриви с керемиди, а
фрагментите от плоско стъкло, че някои от сградите са били остъклени
или са имали стъклена украса. При предполагаемата култова сграда /
вж. скицата/ зидовете имат посока изт.запад и в изт.посока дават осно
вание да се мисли, че са основи на абсида. При това и зидът на хоро-
сан , който има същата посока с отклонение I0-I5° сев., сигурно е бил
включен в строежа, тъй като достига до открито подово /уличко!/ ниво,
от дебел пласт трамбована глина и примеси от хоросан / 40-50 см/ насе
лан с плоски, неголеми, необработени камъни /вж.скицата/.

При редовни археологически разкопки в този сектор ще се установи
по - добре архитектурното очертание на сградите, но и сега може да се
каже, че в този район са се издигали значителни обществени и жилищни
сгради.

Пластовете, които бяха сондирани и намерените керамични находки
в тях, / 998 бр./ български произход/ категорично подчертават, че се-
лището на Чиракман е било обитавано от българите от VII до XVII в. Не
да се изключва и византийското присъствие през този период от време.
Освен това, от сондажите може да се извади заключение, че районът къ-

където бяха извършени те са били построени значителни обществени и жилищни сгради, чиито обитатели са си служили със скъпи, висококудожествени съдове / 212 бр.фрагменти от керамика тип "сграфито/, един от тях, който носи и инициала на притежателя си.

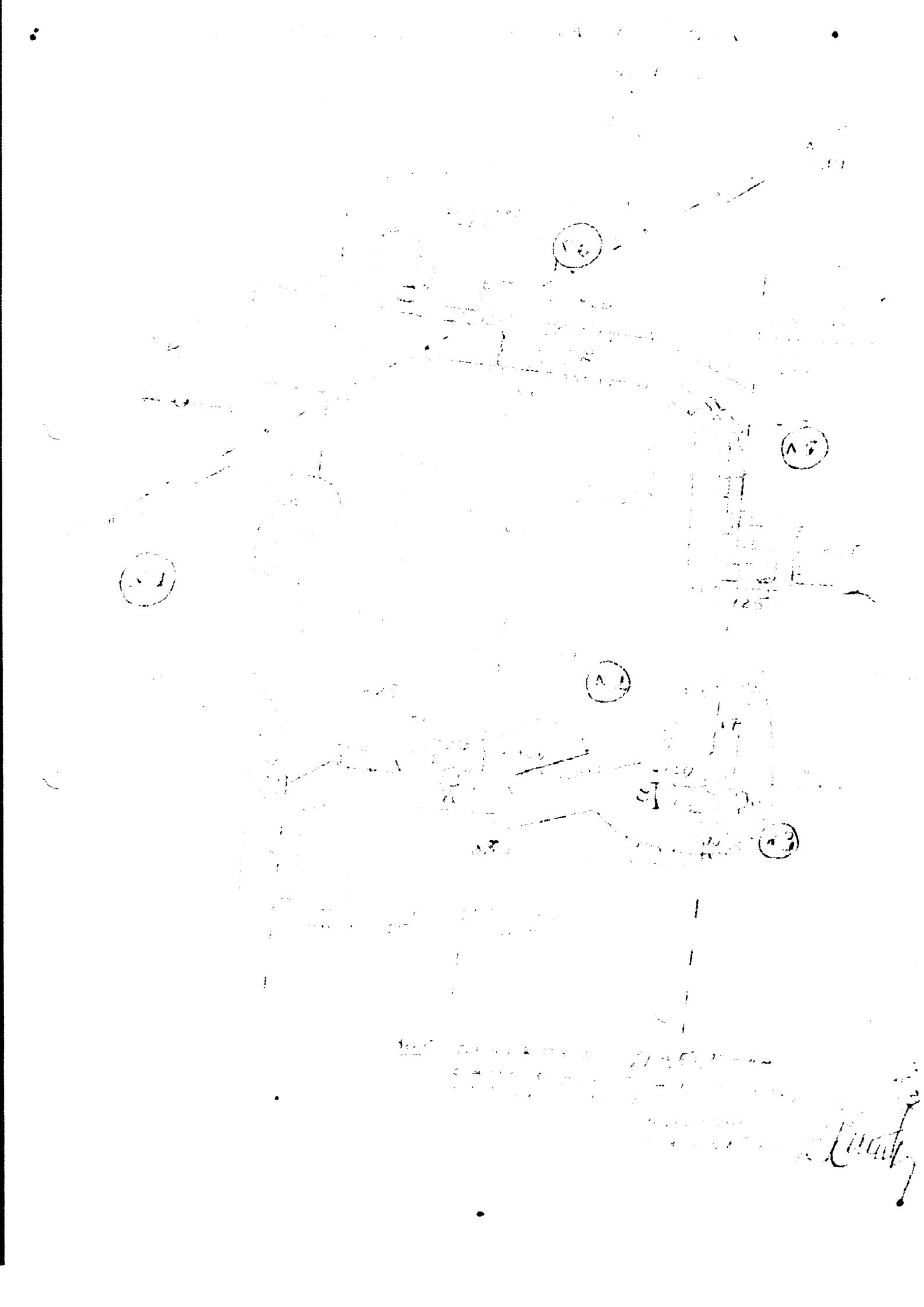
Сондажите показаха, че естественият релеф на археологическия обект "Чиракман" е значително по-нисък и по-равнинен, от настоящия, чиито "гърбици" са се получили вследствие срутването на сградите - било при превземането му от турците, било от земетресения , и не на последно място от разграбване на по-ценния му материал. Не бива да се забравя, че преселеното население от Чиракман в равнината е използувало материала за изграждане на новите си къщи, за черкови и джамии, за складове край залива,

В заключение може да се каже, че горният /хумусен/ пласт на обекта може да се свали с помощта на земекопна техника и да се пресява с вибросито с две или три фракции. Само по този начин и с непрекъснатата работа от май до ноември / не само с бригадири-гимназисти, а и с група работници/, може в по-къси срокове да се разкрие градоустройството и архитектурата на селището и то да бъде експонирано за хилядо и триста годишнината от основаването на Българската държава. Хубаво е, че местността Чиракман не влиза в съвременните строителни планове и тя може да се превърне в един великолепен исторически паметник, който да отрази общественото и културно развитие на човека, живял в този район пет хилядилетия, още повече, че откритите некрополи могат да запознаят поколенията, чрез един антропологичен музей на място, с антропологическите изменения и с расовите белези на нашите предци, обитавали през различни епохи Чиракман.

Сондажите бяха извършени от:

Димо Кисьов - ръководител, от София.
Георги Радичков - зам.-ръководител, от Каварна.
Бригадирите от IX клас на Каварненското политехническо училище:
Даринка Демирева Желязкова от Каварна
Цветанка Иванова Чобанска от Каварна
Радка Петрова Петкова от с.Било
Христо Петров Христов от Каварна
Ълчан Гочев Харбов от Каварна
Валери Костов Иванов от Каварна
Иван Дуков Митев от Каварна
Георги Петров Прашилов от Каварна
Радослав Георгиев Петков от Каварна.

Каварна, 5 август 1977 г. Ръководител.

С Х Е М А

за дебелината на хумосния пласт в района на сондажите

М 1 : 100

ЗАБЕЛ. Измерванията са направени през 5 м без специален инструмент

За база е взет тригоном.знак на ГУК К 122,1 – 0.

В скобите са дадени различните дебелини на хумосния пласт в см.

ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПОЧВАТА

Канари от вятър и з
държки от камъни п
глина и пясък от м
вялка, спойка от ка
при зидане, натрив
растителни маси и
"живи"корени.

Плаващи камъни от
разрушени сгради, п
димно неоформени –
прибл. 20 – 30 % на
1 м³ хумосна пръст.

НАЧИН НА РАБОТА С ЗЕМЕКОПНА ТЕХНИКА:

Разрохване – 10 см
Разчистване с булдо
зер.
Оглеждане, маркиран
и сондиране преди д
се пристъпи към раз
чистване на следва-
щия пласт.
Пресяване на пръст
и отделяне на находк
ките. Документиране

РАБОТНА ГРУПА:
Ръковод.археолог
Помощник – р-л
Багерист / комб.маш
на – багер и булдоз
най-добре "Беларус"
Бибр.сито биндер ил
пресяване на ръка.
Камион или каруца з
изхвърляне на камъ-
ните и пръстта.
Работници – 5 души.
Инструмент: 2 кирки
2 лопати, 1 мотика,
2 ръчни колички.
Всички етапи на раз
чистването да бъдат
фотографирани с пре
варителна номерация

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

Том 20

ПИСАТЕЛЯТ В КАВАРНА

СБОРНИК

Българска, Първо издание, 263 стр.; София - 2018

Съставители: *Райна Кисьова* *Веселин Кисьов*

©Димо Кисьов. Всички права запазени

©Dimo Kissyov. All rights reserved

Нито една част от тази книга, както и в нейната цялост,
не може да бъде сканирвана, отпечатвана и/или размножавана,
на веществен или друг носител и среда, под никаква форма или начин,
без писменото разрешение на издателя, или на държателя на авторските права.